

biblioteka
legende

RADIOVOJE
KOVAČEVIĆ

VELJKO LUKIĆ

KURJAK
SA
MAJEVICE

RADIVOJE KOVAČEVIĆ

VELJKO LUKIĆ
KURJAK SA MAJEVICE

Gornji Milanovac, 1974.

BIBLIOTEKA LEGENDE

Recenzest:

IVO MATOVIĆ

Direktor:

ALEKSANDAR LAZAREVIĆ

Urednik:

RADMILO-LALE MANDIĆ

Uređivački odbor:

**RADMILO-LALE MANDIĆ, MILIJAN JEREMIĆ
STANISLAV VUKELIĆ I IVO MATOVIĆ**

Korice:

RADE RANĐIĆ

Tehnički urednik:

BORIVOJE LOŠIĆ

Korektor:

SLOBODAN BAKIĆ

Izdavač:

NIP DEČJE NOVINE

Gornji Milanovac, Takovska 6.

Tiraž 3.000 komada

Štampa:

»LITOPAPIR« — Čačak

*Nema borbe, nema rata,
bez Kurjaka komandanta.
Kada Kurjak komanduje
tada vojska napreduje.
Oj Kurjače komandante
Majevica pozdravlja te.*

(Partizanska narodna pjesma)

**Veljko Lukić Kurjak
komandant Majevičkog
partizanskog odreda
juna 1943. god.**

»Kren'o sam odmah sa komunistima, sa ustanicima. Ali iako sam kren'o to ne znači da sam ja bio svjestan na kakav ja to put krećem: Da je meni onda neko kaz'o da će rat trajat' više od godinu dana; ne bi mene niko kren'o ni traktorom, jer nisam znao u kakav se to rat kreće. Znao sam samo to da idemo da tučemo okupatora i ustaše. A danas da mi kažu: Ratovaćeš, Kurjače, još pet godina i ići ćeš na kraj svijeta — ja bi išo' ne dvoumeći se. Znam, Partija nas vodi, i za Partijom ću dok sam živ kuda ona kaže . . .«

(Kurjak u razgovoru s Ročkom Čolakovićem, aprila 1943).

Srećno djetinjstvo u Bukvarima

Veljko Lukić Kurjak, vođa jedne grupe ustanika, teško je ranjen u sukobu sa ustaškim tabornikom Stjepanom Smodišem. Bila je to jedna od prvih ustaničkih akcija u Semberiji, izvedena početkom septembra 1941. Njemu je zrno probilo grudni koš, s desne strane, ali je, na njegovu sreću, za koji santimetar mimoišlo kičmu. Bio je blijed, kao da kapi krvi u njemu nije ostalo. Mnogo je iskrvario. U selu Magnojeviću se našao čovjek vičan ranama. Pošto ga je previo prenjeli su ga u zaselak Glavičorak, u kuću Mićana Mihajlovića. Tu ga je zatekao brat Mile, kad je došao da ga neguje. On ga je liječio i pazio, noću bdio pored njegova uzglavlja, a kad god bi Veljku okrenulo nabolje, razbijao mu je u dugim noćima dosadu i samoću. Najčešće su se sjećali djetinjstva, koje je bilo i srećno i lijepo. Mada je Mile bio mlađi, nešto više od godine, toliko su ličili jedan na drugog da su mnogi mislili da su bliznaci. Zbog te sličnosti događalo se da ih i porodični prijatelji zamijene. Obojica su bili veoma živahni i nemirni, pa im je djetinjstvo u donjobukovičkom zaseoku Bukvarima bilo ispunjeno dječjim nestašlucima, makar da ih je Risto od malih nogu upućivao u kućne poslove i razvijao njihove radne navike, pripremajući Veljka da preuzme obaveze i odgovornost domaćina kuće.

Sada, u dokolici, kad bi Veljku bilo bolje, vraćali su se djetinjstvu i svojim nestašlucima. Sjetili su se kako su se, jednom prilikom, bosu nadmetali u hodanju po zašiljenim tarabama avlijskim, dok ih otac nije otjerao. Sa zadovoljstvom su se smijali kad je Mile ispričao kako su se u prvi mrak popeli na krov kuće i opkoračili ga s jedne i druge strane dimnjaka, tako da se komšinica smrtno uplašila kad ih je ugledala, misleći da su đavoli zaigrali oko dimnjaka...

— A meni najteže pada — rekao je Veljko jedne večeri — kad se sjetim da smo ponekad majku sjekirali. Pamtiš li kad nas je ono zatekla u košari, gdje su se telad zatvarala, kako pušimo očevu krdžu. Osjetila je neprijatan miris pa nas je po tome pronašla. Strašno se naljutila. Vidjela je u tom našem skrivanju i pušenju nešto ružno: pušimo i još potkradamo! Znam lijepo, kao da se juče dogodilo, izgrdila nas je i zaprijetila da će ocu reći.

Eto vidiš, otada mi ni na pamet nije palo da zapušim. I dan-danas naša majka je moja savjest i kontrola. Često, kad nešto hoću da učinim, pitam se, prvo, što bi ona na to rekla?

Veljko i Mile su zajedno išli u školu. Bilj su dobri đaci. Često su se, kao i svi njihovi vršnjaci, na polasku u školu, ili na povratku, poćerupali sa ostalom djecom. Dolazili su kad-ikad sa iscjepanim odijelom, pa bogme i krvavi. Međutim, Kurjakovići, kako ih je selo zvalo, nikad nisu izazivali ili poćinjali tuću. Otac Risto im je često ponavljao: »Djeco, ne dajte nikome na se, ali nemojte nikad prvi zametnuti kavgu«. Po nekom prirodnom nagonu, rado su štitili djecu koja su bila nemoćnija. Veljko je od malena po tome bio poznat i priznat među djecom. I na to je bio ponosan, jer se pojavljivao kao zaštitnik, kao vođa. Više od ostalih ukućana, njih dvojica su se toliko voljeli da jedan bez drugog nisu htjeli ni u školu, ni na jelo, ni na igru. Međutim, u igri, u tući — svugdje se znalo da je Veljko stariji, da je starješina. Mile ga je slušao bez pogovora.

Tek što su se sastavili s osnovnom pismenošću, Veljko je zavolio knjigu, naročito one o legendarnim junacima naše prošlosti. Otuda se i začela u njemu želja da bude junak, da štiti slabije. I to je, vjerovatno, bitno uticalo na formiranje njegovog karaktera, njegove ličnosti.

Predstave koje je doživljavao, srićući i pamteći stihove, na slikovit način je i otac dopunjavao. Strog i patrijarhalno vaspitan čovjek, Risto nije mogao drukčije zamisliti odgoj svoje djece nego u duhu narodne poezije. Često je, za dugih zimskih sjedeljki, pričao o pradjedu Mitru i djedu Đoki, koji su cio dugi vijek proveli u nadmudrivanju sa bogatim begovima. Pričao im je i o hajducima koji su napadali na drumovima i sačekivali nasilnike; zatim o njihovom pradjedu po majci Spasiju Radiću — Rosiću iz Priboja, sa Majevice, koji je bio čuveni hajdučki harambaša i junčina o kojem se uz gusle pjevalo.

Braća su rasla i radila zajedno. Kad su se zamomćili, počela su da idu na vašare i sijela, koja su često organizovana u zaseocima. Po selima se prećalo da Risto ima radne i čestite momke, pa su seoske udavače, pomišljajući na dobre »partije« za udaju, sve češće željele da se s njima sretnu i razgovaraju, da igraju u kolu, a Veljko je

bio nadaleko poznat kao kolovođa. Djevojke su glasnije nego ikog bodrile Ristine sinove kada su se rvali sa vršnjacima . . . Po opštem uvjerenju, Veljko je u selu bio najbolji rvač, mada je on mislio da je Mile vještiji. Jednom su njih dvojica sadijevali kukuruzovinu. Mile je dodavao, a Veljko slagao. Dodajući mu naramke, Mile ga zadirkivao cijelo vrijeme, govoreći da bi ga baš tu, ispod stoga, i baš u tom trenutku, lako oborio. Veljko je strpljivo slušao, ali kad mu je prevrelo, skočio je sa stoga, u trku se uhvatio s bratom u koštac i, kako se narodski kaže — obrao bostan. Nije mu preostalo ništa drugo nego da pruži ruku i prizna, pošteno i glasno, da je Mile jači. Onda su nastavili posao.

Risto je imao dobre konje i kola. Veljko je volio da radi oko konja. Naročito je volio da kolima odlazi na vašare i crkvene skupove. Uoči praznika bolje je prihranjivao konje, usijavao im dlaku, uplitao repove i kitio kola. Od jutra se porodica pripremala za vašar. Veljko i Mile su oblačili svečana odijela i preko njih prigrtali koporane izvezene gajtanima i srmom. Imali su i crne plișane šešire. Kad se sjedalo u kola, znao se raspored: Veljko je uzimao kajase, Mile je sio do njega, a pozadi su, na šarenicama, bili roditelji i najstarija sestra Jelena. Razumije se, uvijek žustri Veljko volio je da potjera konje u galop i da ih ispred crkve ili u središtu vašara, pred narodom, zaustavi iz trka, tako da se propnu, da frkću i bace pjenu.

Katkad, istina mnogo rjeđe, braća su biciklima odlazila na skupove i vašare.

Veljko je volio oružje i, kad se zamomčio, otac mu je nabavio pištolj. U kolu, pored djevojke, pocikujući od radosti, veselio se pucajući. Njegova prva ljubav bila je iz istog sela, iz porodice Mikanovića. S tom crnopurastom i lijepom djevojkom poznavao se iz djetinjstva. Igrali su i pjevali zajedno, ali je ona to skupo plaćala. Otac ju je tukao zbog toga, jer je želio da je udomi za bogatijeg momka, za jedinca, a ne za Kurjakovića koji će, kad se s braćom podijeli, postati siromah! Nešto milom, nešto silom, taj imućni seljak s kulačkom dušom uspio je da odvoji kćer od Veljka i da je uda čak u treće selo. Iskorištio je za to i Veljkov odlazak na odsluženje vojnog roka.

Veljko i Mile su voljeli pjesmu, a umjeli su lijepo da pjevaju. Na sijelima je bila posebna zanimljivost kad bi njih dvojica zapjevali. Tu osobinu sinovi su naslijedili od

oca. I on je umio da pjeva, da svira na tamburicu i da se mladički veseli i pod stare dane. Jednom se dogodilo da se sa sinovima nadmetao ko će bolje tamburati, pa je ispalo da i on i Mile bolje umiju od Veljka. Ambiciozni sin, pošto je priznao poraz, razbio je svoju tamburicu.

Kad je Veljko stasao za vojsku regrutna komisija ga uputila u artiljeriju kraljeve garde. To se smatralo izuzetnom čašću za mlada čovjeka sa sela, a taj izbor nije slučajan. Lukići su bili poznata porodica, Risto ugledan domaćin, Veljko radan i temeljan momak. Eto, zato se našao na Topčideru, gdje je obukao svečanu uniformu i pripasao sablju. U svojoj klasi bio je jedan od najboljih artiljeraca. Njemu napor vojničkog života nije teško pao, jer je u porodici naučio da dobro obavlja svaki posao. Osim toga, u njoj se vojnički poziv naročito cijenio i poštovao.

Kad je prvi put došao na odsustvo, odjeven u uniformu na kojoj su se dugmad presijavala, izazvao je zavist većine seoskih momaka. Snažan, kao nabijen u toj uniformi, namjerno je ostavljao sablju da mu se po zemlji vuče. Djevojke su ga tada čežnjivo gledale i priželjkivale, jer su znale da je njegova prva ljubav, silom okolnosti, ugašena.

Tako je kolao život u kući Lukića. Lijepo i skladno, bez sumnje. I niko u njoj nije predviđao takav darmar kakav je unio početak rata 1941. godine.

Na početku ratne staze

Pozivu Partije narodu na ustanak protiv okupatora i njihovih saradnika odazvala se i slobodarska Semberija. Organizator ustanka u Semberiji bio je Fadil Jahić Španac, stolarski radnik iz Bijeljine, član KPJ od 1933. godine, komesar čete i kapetan u španskom građanskom ratu. On je jednog julskeg rasvita 1941. godine okupio u Pipercima šestoricu boraca iz ustaničke grupe kojom je komandovao i objasnio im, ukratko, da se jučerašnja akcija nastavlja. Kao i ostale, grupa treba da prikuplja oružje po selima i razgovara sa domaćinima o predstojećem obračunu sa ustašama i Nijemcima.

— Svratite, Kurjače, i do dragaljevačkog popa i recite mu da se mane šurovanja sa ustašama. Inače, zlo mu

se piše ako nastavi — zaključio Španac, privodeći kraju objašnjenja i uputstva za naredni zadatak. Pri tom se prisjetio i dodade, nešto povišenim glasom:

— Samo budite pažljivi, taktični, narod ovog kraja cijeni crkvu i sveštenstvo, a ljudi ne znaju ono što mi znamo o saradnji toga popa sa ustašama.

Grupa bijaše poodmakla ka Gornjoj Bukovici kad je negdje od Drine avgustovsko sunce, crvenkasto i nalik na oveću tepsiju, provirivalo nad ravnicom. Naprijed je grabio vođa grupe, Veljko Lukić, onaj što ga je Španac oslovio Kurjače. Naočit momak, osrednjeg rasta, plećat i punačak, kao naliven. Širinu njegovih leđa isticao je još više utegnuta opasač sa pištoljem i tri bombe. U hodu se nešto gegao. Zanijet mislima i ćutljiv, odmicao je pute ljkom. Ostali su ga slijedili, tek proslovjavajući pokoj. I oni su bili naoružani pištoljima i bombama.

U kući gornjobukovičkog domaćina Vidakovića razgovor je potrajao. Bila je nedelja i ljudi su sjedeli kod kuće. Došli su domaćini iz sela, dobri poznanici došljaka. Sve su, manje-više, bili primjetno uplašeni od ustaša koje su nasrtale i prijetile da će svaku srpsku dušu protjerati sa »svoje djedovine« u Srbiju, preko Drine. Oni manje uplašeni, a više ozlojeđeni divljanjem ustaša, računali su da im treba vratiti milo za drago, jer je, kako su to znali lijepo da kažu ljudi iz naroda, »bolje za pravdu časno poginuti nego u sramoti sablju pasati«. Drugi, familijarni i uplašeni, bili su za to da se do boljih dana pogne vrat, jer »pokornu glavu sablja ne siječe«.

Razgovori su bili iskreni, otvoreni, kako to i može biti u dobrim znanaca, još u zla vremena. Došljaci i domaćini su se obređivali okanicom rakije. Pridošlice su pripadale onima koji su se okupljali oko komunista Fadila Jahića, Svetolika Gospića Brke i drugih ljudi koji su pripremali ustanak. Bez popuštanja i kolebanja, oni su bili za borbu, pa — kom opanci, kom obojci.

U Magnojeviću su dobili karabin, nov, sa stotinak metaka. Vlasnik ga je donio iz rata, vjerujući da će mu trebati. I nije se pokajao.

— Ja sam ga, ljudi, čuvao za se, zlu ne trebalo. Krio sam ga od ustaša. Niko u kući o njemu nije znao, sem mene. Eto, zbog njega sam i glavu mogao izgubiti. Ali, kad ste došli, evo vam ga. Drugome ne bih priznao ni da

ga imam. Vi ga nosite, pozlatila vam se i lijeva i desna u boju, a ja da pripazim, zasad, djecu.

U domu Save Petkovića, u Gornjoj Čadavici, dobili su lovačku pušku, dvocjevku. U poznatog lovca našlo se i nešto metaka, nabijenih oštrom sačmom za zečeve. Vaso, Savin sin, pridružio se grupi. Sa karabinom. To je bio razlog više da se raduju.

U crkvu u Dragaljevcu banuli su u vrijeme bogoslužjenja. Mirni i vrijedni Dragaljevčani, mahom stariji ljudi, okupljeni da se molitvom obrate bogu da ih zaštiti od ustaškog nasilja, pljačke i pokolja, stajali su i zagledali znatiželjno poznata lica mladih i naoružanih ljudi koji su tek prispjeli. Ove pridošlice su prije rata u bogomolju navraćale samo za crkvenih vašara, da bi se proveselile. Sada su došle još i naoružane, pa su mještani lako zaključili da za nekoga neće biti u dobri čas. Kurjak je glasno nazvao boga mještanima i upitao gdje je pop. Na to mu je više ljudi, uskačući jedan drugom u riječ i mrseći misli, objasnilo da je zamakao u oltar kada ih je vidio da s oružjem ulaze u crkvu.

Kurjak je rukom dao znak svojim drugovima da ostanu s narodom, a on se uputio prema oltaru. Sveštenik je, prema škiljavoj i dimnjivoj svijeći, nešto petljao oko pojasa i, kao nehajno, mjerkao ispod oka pridošlicu. Očevidno je bilo da je uznemiren, uplašen. On je porijeklom bio Bjelorus, a u Dragaljevac je stigao sa bojišta oktobarske revolucije, poslije izgubljene bitke s boljševicima. Sa mještanima je živio kojekako, a sad se znalo da šuruje sa ustašama. Pričalo se da priprema pokršćavanje nekih pravoslavaca u katolike, nad čim su se ljudi zgranjavali.

Za trenutak Kurjak i sveštenik ukrstiše poglede. Pop popusti. Obori pogled. Ipak, ocjenjujući na brzinu da će biti bolje da prvi započne, prihvati došljaka dobrodošlicom:

— Dobro si mi došao, junače! Samo, kojim dobrom u oltar, i još tako naoružan?

— Zla su vremena došla, pope, pa, ko velim, da vidim kako živiš. Ali nećemo ovdje razgovarati, već pred narodom, neka svi čuju ko im se pred bogom za dušu moli — reče Kurjak, pribrano i odlučno, gurajući popa pred sobom, ne baš tako nježno, dok ga izvede nasred crkve, među narod i svoje naoružane drugove. A zatim nastavi:

— Čuli smo da do tebe dolaze i drugi, pod oružjem, oni pljačkaši, badavadžije i doušnici ustaški. A skokneš i ti do ustaša, to ovi ljudi znaju.

Pop se zagleda u vjernike i došljake. Bilo je vidljivo da mijenja boju lica, ali i da hoće da dobije u vremenu, da se pribere za odbranu.

— Govori dok ti nisam očitao opijelo!

— Pa, navrate, Kurjakoviću, navrate. Samo, ja sam ti serbez pred svima. Ti znaš onu narodnu: sila boga ne moli, bog silu ne voli. A ustaše su sad vlast, država. Vi se dohvatiste šume, no se bojim da ste đavola prerano povukli za rep... pilež će srpska da strada, pa valja joj pomoći...

— Aha, i ti si se zbog toga sliz'o sa ustaškom vlašću? Potkazuješ nas, prebrojavaš, pratiš, hoćeš pravoslavce da prevedeš u katolike, a? Da znaš: Sava voda te neće oprati od sramote — unese mu se Kurjak u lice. — Pazi dobro, pope, mi poštujemo ovo sveto mjesto, poštujemo narodne sveštenike, ali ne i tuđe doušnike. I, čujemo li da si još u dosluhu sa ustašama, biće za tebe da gore biti ne može. Tako ti je poručio i naš Španac.

— Hm, Španac! To je Čamil sin, iz Bijeljine. Turčin! More, Kurjakoviću, kud ćeš ti među komuniste, među ljude van zakona? Pa to su boljševici, bezbožnici, sa rođenim sestrama spavaju, nikakvih svetinja nemaju... Ja sam od njih pobjegao preko svijeta. A ti, sin Riste Lukića, znanog i poštovanog domaćina i poznatog Srbina u ovom kraju, gdje šeć među šumljake, među Šokce i Turke? Ko je još sjedinio ovce i kurjake, Kurjakoviću! Treba da se stidiš roditelja, vjere, srpstva — govorio je pop s neskrivenom drskošću.

Kurjak škripnu zubima. Oči mu bljesnuše kao žeravica. Jedan iz patrole, Kića Mihailović, dotad oslonjen na zid, ispravi se i pogledom ga opomenu da ne prenagli.

— Ja, oče, rekoh svoje. Pazi svoje crkvene poslove i nemoj da te sveta osveta stigne. Pamti da si ti preko svijeta došao i kod ovih ljudi debeo hlijeb našao. Tako jedi i pij dok ti daju i dok te slušaju. I ne kudi komuniste, pope, jer su oni za pravdu, hoće da polome rogove Nijemcima i onima njihovim čankolizima.

— Prije ćemo mi svi izginuti nego što ćeš ti s družinom otjerati Švabe. Ne, ne, tu vašu slobodu nećemo dočekati — reče pop izazivački i prezrivo.

Kurjak ga ne sasluša do kraja, već zamahnu rukom i šamar odjeknu crkvom. Pop se zatetura.

— Ovo samo da bi bolje upamtió što ti rekoh i da ne služiš ustašama i okupatoru — reče ljutito Kurjak, dajući znak svojim drugovima da napuste crkvenu portu, u kojoj namah, zavlada grobna tišina.

Patrola krenu preko dvorišta. Većina vjernika, bojeći se gužve i kavge, razide se kućama.

Pop nije oklijevao, već je istog dana otišao u Brezovo Polje da se požali ustašama kako ga je sin Riste Lukića, Veljko, s grupom »šumljaka«, napao i istukao u crkvi, za vrijeme bogoslužjenja.

Kad su ustaše saslušale popa, jedna je desetina pošla da zapali kuću Riste Lukića i dovede njegovu porodicu.

Kurjakova patrola je dugo ćutala, odmićući ka Magnojeviću. Odjednom će Kića Mihailović:

— Vidjeste li pasjeg sina! Trebalo je sa njim drukčije razgovarati. Trebalo ga je prisloniti »uza zid« (strijeljati).

— Zabrazdio je, odista, ali je Španac rekao samo da ga opomenemo i da mu priprijetimo. Kad-tad dobiće i on po pravdi. Biće »uza zid« za takve. Za njega se ne bih dvoumio ni danas da ja sudim — reče Kurjak.

Kod Kalajdžića kuća, u Magnojeviću, sretoše oniskog, mlađeg čoveka, koji se žurio. Ispred sebe je stiskao masnu kožnu torbu. Lako prepoznaše Peru Šarčevića. On je prikupljao porez za ustašku vlast.

— Koliko si danas prikupio poreza, ulizico?! — upita ga Kurjak kad se sretoše.

— Pa ne ide ni sa porezom kako je nekad išlo. Nekoga opljačkalo, neko sklonio, u devet jama, neko pojeo i podijelio sa svojim — samo da ne bi pojeo drugi. A mnogi ne poštuju vlast, braćo moja, pa ispada da nema za šta dojučerašnjeg dobrostojećeg domaćina pas da uhvati. Teže mu je izbiti dinar nego zub, a znamo da ima i zlata!

— A za koga ti to, Pero, prikupljaš porez, kad u ovoj zemlji nema više cara ni česara, a?

— Pa za vlast, za silu!

— More, kakva vlast, kakva sila, kad je narod ne priznaje. To je vlast koja služi Švabi. Daj mi tu torbicu — naredi mu Kurjak, pružajući k njemu ruku, — i reci mi od koga si oteo pare, pa da vratimo ljudima.

Pero se zbuni, stegnu još više svoju torbicu i uzmače malo natrag.

— Nemoj, Kurjače, živa ti majka. Ostaću bez glave, a familija bez hranitelja. Znaš kako ustaše postupaju sa onima koji im čine štetu?

— Dosta! — dreknu Kurjak. — Pare na sunce, bez riječi.

Poreznik, blijed i unezvijeren, pruži Kurjaku torbicu sa parama. I, kao zbunjeni đak prvak, počeo da mu nabraja imena domaćina od kojih je od jutros prikupio porez. Mahom su to bili goli siromasi, koji su i u miru kuburili i sirotovali.

— Sad, Pero, spali te knjige, kako je red, tako da ne znate, ti i tvoje gazde, kojima si se uvukao pod rep, koliko vam ko duguje.

Poreznik vidje da nema kud već posluša bez pogovora. Svi sačekaše da knjige dogore. Poslije Kurjak odlomi hrastovu granu i razmahnu njome po pepelu.

— Sada, Pero, nokat u ledinu. I nemoj se hvatati više sirotinjske pare, inače, ode ti glava kao pjevcu.

Krenuli su ka Glavičorku. Nisu se naročito žurili. Toga dana bilo je i premnogo. Bili su zadovoljni, oduševljeni, pa je Kurjak, razdragan, prvi ispalio metak iz novog karabina. Kićo Mihailović je potegao iz pištolja. Ivan Manić je »otpisao« jednu bombu, a Pero Mihailović je oprobao mehanizam tek pribavljene lovačke puške.

Na potoku su se ispljuskali hladnom vodom, pa su sjeli da se odmore. S obje strane potoka modrele su se njive stasalog kukuruza.

— Eh, rodiće godina, ali ko će ga obrati i pojesti? — oglasi se Kurjak, brišući lice maramicom. — Braćo moja, svašta li ova naša Bosna na ovoj kukuruzi othrani. Ima divnih ljudi, ali ima i ološa koji se sad pokazao kad je nevolja pritisla i kad je najlakše izgubiti obraz.

— Uz put sam nešto razmišljao: ovo današnje tvoje i naše, Veljko, dođe mu kao ono kad su Marko Kraljević ili Starina Novak štitili sirotinju, istjerujući pravdu — reče Vojo Ivanović Crnogorac.

— Hmm, kao Marko Kraljević, kažeš? E, vidiš, načitao sam se i naslušao priča i pjesama o Marku, Milošu i hajducima. Moj djed po majci, iz Priboja, bio je umiješan u atentant na Ferdinanda. Pjevalo se o tome uz gusle u našoj kući, za dugih zimskih noći, ihaj! Još krenemo otac

Risto, brat Mile i ja na njivu, da kopamo kukuruz, nosimo motike na ramenu, a ja, pod miškom, i pjesmaricu o junacima i junaštvima. Predahnemo od kopanja, krsta bole, zvijezda upekla, oni dvojica spavaju u hladovini, ili pričaju o budćemu, a ja, u prikrajku, čitam i brzo naučim sve napamet. A kad dođem do onoga da junak udari na zlotvora, poželim da sam ja taj koji istjeruje pravdu i štiti nejač. I, ako je sad došlo to vrijeme kad svi mi ulazimo u pjesmaricu, onda neka je sa srećom!

Kurjak (čuči prvi s desna) sa grupom boraca među kojima je i njegov brat Aco, u jesen 1942. god.

Odmara se patrola u hladovini. Razgovaraju momci o koječemu, napreskok. Kurjak ih podsjeti na vrijeme koje je odmicalo.

— Mi naklapamo, a noć se prikrada i Španac će se brinuti. Moramo krenuti.

U prvi mrak su stigli u Popovo Polje. Obradovali su Španca vijestima. A one su bile dobre i iz drugih sela.

Grupa ustanika se povukla na počinak, ostavljajući stražare i patrole za obezbeđenje. Odjednom je neko od boraca pronio glas da u Bukvarima gori velika vatra. Kurjak je istrčao pred kuću i odmah rekao da to, najverovatnije, gori njegova kuća. Pitao je Španca da li može skoknuti u selo, do svojih, da vidi šta se tamo događa. Španac je odobrio, opominjući ga da bude oprezan. Još mu je ponudio da neko od drugova pođe s njim. Kurjak je odbio. Skopao je karabin, pritegao opanke i potrčao prema rodnom domu, gdje su bili njegovi roditelji, sestre i braća.

Toga dana, nekako popodne, iz kukuruza je banulo desetak ustaša u kuću Kurjakovog oca. U kući su zatekli samo petnaestogodišnju kćerku Zagu. Ostali ukućani su preko dana bili podaleko od kuće, jer su im ustaše prijetile zbog Veljkovog odlaska u »šumnjake«, kako su tada pogrdno zvale ustanike.

Zašle su po prostorijama najbolje kuće u selu i opljačkale sve što im se učinilo vrijednim i što se moglo ponijeti. Poslije pljačke po prostorijama su bacile ručne bombe i, na kraju, zapalile demoliranu kuću, štalu, ambar i pčelinjak, u kojem je bilo pedesetak vrškara. U svom divljanju ustaše nisu propustile da zapale i japiju za novu kuću, koju je Risto sa sinovima počeo da gradi uoči samog rata.

Gorio je dom uglednog i dobrostojećeg domaćina iz Bukvara, zaseoka Donje Bukovice, na blagim i talasastim obroncima Majevice. Plamen zapaljenih zgrada visoko se dizao, pretvarajući se u ogromnu, crvenu buktinju. Susjedi su pokušavali da ugase požar, ali se bliže od 30 metara nisu mogli primaći.

Kad su stigli kućani, vatra se stišala, seljaci su, tu i tamo, nasipali vodom užarene ostatke japije da se požar ne raširi.

U neko doba i Kurjak stiže do svog doma, od kojeg je ostao samo stravičan, crn kostur. Potražio je pogledom roditelje.

Risto i majka Đuka su sjedeli pod šljivom, podalje od zgarišta, zabrinuto gledajući kako pod pepelom tinja i dogorjeva ono što su godinama sticali, gradili i čuvali. Veljko im je prišao i blagim pritiskom na ramena obavijestio ih da je i on tu, u nevolji.

— Izgorjesmo — rekao je tiho, više za sebe, gledajući prema zapadu, gdje je, povišoko odskočivši, žmirkala Večernjača.

Risto se okrenu sinu:

— Ne izgorjesmo mi već naša kuća i sve što smo zajedno i s mukom stekli, sine. Ali čeljad preživje. Kurjakovići preživješe. Nije nama ovo prva nevolja. No, kako god nas je bacalo, na noge smo se dočekivali.

— E, tako te volim, stari. Glavu gore, nego kako! I ne bio ja Kurjak, ako mi za ovo stostruko ne plate. A tek udari proljeće, pribaviće Kurjakovići japiju i eto nove kuće. Ne može niko da zapali koliko mi možemo da sagrađimo, uz pomoć komšija. A kad pobijedimo — lako ćemo: biće kuća koliko ti duša želi.

— Samo nastavite kako ste počeli. Nikad tvoji stari nisu ležali na meku perjanu jastuku dok su se drugi zlopatili, nikada nisu savijali šiju pred silom i nepravdom. A kuća će biti dok je Kurjakovića.

Majka Đuka je slušala domaćina i najstarijeg sina. I ćutala je. Takav je uvijek bio red u kući: dok glava kuće govori, svi ćute. I sinovi, i kćeri, i majka. Ženskinje obaška. Zato je Đuka i sad ćutala, slušajući kako otac i sin daju oduške svom gnjevu. Kad su za trenutak ućutali, razmišljajući valjda o onome što su rekli i naumili, i ona proslovi, Tiho, brižno, kao uvijek:

— Slušam vas i čini mi se da pravo govorite. Ali kuća izgorje, zima ide, mnogo čeljadi, kako ćemo i šta ćemo?

— Pomoći će nas selo u nevolji, i mi bismo njima pomogli — odgovori Risto.

— I ja se nadam . . . A ti, sine, idi među drugove, srećno ti bilo. Samo pazi — ne diraj nedužnog, ne budi nečovjek. I zlotvor ima majku, i za njim će neko zaplakati.

Đuka se trudila da joj se po glasu ne osjeti da plače. Ne izdrža, već jajeca.

— Majko, ti znaš kako smo se rastali kad sam krenuo s Brkom (Svetolik Gospić, student i predratni komunista, jedan od organizatora ustanka u Kurjakovom rodnom kraju) u Petkovaču. Ti si me prekorila što vršljam s nepoznatim ljudima, što se spremam da odem od kuće. A ja sam te pitao da li više voliš sina koji će ti pod skutom preživjeti rat, ili ratnika. Ti si odgovorila ratnika, junaka, jakako. I blagosloвила si i mene i našu borbu. Kao i tada, tako i sada, obećavam ti da se neću obrukati.

— Oprosti, sine, majčino srce je meko. Ne plače ono od tuge, već od sreće što ste mi živi . . .

Oko Kurjaka se okupila povećala grupa seljaka iz Bukvara. Ti bukovički domaćini uvijek su imali razumijevanja za tuđe nevolje, pa su priskakali jedan drugom u pomoć, živjeći mirno i pošteno, kloneći se kavgadžija i nasilnika.

— Pomoći ćemo, Veljko. Neko će za japiju, neko oko stolarije. Zla su vremena, moramo biti jedan uz drugog. Svakoga od nas sutra ovo isto može snaći. Svaki od nas može očekivati ustaški ugarak u svoj dom, prokleti bili dabogda.

— A zašto vas trojica, momci, ne idete sa mnom? — obrati se Kurjak trojici mladića koje je zapazio među svojim seljacima. — Vidite li da neće prestati da pljačkaju, pale i ubijaju. Sutra će, možda, i vašu kuću zapaliti. I poubijaće vas ako ne pobjegnute . . .

Zagledajući prema mjesečini karabin i ratničku opremu, mladići su bili zadivljeni Kurjakovim izgledom.

— Tebi je lako — imaš pušku, a čime da ja ratujem — upita ga jedan od njih odrješito.

— Evo ti moje puške — prihvati Kurjak, kao da je na to bio pripremljen. Pružajući mu pušku, on dodade:

— Koliko je sutra ja ću drugu nabaviti, u borbi.

— Ma, ja, ovaj, znaš, imam majku, ona . . . — počeo mladić da zamuckuje.

— Imam i ja majku, Đuku, znaš je dobro; ona je željela, kao i svaka majka, da ostanem kod kuće. I da sam ostao, i da danas nisam pripremio onom popu, špijunčini iz Dragaljevca, i oteo od poreznika Pere Šarčevića sirotinjske pare, vjerovatno nam ne bi kuća planula.

Dvojica mladića se gotovo neprimjetno odmakoshe, prepuštajući prva mjesta do Kurjaka i razgovor starijima. Treći, šta ga je Kurjak zbunio nudeći mu svoju pušku, iščili u mraku.

Jedan glas iz mraka prekide već i neprijatnu šutnju:

— Znaš, Veljko, pravo kažeš: treba se boriti protiv nepravde koju naš čovjek nikad nije trpio, a danas se na nas digla ala i vrana i — nepravde napretek. Ali u mene petoro dece, sve jedno drugom do uva, oskudan sam, siroćinja mi uši pojede pa, kao velim, da pričekam, da se malo razbistri. Ti nisi oženjen, u Riste su svi odrasli, sam sebi si gazda, gdje ti je glava tu ti 'rana. Mnogo ti je lakše

nego meni. I neka ti je sa srećom ratovanje. Ja ću za tebe, za naše, davati koliko mogu, od srca, a za ustaše i Švabu koliko budem morao... Eto toliko od mene, moj Veljko.

Jedan brkajlija, koji je bio u neposrednoj Veljkovoj blizini, shvatio je riječi svoga seljanina kao izazov. Zato, čim je ovaj završio, nakašlja se pa će lično Kurjaku:

— Veljko, ti mome sinu ponudi oružje. On se postiđe. Neka, neka. Znaš, teško je sina jedinca poslati u ovakvu vojnu. Ali tebi hvala, i gdje čuješ i gdje ne čuješ. Obećavam ti da će ubrzo i on za tobom. A gdje bi drugo i mogao? Razgovaraću s njim o tome, na osami. A kad osjeti da mu treba puška, doći će k tebi. A ta što si mu je ponudio tebi je najpotrebnija. Udri njome po nepravdi, pozlatila ti se i desna i lijeva.

U neko doba seljani se razidoše, gotovo nečujno.

Veljko se pozdravi sa ukućanima i komšijama i krenu prema logoru svoje grupe, gdje je stigao pred zoru.

Gradac, zaselak Donje Čađavice, 2. septembra 1941. Sastanak partijske ćelije. Desetak ljudi raspravlja o pojedinim tačkama dnevnog reda.

Noć je bila poodmakla kad je Španac, smirenim glasom, najavio pitanje prijema novih članova u KPJ. Do zore je potrajala rasprava o trojici drugova — Veljku Lukiću, Đorđu Đojiću i Ivanu Maniću. O svakom se govorilo pojedinačno.

— Ti si s nama, Kurjače, gotovo će dva mjeseca. Vrijeme i prilike su takvi da se u njima čovjek lako iskaže i brzo upozna. Ja sam s tobom često razgovarao, bio sam s tobom u borbi, bio često u tvojoj kući, jeli smo zajedno i, vjerujem, da smo se dosta dobro upoznali. Ti si iz čestite porodice, hrabar si, narod te poznaje i cijeni. Mi smo te provjeravali i ne sumnjamo u to da si čvrsto vezan za Partiju i naš pokret, da ti je mjesto u našim redovima, gdje ćeš učiti, uzdizati se. A ima mnogo toga da se uči i nauči, jer komunista mora mnogo dalje da vidi od ostalih. U tom pogledu s tobom smo nešto učinili i razgovarali, mi ocjenjujemo da ti ispravno rezonuješ o političkim pitanjima. Istina, znaš da budeš i prijek, da budeš i grub prema drugu koji nije hrabar, ali shvatićeš, u borbi najbolje, da su ljudi samo ljudi, da nas ima svakakvih, i da ljude treba prihvatati pojedinačno, onakvim kakvi jesu. No, prije svega, treba imati povjerenja u njih.

Rezultati neće izostati, jer će, kroz borbu, uz tebe i ostale koji su hrabri, ubrzo postati dobri borci.

Kurjak je pažljivo slušao Španca, sjećajući se da su ga ljudi, okupljeni da razgovaraju o njemu, obavještavali o političkoj situaciji, zapitkivali ga šta misli o pojedinim stvarima, upućivali ga u borbu, jeli s njim sa iste sinije... Gotovo je prekorio sebe kako dotad nije o tome razmišljao da su baš to najbolji borci, da su prvi dobrovoljci za stražu i patrolu, da njega propuste da prvi primi hranu, da mu komesar često prepusti bolji komad mesa. Komunisti su ovdje govorili o njemu, njegovim vrlinama i manama, njemu se učinilo da su ga razgolitili, čak da pričaju o nečem na šta nemaju pravo. Poželio je da im to i saopšti. I iz njega je potekla bujica riječi, spontano, iskreno:

— Dok vi, drugovi, raspravljate o meni, osjećam se kao da sam pred nekim sudom. A ja sud i suđenje nikad nisam volio. Ali, ne mari, dobro je što čovjek vidi sebe, svoju dušu, kao na dlanu. Znam da mi želite dobro, ubijeđen sam u to. Vidim sebe kakvim me vi vidite, a ja se zagledam u vašu dušu već dva mjeseca. Ja o Partiji znam samo ono što sam od vas čuo. Ako Španac kaže da je malo to što sam učinio, onda je to sigurno tačno. Ali ja osjećam da je i to ipak veliko. Evo, volim Španca kao brata rođenog, i sutra bih sa njim u vatru, u vodu, krv bih dao za njega, a do juče je za mene bio nepoznat. Sad znam da je bio u Španiji, vidio sam da je hrabar čovjek, znam da voli poštena i hrabra čovjeka, bez obzira na to koje je vjeroispovjesti.

Tako je i sa Brkom. Nikad nisam čuo za njega. Kad je banuo u julu u Bukovicu, pozvao nas osmoricu iz sela. Zasedosmo pod vrbom, pored Matića kuća. Noć je. Brko među nama. Priča nam da se u Srbiji digla kuka i motika protiv Nijemaca i onih koji su uz njih. Na ruskom frontu je, kaže, mnogo vruće, ali Rus ima da zgazi Hitlera, u to nema sumnje. Sad će i u našem kraju početi buna. Zato ga je poslala k nama Komunistička partija, jer on računa i na nas. Saslušali smo ga pažljivo. Ja sam i ranije, u mirno doba, čuo da postoji Partija, da postoje komunisti, ali se s njima nisam sastajao. Nisam se ni smio sastati i ako bih nekog i znao. Takvo je tada vrijeme bilo. Zato mi je Brko te noći ispao koliko zanimljiv toliko i sumnjiv. Ne otpjeh već mu rekoh: »Lijepo je to, prija-

telju, što nam ispriča, ali kako da ti ja vjerujem kad te nikad dosad nisam vidio? Da nisi ti od onih ustaša i njihovih ljudi što tumaraju po srpskim selima i zlostavljaju narod, ili si, možda, kakav špijun?» Iznenaden takvim pitanjem, on najprije začuta, pa odriješi: »Veljko Lukiću, ja sam Svetolik Gospić, zovu me Brko, rodom sam iz Tutnjevca, otac mi je pop, sada su mi roditelji u Crnjelovu, a doskora sam studirao pravo. Komunist sam i Partija me je poslala među vas, da krenemo u borbu. Toliko zasad. Ako sumnjaš — put ti, put mi. Uostalom, srešćemo se, ja se nadam, ubrzo i u borbi, pa ako ispadne da sam špijun — ti znaš što mi sljeduje«.

Tako smo se Brko i ja sreli i upoznali. Danas bih za njega dao i krvi ispod grla. Prema tome, kad su komunisti takvi kao Španac, Brko i ostali, ja sam sa njima, ja sam sa vama. Ne krijem, jesam malo na svoju ruku, prezirem, brate, kukavicu, u susretu s neprijateljem ne pada mi na pamet da je najbolje da čovjek pobijedi i preživi borbu, kako kaže Španac, ali radiću kako vi kažete, trudiću se da nešto više naučim. I griješiću, sigurno, ali vi ste tu. . .

Otegnu Kurjak s pričom. On ništa o sebi nije uljepšao, ni dodao.

Poslije njega javio se za riječ Brko. On je ispričao što je zapazio o Kurjakovoj hrabrosti u akcijama u Dragaljevcu i na crnjelovačku kasarnu. To je izuzetna hrabrost. Ali i neobuzdana, tako da se bojati da ne prenašli, da ne pogine nepromišljeno. Na kraju je naglasio ono što je bilo najvažnije u tom trenutku:

— Meni je, Veljko, draga tvoja iskrenost. To je najljepša tvoja osobina. A upamti dobro što ću ti reći: bez nje se u Partiji ne može pošteno živjeti.

Komunisti su pažljivo slušali Kurjaka. Sve ih je osvojila njegova neposrednost, iskrenost i jednostavnost. Zato se sastanak završio u veoma lijepom raspoloženju. Nastalo je rukovanje, grljenje, čestitanje novoprimitljenim članovima Partije. Kurjak je bio uzbuđen, svjestan da mu je dato veliko povjerenje.

Sa sastanka su se odmah razišli, jer je u zoru jedna grupa boraca s Kurjakom trebalo da pođe u Zabrdę da bi tamo pronašla puškomitraljez i nešto municije.

Dan je bio poodmakao kad su stigli u Zabrdę. Tamo su čuli da će se od Bijeljine vratiti svojim fijakerom us-

taški tabornik Stjepan Smodiš, inače, poznati trgovac i petokolonaš iz predratnih dana. U Ugljeviku je trgovao hrastovim drvetom i na lak način zarađivao teške pare. Preko trgovine se povezao sa švabama i uključio se u njihovu špijunsku službu. Kad je proglašena Nezavisna Država Hrvatska i kad su došli Nijemci, on se proglasio tabornikom. U tom svojstvu bio je prava napast, strah i trepet za sve ljude koji su mu se ma čim zamjerili. Od njega su strepjela sela sa srpskim življem, a pogotovu porodice čiji su članovi bili u Špančevoj grupi ustanika. Imao je neograničenu vlast i sada je prečišćavao račune sa svima koje je smatrao neprijateljem...

Toga dana Smodiš je pošao zorom u Bijeljinu. Samouvjereno kao i uvijek, računajući da je jedina vlast u cijelom kraju, nije ni pomišljao da na njega neko smije dići ruku. Do noći je trebalo da se vrati u Zabrđe.

Kad je čuo o njegovom odlasku u Bijeljinu, Kurjak je odmah ocijenio da je to prilika da mu se vrati milo za drago. Dogovorio se sa drugovima iz grupe da mu postave zasjedu, i to tako da ga živa uhvate. Dogovorili su se da zasjedu postave na oko 300 metara od kasarne koju su držale ustaše, baš na mjestu gdje se Smodiš najmanje nadao. Kurjak je drugove rasporedio kraj puta, u živici.

Ljudi su prolazili cestom, uglavnom kolima, u oba pravca. Pred noć ih je bilo sve manje, jer su se, zaplašeni samovoljom Smodiša, ustaša, žandarma i kojekakvih nasilnika, još za videla sklanjali i zatvarali u svoje domove. Noć se bližila, a od Smodiša ni traga ni glasa. Kurjak je s drugovima počeo da strepi, pa je na put, izašao prije nego što se fijaker pojavio. Obučen u seljačko odijelo, stajao je na ivici ceste, na izgled mirno i nezainteresovano. A u džepu je čvrsto, i pomalo nervozno, stiskao otkočeni »nagan«. Odjednom se iza okuke čuo topot razigranog konja. Kurjaku je jurnula krv u glavu.

Pred njim se pojavio konj zelenko s fijakerom, u kome je, pozadi, Smodiš mirno sjedio. Ne dvoumeći se. Kurjak mu je, s pištoljem u ruci, poleteo u susret, s namjerom da ga živa uhvati. Uto je i Kićo Mihailović istrčao i prispio da uhvati konja za dizgine. Sve je išlo kako treba i kako se moglo poželjeti. Međutim, lukavom Smodišu je bilo nešto sumnjivo čim je ugledao Kurjaka na cesti. Zato je izvadio svoj »mauzer«, pa kad je Kurjak pošao k njemu, otvorio je paljbu i preduhitrio ga, tako da

ovaj nije uspio ni metka da ispali, jer se konj uplašen pucnjavom otrgao Kiči i pojurio niz cestu kao munja. Borci su iz živice otvorili vatru na Smodiša i ranili njega i konja. Ali fijaker nije stao.

Za trenutak je nastala tišina. Čuo se brz topot konjskih kopita. Kurjakova grupa je stajala pored puta, zbuñjena razvojem događaja. Odjednom su se od kasarne oglasile ustaše. Pojurile su da vide što im se događa pred nosom. Tek tada, kada je trebalo čuti Kurjakovu odluku, drugovi su ga videli ranjenog u jarku. Koporan mu je bio sav krvav.

— Ubijte me, ne dajte da me ustaše živa uhvate — molio je on kad su priskočili da ga prihvate.

Ustaše su pucale u pravcu zasjede. Sve češće su se čuli rafali automatskog oružja. Bio je zadnji trenutak da im se umakne. Drugovi su uhvatili Kurjaka i, dok su dvojica usporavala pokret ustaša, otvarajući vatru, nestali su u plavoj sumaglici koja je osvajala Zabrdę. I oni će ga nedeljama čuvati, sklanjati ispred ustaških potjera, a brat Mile će bđeti nad njegovim ranama.

Pod zastavom Majevičkog odreda

Dok se liječio, Kurjaka su drugovi često obilazili. On je od njih saznao da će se krajem septembra formirati veća jedinica, sastavljena od partizanskih grupa iz cijele Semberije i sa Majevice. Saznao je, takođe, da su grupe ustanika za vrijeme njegovog odsustva zaplijenile i dobile nešto oružja, tako da se i time pružila mogućnost za formiranje veće jedinice. Zbog svega toga njegovo ratničko srce je zaigralo, noge ga više nisu držale vezana za krevet. . .

Računajući da se zaliječio i ojačao, zamolio je brata da ga previje nešto debljim zavojem. Pošto se obukao, kaišem od puške, zabačena na leđa, pričvrstio je zavoj i krenuo u Korenitu, među svoje drugove. Brat ga je ubjeđivao da s ranom još nije sve u redu, ali to nije pomoglo.

Sa Kurjače, šumovite planinske kose na sjevernom dijelu Majevice, Semberija se vidjela kao na dlanu. Bio je topao i lijep dan. Na tepihu od lišća, ispod bukava, sjedelo je pedesetak boraca, ćaskajući o svemu i svačemu. Oko

Kurjaka su se našli njegovi najprisniji drugovi. Korili su ga zato što je ustao prije vremena. On se izgovarao da mu je dosadila samoća i da je pokrenula želja da bude s njima, jer život u krevetu i nije život.

Uto je Ivan Marković Irac, rodom iz Kožuha, kod Doboja, član KPJ od 1930, jedan od organizatora ustanka u istočnoj Bosni, prvi komandant Majevačkog padtizanskog odreda, narodni heroj, komandovao zbor. Ustanici su pozvani da polože zakletvu, i Kurjak je s njima ponavljao riječ po riječ:

»Ja narodni borac, zaklinjem se svojom čašću i čašću svoje domovine da ću vjerno služiti svom narodu...«

Riječi zakletve odjeknule su šumom, gubile se u nje-drina Majevice.

Dio boraca novog, Majevičkog odreda iz Semberije (u svemu, njih dvadesetak) čini četu, čiji je prvi komandir bio obučarski radnik Đorđe Đojić. Kurjak je naznačen za njegovog zamjenika. On je svoga novog komandira čvrsto zagrlio i iskreno mu čestitao. Takođe je čestitao i Špancu i zagrlio ga pred drugovima.

Poslije ručka čete su krenule na zadatke. Kurjakova se vratila na svoj teren, u Korenitu. Odmah po njenom povratku, Kurjak je dobio zadatak da sa grupom boraca postavi zasedu domobranskoj koloni, koja je iz Brčkog vozila hranu i municiju svojim posadama na Majevice. Njemu je preporučeno da sam odabere mjesto na kom će postaviti zasedu, jer je bobro poznao teren. Osim toga, cijenilo se i to što je odslužio vojsku.

Izabrao je propust u dolini i gustoj grabovoj šumi i viješto rasporedio borce s obje strane propusta, nastojeći pri tom da se maskiraju i pripreme za otvaranje vatre.

Vozač teškog kamiona i grupa domobrana koja je obezbeđivala sljedovanje nisu ni slutili što ih čeka. Kurjak je pustio vozilo da pride zasjedi na dvadesetak metara, posmatrajući pribrano, preko nišana, bezbrižno lice domobranskog oficira koji je sjedio u kabini. Odjednom je zagrmelo. Vozač nije mogao ni nazad ni naprijed. Oficir i pet domobrana su se predali. U kamionu je bilo hljeba ulja i nekoliko pušaka sa municijom. Grupa je natrpala najviše što je mogla na zarobljenike, a bobar dio plijena je i sama uprtila. Pošto je zapalila kamion, uputila se sa zarobljenicima prema Korenitoj. Opet, svi su

bili tužni. Jedan borac, rodom iz Čađavice, poginuo je prilikom napada na vozilo. Kurjak se naročito osjećao nesrećnim. Činilo mu se da on snosi krivicu za njegovu pogibiju.

Domobranski časnik (oficir), u stvari, prvi zarobljeni oficir u tom kraju, kada su ga u školi saslušavali, držao se nadmeno, tvrdoglavo. Brko, tada partijski radnik na terenu, želeo je da mu objasni, da je na pogrešnom putu. Dugo su razgovarali o fašizmu, o Hitleru, njegovim namerama u svijetu i posebno u Bosni i kada mu se učinilo da se pokolebao, časnik je podigao desnu ruku u vodorovan položaj, viknuvši: »Hajl Hitler!«.

Kurjak je prisustvovao saslušanju i često je, poslije časnikovih bezobraznih odgovora, sijevao očima, škripao zubima i odmahivao glavom. A kad je čuo pozdrav za dugo zdravlje Hitleru, prekipjelo mu je:

— More, odrao bih ja tebi i tom Hitleru kožu. I sad bih te najrađe prislonio uza zid! Bez mnogo priče.

Izgovorivši to, on se maši pištolja, ali ga Brko preteče. Onda pozva kurire i naredi im da odvedu oficira u zatvor.

Kad je kuririma video leđa, Brko se obrati Kurjaku:

— Polako, brate rođeni! Pribranije rasudi i postupi. Najlakše je čoveka uza zid, ili u potok, pred cijev. Na nama je da mnoge protivnike riječju i činjenicama razuvjerimo i pobijedimo, a ne samo pištoljima. To je teži okršaj od onoga kad se gledate preko nišana. Istina, od ovoga časnika, kako izgleda, ništa se neće napraviti, ali se mora pokušati radi drugih, sada njihovih, koji će, ako budemo strpljivi i taktični, prelaziti k nama. Ako nas iznevjeri strpljenje, ako samo silu upotrijebimo, naći ćemo se na istoj liniji s četničkim komandantima koji kažu: što nije srpsko — kolji!

— Što se tiče četnika, imaš pravo. Čuo sam još dok sam se liječio da nekakvi oficiri i bogati ljudi dolaze čak iz Srbije i okupljaju ljude za borbu protiv »Turaka« (tako su četnici zvali Muslimane) i »Šokaca« (posprdan četnički naziv za Hrvate). I meni su poručivali da im se pridružim. Kao nije mi mjesto s vama. Meni to sve nije jasno...

— Ne čudi se tome, svima nama nisu jasni neki njihovi postupci. Ali znamo dobro i ti i ja, da su Hrvati i Muslimani većinom poštene ljudi. Kao i Srbi, uostalom. Evo, među nama su Španci i Irac — Musliman i Hrvat.

Po čemu se razlikuju od ostalih? Ja mislim samo po tome što su junaci za priču. Oni služe za primjer u svakom pogledu. Ali, bez obzira na to što ne razumijemo mnoge postupke četnika, moramo se s njima sporazumijevati. Treba nam boraca, svaki je čovjek dragocjen, a oni su za sarađnju, bar tako kažu. To što te zovu k sebi znači da te cijene, znaju da bi dosta ljudi pošlo za tobom zato što si postojan i hrabar. A takvi su im potrebni da se iza njih zaklanjaju i da u Semberiji mogu raditi kako hoće.

Kurjak je izašao iz učionice pomalo zbunjen Brkinim postupkom i pričom. Pošao je u četu, među drugove. To su bili dani kad su počele duge jesenje kiše praćene hladnim vjetrovima. Kurjak se s jedinicom nalazio danima na položaju prema Brčkom. Većina boraca bila je bez dobre odjeće i obuće. O tome je razmišljao, predosjećajući da se rat, ipak, neće završiti, kako je vjerovao, prije duboke zime. Borcima je dozvolio da lože vatre na položajima, želeći da im omogući da osuše obuću i ogriju ozeble ruke. Kako se i neprijatelj po tom pasjem nevremenu nije odlučivao da napusti zaklone i suvotu, Kurjaku je naređeno da dovede četu u Korenitu, u logor.

Četa je prolazila kroz sela, s pjesmom koju je, čas sa čela, čas iz sredine, počinjao Kurjak, nukajući borce da pjevaju, kako ko umije. Iako pokisli i ozebli, oni su išli uspravno, ne dajući do znanja da im teško padaju tegobe vojničkog i ratničkog života. A Kurjak je do toga držao. Kroz zaseoke, na prilazima Korenitoj, pozdravljali su ih mještani, a djeca su stajala s obje strane puta i, pozdravljajući četu, vikala: »Evo Kurjakove vojske, živjeli Kurjakovi partizani!«. Mada se pravio da ne čuje, Kurjak je bio veoma ponosan, kao i njegovi borci.

Tek što su se najeli i raskomotili, priželjkujući da poslije čišćenja oružja prilegnu, stila je vijest da su čeličke ustaše i domobrani napali selo Mrtvicu. Kurjak je upao u prostorije čete, naredio uzbunu i pred borcima, u trku, zagrabio u susret neprijatelju. Još iz pokreta prvi je uskočio među domobrane. Jednog je ubio iz pištolja, a baš kad je htio da promijeni okvir, jedan ga je podoficir, za glavu viši od njega, uhvatio za gušu. Nastalo je rvanje, valjanje po blatu. Pri tome je zapazio neprijateljskog vojnika kako vreba priliku da ga ubije, a da sačuva svoga stariješinu. Kad se o glavi radi, čovjek može više nego što mu se čini. Da bi preduhitrio vojnika koji mu je brojao

sekunde do smrti, iskoristio je priliku i udario ga iznenada u cjevanicu tako da se ovaj preturio i ispustio pištolj. Zatim se izvio i krajnjim naporima uzjahao podoficira. Pošto ga je prostrijelio, zaletio se i dokusurio vojnika. Četa je u međuvremenu potisnula neprijatelja ka Čeliću. Tek kad je borba privedena kraju, on je shvatio koliko je bio blizu smrti i koliko mu je pomogla vještina i snaga u rvanju.

Četa je zaplijenila deset pušaka i teški mitraljez »švarcloze«. Španac je imao razloga da bude zadovoljan. Zato je pohvalio četu i posebno Kurjaka. Ali ga je i prekorio za to što se, bez naročite potrebe, izložio očiglednoj opasnosti. Taj razgovor je potrajao.

— Shvatam ja tebe, komesare, ali ja ne mogu drugog zvati da juriša ako mu sam ne dam primjer. I kad zagušti, kad vidim neprijatelja, vjeruj mi, krv mi uzavri u glavi pa se zaboravim.

— Partija na tebe računa kao na rukovodioca, ti si za njih od veće koristi kao komandir i masovik nego kao ranjenik ili, možda, kao mrtvi heroj.

— A šta mu to dođe masovik, komesare?

— Pa hoće ljudi sa tobom, vole te borci, volj te narod. I nemoj da te uvijek opominjemo zbog tvoje nepromišljenosti, zbog tvog istrčavanja u borbi. Jer ti ćeš sutra biti na čelu ljudi koji će u tebe imati povjerenja zavisno od toga kakvu odluku doneseš, kako obizbijediš njihove živote i pobjedu sa što manje žrtava. Ja ti to ponavljam, a ti opet istrčavaš.

— Eh, teško li je to, komesare, ako boga znaš, i da pobijediš i da ti svi prežive. A mogu li ja da ne budem ni komandir ni komandant, već ovako, običan borac, Kurjak?

— Znam da bi ti lakše bilo kad bi u borbi samo o sebi vodio računa. Svi bi mi na to pristali. Ali ti si komunista, Partija te postavlja za rukovodioca, ti to možeš da budeš i — moraš.

Kurjak pozdravi i ode u četu.

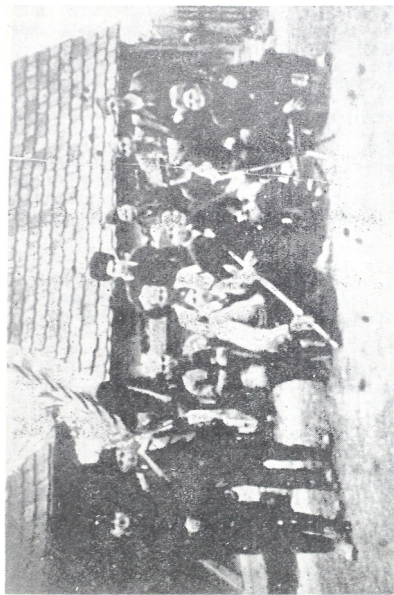
Četnici, pogotovu njihove vojvode, koji su se svakodnevno pojavljivali po selima kao pečurke poslije kiše, slušali su priče o Kurjakovom junaštvu i popularnosti. A već sutradan poslije borbe u Mrtvici kroz selo se pronijela priča o tome da je desetak domobrana i ustaša

ubio lično Kurjak. Ljudi su to ubjedljivo pričali i prepričavali. Mnogi su zbog toga bili ponosni.

Čuvši priču o Kurjaku, četnički kapetan Steva Damjanović Leka, koji je krajem septembra prešao iz Srbije, pokušao je da ga privuče k sebi, ili bar među svoje istomišljenike. Po svom čovjeku poslao mu je potajno blistavu oficirsku kokardu i znak mrtvačke glave, izvezen srmom na crnoj podlozi. Uz to mu je poručio da to nosi umjesto »turskog znaka — petokrake zvijezde, skrojene od turskog fesa«, i da, kao pravi Srbin, ugledan čovjek i junak, stavi oficirsku kokardu »koja mu pripada i pristaje«. Ako dođe u njegov štab, dobiće oficirski čin i komandantski položaj.

Kurjak, pronicljiv seljak i borac, srcem duboko vezan za Španca i Irca, za Đorđa, Lazu i ostale svoje drugove iz prvih dana ustanka, koji su bili u njegovim očima oličenje Komunističke partije i borbe za slobodu, bio je veoma ljut, tim prije što je već ranije odbio čak i razgovor o odlasku u četnike. Zato je bacio i zgazio kokardu i znak mrtvačke glave. Iz njega su progovorili prkos i želja da ostane među borcima, u čiju se hrabrost i ljudskost osvjeđoćio. I, u inat četnicima, odmah je na šubaru prišio još veću crvenu zvijezdu, a na lijevom rukavu, oko petokrake, dao je da mu se srmom izvezu riječi »Smrt fašizmu — sloboda narodu«. Takav znak niko u četi nije nosio. Ne bi ga nosio ni Kurjak da nije želio da na taj način, inadžijski zapravo, pokaže za koga se oprijedelio.

Na izmaku jeseni Majevički odred je brojao preko 200 boraca. On je tada, u okviru jedne šire akcije za razaranje puteva i proširenje slobodne teritorije, dobio zadatak da učestvuje u napadu na ustaško uporište u Koraju, u kome se, pod zapovjedništvom ustaškog logornika Bure Begića, bio ukupio svakojaki ološ. Pljačkajući i čineći pokolje nad srpskim življem u Tutnjencu, Puškovcu, Bobetinom Brdu, Mrtvici i ostalim selima koja su bila gotovo ostrvno da dan nije mogao provesti bez prolivene krvi. Zbog svega toga čišćenje Koraja nije se više moglo odlagati; osim toga, tu se nije smjelo rizikovati, odnosno nije se smio dovesti u pitanje ugled partizanskih jedinica, pa je napad brižljivo planiran i pripreman. Štab odreda je stupio u pregovore i sa četničkim vojvodama i oficirima koji su po Majevisi i Semberiji okupljali pod četničku

Kuljak (prvi s desna, čuč!) sa grupom boraca iz Šeste istočnobosanske brigade, u Magnojeviću 1942.

zastavu »prave Srbe«, zaključujući ih na vjernost mladom kralju i otadžbini i na borbu protiv okupatora, ali »i protiv Turaka i Šokaca«, kako su podrugljivo i netrpeljivo, nazivali muslimanski i hrvatski živalj. Te četničke jedinice zvučnih imena »držale su položaje«, stalno odlažući borbu s izgovorom da čekaju pomoć iz Srbije.

Dogovor između partizanskih komandanata i četničkih prvaka održan je 23. novembra, u Gajića kafani, u Vukosavcima. Irac i Španac su predstavljali štab Majevičkog odreda, a kapetan Leka Damjanović, bivši žandarmerijski narednik iz Ugljevika, Đuro Bižić i Radivoje Kerović, sin bivšeg opštinskog načelnika Tobuta, bili su predstavnici četnika sa Majevice. Dogovoru je prisustvovalo i desetak uglednih domaćina iz majevičkih sela.

Na sastanku se Irac zalagao za sporazum, za jedinstvo u borbi, ali je bio i precizan: prilikom napada u Koraju spriječiti svaku samovolju, pljačku i nasilje nad mirnim stanovništvom; ustašama imovinu konfiskovati; vojnike uhvaćene pod oružjem dovesti u štab i tu im suditi; civilno stanovništvo, posebno žene i djecu, zaštititi od osvjete.

Kapetan Damjanović i njegovi istomišljenici bili su za to da se svaki korajski dom spali, da se sve što se klanja Alahu zakolje, jer je to uslov »da Srbin slobodno oдахне dušom«. Irac i Španac nisu padali u vatru. Pokušavali su da izmire ljude, da ih urazume. I prisutni domaćini bili su na njihovoj strani, ukazujući četničkim vođama da su živjeli i da danas žive sa većim dijelom Muslimana u slozi, da se zlo ne smije činiti, jer će se zlom vratiti.

Poslije dužeg natezanja prihvaćeni su Irčevi zahtjevi i napad na Koraj je predviđen za 27. novembar 1941.

Sutradan je Španac, u štabu Bijeljinsko-brčanskog bataljona, u Korenitoj, prepričavao pojedinosti sa sastanka u Gajića kafani, naglašavajući da je postignut sporazum i da je to najvažnije. Pri tom nije prećutio da lično sumnja u iskrenost četnika. Time je skinuo kamen sa srca Kurjaku, koji se nije uzdržao da ne kaže:

— Ne vjerujem ja kapetanu Leky, i žandarmerijskoj lopuži Đuri Bižiću, s kojima imam stare račune, još od prije rata. Lažov je to da mu ravna nema od Drine do Bosne. Daj bože da ne bude kako ja mislim, ali...

Koraj, oveće muslimansko selo, grupisano na blagim valovitim brežuljcima koji neosjetno prelaze u ravnicu

prema Savi, drijemao je u jutarnjoj izmaglici. Ispod njegovih potleušica i krovinjara živjelo je mnogo puke sirotinje. Toga jutra selu su se sa svih strana privlačile čete sastavljene od partizana i četnika. U sastavu čete koju je vodio Đorđe Dojić i koju je ojačavalo desetak četnika Đura Bižića, Kurjak je napadao preko zaseoka Kalata. S drugom četom, u kojoj je bio i Bižić, nastupao je, od Tutnjevaca, Mirko Filipović (pravnik iz Bijeljine, predratni komunista, jedan od organizatora ustanka u Semberiji). Irac je sa jednom četom napadao od Babajače.

U racvit je planula na Kalatu kupa kukuruzovine. To je bio ugovoreni znak da Dojićeva četa krene u napad. Osula je paljbu i od Babajače. U Koraju su se oglašile jake eksplozije. To su ustaše pokušale da zaplaše protivnika, o čijoj snazi još nisu mogle suditi. Kad su dijelovi odreda ušli u selo, već se bilo razdanilo. Uz jauk i dozivanje, nejač se motala po sokacima, pokušavajući da se zakloni. Borba je kratko trajala. Ustaše su pobjegle prema Čeliću.

Nakon ulaska u Koraj četnici su se razmili. Više im niko nije mogao zapovijedati, makar da se trebalo obezbijediti s pravca Ugljevika, Bijeljine i Tutnjavca. Na obezbjeđenje su poslati pojedini dijelovi odreda. A u selu je nastao krkljanac. Četnici su prekršili datu riječ: počeli su da pljačkaju i ubijaju.

— Eto, Đorđe, što ja rekoh juče: Bižiću i njegovoj vojsci ne može se i ne smije se vjerovati!

— Kurjače, od te priče sada je mala vajda, nego da spriječimo što se spriječiti može. Uzmi jednu desetinu i potrči tamo gdje se čuju zapomaganja i vrisak pa onemoćući, milom ili silom, svaki pokolj i pljačku. Ja odoh na ovu stranu...

U jednom dvorištu stajalo je desetak žena, uz koje su se privijala musava, bosa, gola i rasplakana djeca. Žene su držale ruke uvis i zvjerale u bradatu spodobu, koja je, s nožem na pušci, stajala ispred njih.

— Živio naš mladi kralj, živjelo srpstvo! — derao se prodornim glasom četnik.

— Živjeli svi, živjeli četnici — odgovarale su preplašene žene, stiskajući uza se djecu.

Poslije toga četnik je počeo kundakom da gura gomilu k zidu. Jedna postarija žena se saplela i pala na di-jete. Nastala je cika. Četnik je opalio, istina uvis, ali je

izazvao još veću ciku i metež. Mlada žena je kleknula, zagrlila četnikove noge i počela da mu ljubi cipele:

— Ne četniče, živa ti majka . . .

Kurjak je pritrčao četniku, podigao mu cev puške i podnio pištolj pod gušu.

— Šta radiš, bando razbojnička?

— U Turčina vjere nema, i dijete u kolijevci mu treba zaklati!

— Gubi se dok te nisam sa zemljom sastavio. Razgovaraćemo o ovome pred komesarom.

— Ih, tako mi vas i vaših komesara! Vjeruješ ti njima, a to su sve njihovi, Turci i Šokci, svi su oni jedno. Nama je juče rekao Bižić: kolji i pali, sveti srpstvo. Upamti, Kurjače: u Turčina vjere nema! To će vam se osvijetiti, da znaš.

Ocijenivši da s Kurjakom nema šale, četnik se povukao prema svojima. Žene odahnuše i s djecom nestadoše među kućerke.

Kurjak pojuri prema sredini sela. I nabasa na komandira Đojića koji je pokušavao da otme četniku pištolj i spriječi ga da nožem probode slabunjava Muslimana, prislonjena uz tarabu. Četnik se nije dao, izjavljujući da on partizanskog komandira ne poznaje i ne priznaje, da zna samo kapetana Leku Damjanovića, koji ga je ovlastio da radi to što radi. Kad je priskočio Kurjak, četnik je već omekšao.

Nasred sela bio je najveći krkljanac. Većina četnika pozabavila se razbijanjem radnji korajskih trgovaca. Iznosili su i razvlačili robu, bez ikakva reda i kontrole. Uto su počeli da pristižu i seljaci iz srpskih zaselaka oko Koraja, naoružani vilama, kosama, sjekirama. Njih su četnici mobilisali i potjerali sa sobom. Razjareni i podbadani od četnika, oni su navaljivali na radnje, na domove. Iz njih su progovorili srdžba i gnjev, želja da se osvete za stotine ubijenih, za pljačke i paljevine, što su ih počinile ustaše Bure Begića. Partizanski komandiri su slali grupe svojih boraca po selu da štite žene i djecu, da spriječe nasilje.

Za to vrijeme kapetan Damjanović je sa svojom pratnjom ostao podaleko od borbe, na »komandnom mjestu«. Bižić je sa svojim telohraniteljima bio zanijet paljenjem domova korajskih nadničara. Aco Meduljić s družinom zanio se pljačkom i zaboravio na zadatak — da se postavi

u zasjedi i spriječi eventualni protivnapad ustaša od Čelića, što je bilo realno očekivati. Uostalom, taj protivnapad je uslijedio oko podne, i time je znatno otežan položaj partizanskih snaga koje su se zatekle u Koraju.

Počelo je povlačenje pod pritiskom ustaša. Shvativši da se na Meduljića ne može računati, odstupnicu je organizovao Irac. Četnici, razjareni i podnapiti, bacali su bombe u domove, ubijali djecu, koju su, kao zečeve, vijali sokacima, palili kuće, strijeljali ljude, koje je, po dogovoru u Gajića kafani, trebalo da saslušaju štabovi.

— Pravo narod veli: ko s đavolom tikve sadi o glavu mu se lupaju — reče Kurjak Špancu kad je naišao pored njega.

— Razgovarali smo, Kurjače, o četnicima. Podugo. Ti poznaješ Bižića i Kerovića, Đuro te hapsio, otimao ti pištolje na vašarima, a Kerović je poznati spekulat, koji je pljačkao i živio na račun drugog. Ti s njima imaš i neke lične račune. Eto, znaš ih kao lopuže i o svima koji su s njima tako si sudio, tako sudiš. Ali, uprkos svemu, naša je dužnost i partijska obaveza da pokušamo sve da bismo ih mobilisali u zajedničkoj borbi protiv okupatora. Ako ne uspijemo, kao što nećemo, što se i sad pokazalo, utoliko će nam lakše pasti da ih narodu pokažemo kao izdajnike i pljačkaše. Prema tome, neka ti je jasno zašto s njima »tikve sadimo«. Inače, mi već imamo dovoljno razloga da se s njima pobijemo, ali ne zaboravi da to ide u račun prvenstveno Nijemcima.

— Oprosti, družo komesare, ja vidim da nisam za veliku politiku, ali mi ne zamjeri što ću ti reći: poslije ove akcije, pošten i nedužan Srbin će prokleti majčino mlijeko, ja ti kažem. On će platiti za sva nedjela četnika.

Događaji su dali za pravo i Špancu i Kurjaku: ustaške novine su, koliko sutradan, naširoko pisale o »zvjerstvima četničko-komunističkih bandi« u Koraju. Murat-beg Pašić iz Bijeljine je išao od sela do sela i pozivao Muslimane u kaznene pohode protiv Srba, mnoga muslimanska sela, dotad mirna i radna, odjednom su počela da se naoružavaju, pribojavajući se da ih ne stigne sudbina Koraja.

Sredinom decembra je nastala prava zima. Sniježne mećave su zaigrale svoje kolo i zamele debelim smetovima puteve i prijelaze. Nastalo je kratko zatišje, koje je odgovaralo i partizanima i neprijatelju. Ali Kurjaka je ne-

što kopkalo baš tih dana: u vrijeme bogomdano za iznenađenja trebalo je napasti protivnika. Predložio je da sa Ražljevačkom četom, koja je brojala pedesetak mladih i izdržljivih boraca, napadne posadu Kojina hana, u selu Potočarima, na sedmom kilometru od Brčkog. Iz tog hana podignutog na brežuljku i pretvorenog u tvrdo uporište, kontrolisana je i štićena cesta Brčko—Tuzla.

Naprijed, pred četom, kroz cjelac, prtio je Kurjak. Na nogama je imao duboke cipele, a bio se sastavio s jednim kožnim kaputom i šubarom. Nije osjećao hladnoću. Napritov, bilo mu je čak i vruće, jer je išao brzo, jer ga je nosila mladost. Borci su ga jedva sustizali. Španac je išao na začelju.

Kada se kolona primakla uporištu, Kurjak je s obje strane postavio zasjede — prema Brčkom i Miladijama. Zatim se sa glavninom, uz šumice i sa istočne strane, privukao hanu. Borci su prišli što su bliže mogli, koristeći se zaklonima. Odjednom je zapucalo sa svih strana. Kurjak se privukao iza ćoška i ubacio unutra bombu. Nastalo je još žešće puškaranje. Iz prostorija su dopirali jauci ranjenih i uplašениh. U jednom trenutku Kurjak je povikao što ga je grlo nosilo: »Domobrani, ubijte satnika i predajte se!« Međutim, oni su na to odgovorili još jačom vatrom. Kurjak je ocijenio da se borba može okončati samo ručnim bombama, pa je sa Žikom Čuskićem pritrčao i razbio vrata, da bi zatim ubacio bombu u prostorije iz kojih je siktala najžešća vatra. Kad je splasnuo dim od eksplozije i kada se vatra stišala, imali su što vidjeti: pored satnika, kome je metak prosvirao sljepoočnicu, ležalo je šest lješeva. U ćošku i susednoj prostoriji preplašени domobrani su držali ruke uvis.

Akcija na Kojin han se isplatila: niko iz čete nije poginuo, zaplijenjeno je deset pušaka i jedan puškomitraljez.

Kako je prva ratna zima odmicala četnici su sve otvorenije sarađivali sa okupatorom, mada to njihove vođe nisu priznavale. Sve je očividnije bilo da od saradnje sa njima ništa neće biti; ali dobrom dijelu srpskog življa to još nije bilo jasno. To čak ni dobronamjerni ljudi nisu shvatili. Kurjaku je, pak, to izdvajanje četnika, ta njihova izdaja, posebno teško padala.

Nekako početkom februara u ražljevačkoj školi je održan sastanak sa grupom četničkih starješina. Prije toga

održani su slični sastanci u više sela na Majevici, ali od tih bučnih sastanaka i žučnih diskusija nije bilo vajde. Pa opet, partijsko i vojno rukovodstvo je pokušalo sve da bi se ujedinile sve snage srpskog, hrvatskog i muslimanskog življa u borbi protiv okupatora i ustaša, da bi se sačuvalo jedinstvo naroda i postigao sporazum o saradnji u borbi protiv zajedničkog neprijatelja. Jedan od tih pokušaja bio je i sastanak u ražljevačkoj školi, kojemu su s partizanske strane prisustvovali Irac, Španac, Mirko Filipović, Kurjak, Brko i Đorđe Dojić, a sa četničke komandanti Aco Meduljić i Milan Marić sa grupom istomišljenika. Sastanku je prisustvovalo i desetak uglednih domaćina, koji su željeli da saslušaju obje strane i njihove razloge, da posreduju i nađu jezik izmirenja.

Prvo su govorili Irac i Španac. Ne naročito biranim riječima, ali smireno, bez žuči, činjenicama, oni su objašnjavali dotadašnji razvoj borbe i odnosa sa četnicima, naglašavajući pri tom šta žele Partija i partizani. Posebno su ukazivali na zaključke dotadašnjih sporazuma sa četnicima i na njihovu izdaju poslije svakog takvog sporazuma, na četnički neprijateljski odnos prema muslimanskom i hrvatskom življu. Prisutnima su te činjenice bile poznate, ali su se te riječi vođa komunista duboko dojmile svakog slušaoca, sem četnika, koji su im upadali u riječ, psovali i tražili da govore prije nego su oni završili, prijeteci da će napustiti sastanak.

Marić je, nakostriješen, galamom, kršio ruke, propinjao se da dokaže kako je jedinstvo sa Muslimanima i Hrvatima nemoguće.

— Ja ovdje vidim i takvih ljudi, kojima nije mnogo stalo do srpstva, koji pljuju na krst časni. Vidim Turke, u koje nikad vjere nisi mogao imati. S njima ti je: jednog stavi u vreću i sjedi na njega, a s drugim sjedi i jedi, pa ti i taj misli isto što i onaj pod tobom. Pljujem ja na takvu saradnju.

Kurjak je sjedio u prvom redu, savlađujući se s mukom da ne prasne, da ne skoči na Marića, koji je bio zapjenio dok je sipao uvrede. Ali ne izdrža, skoči na podijum, pored Marića, i zatraži da se prekine sa takvim govorom i uvredama. U učionici je za trenutak zavladala tišina. Dotadašnji samouvjereni govornik ga je zbunjeno i uplašeno gledao. Meduljić se izvrpoljio na mjestu; htio je, za svaki slučaj, da odmjeri koliko je daleko od vrata.

— Što ti, Milane Mariću, ovim pametnim ljudima prodaješ rog za svijeću i sve nas praviš budalama. Busaš se u prsa u ime srpstva, a uortačili ste se protiv nas s Nijemcima i ustašama, pa se ne zna čija je kama gora i krvavija — vaša ili njihova. Vidjeli smo vas u Koraju i Teočaku. Kad se sjetim one cike i vriske po Koraju, ne vežu me dvije dlake da okrenem s četom protiv vas, jednako kao protiv ustaša. Ja vjerujem da nema sreće u ovome kraju dok tako ne učinimo...

Kurjak i Marić su stajali jedan pored drugog, gledajući se oči u oči. Gledali su se krvnički. Nije mnogo trebalo pa da kidišu jedan na drugog. Irac je to zapazio i prekinuo Kurjak, uzevši ga za ruku.

— Neka, Veljko, nismo došli da megdan dijelimo nego da izložimo činjenice. Mi smo rekli što imamo. Neka kažu i oni svoje. Kad smo se sastali, moramo saslušati jedan drugog, bar da znamo ko šta misli, da ovi domaćini čuju kako ko gleda na borbu, pa da znaju reći narodu ko je za bratstvo, za borbu s okupatorom, a ko lovi u mutnom i snuje izdaju. To što mi udaramo u klin, a oni u potkovicu, treba nekako ispraviti i složiti, ako se može. Jedinstvo naroda je iznad svega, jedinstven narod je nepobjediv, sve moramo pokušati...

— Uzalud pokušavaš, oni će opet tebi — Šokac, a Špancu — Turčin. Sutra bi te zaklali; mene su ovi isti i njihova braća već nukali i poručivali da vas ubijem. Mene nisu nagovorili, i neće, ali naći će drugoga.

— Najlakše je, Kurjače, izvaditi noževe, a kad god se pobijemo među sobom, biće prerano — glasnuo se Španac, s mjesta, da bi smirio razjarenog Kurjaka.

Marić je nastavio bez vrijeđanja i psovki. Ali nije htio ništa prihvatiti od onoga što su, radi saradnje i zajedničke borbe, predložili Irac i Španac. Zato se skup razišao bez zaključaka, mada su i pozvani seljaci pokušavali da urazume četnike.

Pred četom u borbi

Na desetak kilometara južno od Brčkog, desno od puta za Lopare, na Miladijama, nalazi se prizemna zgrada, poznata pod nazivom Aganov han, i u njoj sada nepotpuna domobranska satnija, kao spoljašnja zaštita gar-

nizona u Brčkom i obezbeđenje puta Brčko—Tuzla. Han je bio dobro utvrđen, a sam njegov položaj, na jednoj uzvišici, bio je pogodan za odbranu.

Napadom na han je rukovodio komandant bataljona Mirko Filipović. Uoči napada u Korenitoj se okupilo stotinjak dobro naoružanih i odabranih boraca Majevačkog partizanskog odreda. Oni su uveče, 11. februara 1942. krenuli u dvije kolone prema Miladijama. Na čelu jedne kolone išao je Kurjak.

Kada su oko ponoći stigli na određena mjesta, komandant bataljona je uputio zasjede prema Brčkom i Čeliću; glavninu je podijelio u tri grupe i odredio odakle će koja napadati. Kurjak je dobio zadatak da sa svojom četom pređe put i napadne han sa sjeverozapadne strane. Druge dvije grupe su morale čekati dok njegova zaobiđe položaj, jer je imala najduži put. Po dubokom snijegu borci su se s mukom probijali kroz rijedak šljivik. No, žurili su, ipak, jer su znali da od njih zavisi koliko će njihovi drugovi čekati i cupkati u mjestu od ljute hladnoće.

— Noćas i zec majku traži, pa bi domobranima pametnije bilo da se predaju — rekao je Kurjak kao za sebe kad je pripremio i posljednjeg borca za napad.

Ubrzo su krenuli pravo na han. Neprimjetno.

Oglasili su se povici. Pa pucnji. I reska pjesma rafala. Progovorile su zatim i ručne bombe. Neprijatelj je pružio organizovan i žilav otpor. Iako je bila mjesečna noć, on je, za svaku sigurnost, raketama osvjetljavao prilaze zgradi. Vidjelo se kao u po dana. Veljko je bio u streljačkom stroju. Pod zaštitom puškomitraljeske vatre, puzio je preko brisanog prostora. Po sniježnoj bjelini, ispred streljačkog stroja, »štepovao« je neprijateljev teški mitraljez. Oka se nije moglo otvoriti. Kao da je znao odakle će vatra zagustiti Kurjak je tako rasporedio borce da mogu prilaziti zgradi i izbjeći snopove rafala. Oko uporišta se sve više stezao обруč. Najзад, borba se vodila na rastojanju od nepunih 30 metara. Ali, dalje se nije moglo. U »razgovoru« bombi i rafala prošlo je sat, dva.

Domobrani su pozivani na predaju, da ne ginu uzalud. Oni ni da čuju!

— Pričekajte još malo, petmetkovići, pa ćemo vidjeti ko će se kome predati — odgovorili su, očekujući dan i pomoć.

Bližila se zora. Ravnicom je brisao ledeni vjetar i uvlačio se borcima u kosti. Strah od dolaska novih snaga iz Brčkog i još više hladnoća pospješili su odlučan napad. Odabrano je nekoliko bombaša da se s Kurjakom, pod zaštitom puškomitraljeza, privuku zgradi i ubace bombe među domobrane. Ubrzo poslije toga čuli su se jauči i zapomaganje ranjenih. Ali, paljba iz zgrade nije prestajala. U međuvremenu domobrani su pokušali da se probiju iz kuće. Uzalud! Puškomitraljesci im nisu pustili nosa da pomole. Kurjak je opet pozivao na predaju. Umjesto odgovora, stizali su rafali, a u njegovim rukama ponovo je zapištala bomba. Pa još jedna. Tako i kod drugih bombaša. Han je odjekivao od razorenih eksplozija.

Odjednom se čuo glas:

— Ne pucajte, ne pucajte, predajemo se!

Paljba je namah prestala. Partizani su iskočili iz zaklona i nagnuli u kuću. Domobrani su pobacali oružje i digli ruke uvis. Po podu su ležali mrtvi i ranjeni. Kurjak je podviknuo unezvjerenim domobranima:

— A gdje vam je gospodin satnik? Zašto ga niste ubili? Zašto ludo ginete?

Oni su ćutali. Jedan podoficir glavom je pokazao na čovjeka u uglu, pored telefona. Ležao je nauznak, teško ranjen. To je bio zapovjednik uporišta. Očigledno je bilo da ne očekuje milost. Prizor u postaji bio je strašan: zidovi poprskani krvlju i isprobijani mecima i parčadima bombi; po podu razasuta slama, izmiješana s praznim ča-hurama i prosutom municijom; ispod prozora i po uglovima dijelovi opreme, mrtvi i ranjeni . . .

Tih dana su se četnici kapetana Leke Damjanovića i vojvode Radivoja Kerovića još više osilili. Gdje god im se pružila prilika izazivali su i prijetili. Sad se više nisu ograničavali samo na propagandu i huškanje protiv Hrvata i Muslimana, već su počeli da presreću kurire i napadaju slabije partizanske snage, a 20. februara prije podne Damjanovići i Kerovići četnici mučki su napali i štab Majeваčkog partizanskog odreda u Vukosavcima, i, u neravnoj borbi, pobili gotovo sve članove štaba koji su se tu zatekli. Iskoristili su priliku kad je sav odred bio na položajima, kad je najbliža četa bila udaljena 15 km od štaba. Osim toga, napad je bio sračunat na to da se uništi rukovodstvo ustanka u Semberiji i na Maje-vici, jer je tri dana ranije održano partijsko savjetovanje,

pa se znatan broj rukovodilaca zatekao u Vukosavcima. Tako su, sem ostalih, poginuli i komandant i komesar odreda Ivan Marković Irac i Fadil Jahić Španac. Ta tragedija je bolno odjeknula širom Majevice i Semberije. Mučki je ubijeno 12 ljudi (od kojih će kasnije šestorica biti proglašena za narodne heroje Jugoslavije). Nastala je opšta žalost u partizanskim jedinicama, u narodu. Posebno je omladina žalila Irca i Španca. Na nekim kućama istaknute su crne zastave. Mnogi borci, kada su saznali za smrt svojih drugova, plakali su i smišljali osvetu.

U Korenitu, u štab bataljona, tužnu vijest o Vukosavcima i izdaji četnika donio je Svetolik Gospić. Bataljon je bio podaleko od Vukosavaca, da bi mogao priskočiti u pomoć napadnutim drugovima; a kad su vijest čuli sve je bilo kasno.

Veljko Lukić Kurjak
na vojnom roku u Kra-
ljevoj gardi 1938.

Kurjak je bio veoma tužan i nije pokušavao da sakrije suze. Njegova odanost Špancu i Ircu bila je duboka. Oni su ga cijenili kao borca i čovjeka iz naroda, upućivali ga u borbe, isticali kao komandira; njemu je imponovalo što su to bili stari komunisti, borci za narodna prava i robijaši iz kraljevskih zatvora. Sad, u trenutku žalosti, tražio je od komandanta bataljona da ga pusti sa dva do-

brovoljca iz njegove čete da ide na četnički štab — da uzme glavu za glavu. Komandant Mirko, i sam tužan, smirivao ga je, govoreći mu da će bataljon osvetiti svoje drugove.

Sutradan je komandant pred strojom objasnio zločin koji su četnici počinili i naredio da se sa grupom od 35 boraca razoruža četnički bataljon Spasoja Čembušića Čembe, iz Gornje Čađavice. Kurjak i Laza Lazić, takođe komandir čete, izabrani su kao najbolji.

Praveći plan za ovu akciju štab bataljona i komandiri pošli su od najjednostavnije pretpostavke: ubijemo li Čembu, bez prolivanja krvi, njegov bataljon će se rasturiti, jer je bio sastavljen od golih siromaha iz Čađavice i okolnih sela, koji su došli da spasu glavu od ustaških pokolja. Njih je trebalo što prije odvojiti od Čembe. Zato je i napravljen plan tako da se na lukavstvo, na prepad likvidira Čembo kao komandant i jednomišljenik s ubicama iz Vukosavaca.

Negdje oko deset časova prije podne Lazo je sa 30 boraca krenuo iz Korenite prema zavičajnoj Čađavici; malo kasnije kroz selo je naišao Kurjak sa petoricom boraca. Projurili su prema Čembinom štabu na saonicama, koje su vukla dva dobra kasača.

Čembo, seljak iz Čađavice, u početku ustanka bio je sa partizanima. Međutim, zbog toga što je iskoristio oružje i počeo da pljačka, nije se mogao među njima održati. Trebalo je čak i da mu se sudi, a najvjerovatnije i glava da mu ode. Tada je pobjegao u četnike, okupio oko sebe stotinjak ljudi, našao negdje oficirske epolette i proglasio se poručnikom.

Da se četnici ne bi dosjetili svom jadu, Kurjak se poslužio lukavstvom. Lazi je rekao da opkole kuću u kojoj je bio smješten štab, i da ne otvaraju vatru bez njegovog naređenja. A on je, prolazeći kroz selo sa drugovima, pjevao »Puklo polje, pa poraslo cvijeće...« Podvriskivali su kao da idu u svatove, kao da su pripiti. Seljaci su im se sklanjali s puta, čudeći se što vide pripita Kurjaka s društvom. Pred četničkim štabom zatekli su dvojicu stražara, koji su se isprijekali s puškomitraljezom ispred saonice.

— Šta vam je, braćo, što potežete oružje, jesmo li Srbi, ili nismo? — rekao je Kurjak samouvjereno i potjerao konje u dvorište.

Iz kuće je istrčao gologlav čovjek, u izlizanoj gardijskoj uniformi. O opasaču su mu visili pištolj i dvije bombe. Bio je to Čembo.

— Zdravo, brate Spasoje, evo nas k tebi, ako nas primaš — dočeka ga Kurjak, kao starog znanca.

Čembo je stajao neodlučno i gledao pridošlice.

Kurjak je osjetio to podozrenje pa je požurio da ga razbije:

— Nemoj biti lud: braća smo i Srbi, mi nismo krivi što su nas zaveli.

Čembo je pogledao u čvrsto Kurjakovo lice, uhvatio mu pogled i — povjerovao mu. Rukovali su se. Čembo ih je pozvao u kuću. U štabu su zatekli petoricu mladih ljudi, sa crnim jagnječim šubarama i novim odijelima od šajaka, okićenih redenicama, bombama i kamama. Pošto su se upoznali i raskomotili, našla se odmah okanica prepečenice kojom su počeli da se obređuju. Znajući ko je Veljko i šta njegovo ime znači u ovom kraju, Čembo je bio zadovoljan njegovim dolaskom. On se raspričao o neslozi među Srbima i za to je okrivljivao Šokce i Turke. Dok je pričao, široko gestikulirajući, Kićo Mihailović je osmatrao kroz prozor, pored kojeg se bio namjestio. Odjednom, kad je ugledao Lazu, valjda radostan što će plan uspjeti, dao je znak Kurjaku, dosta primjetno, da Laza sa četom opkoljava kuću. Čembo i njegovi četnici su to zapazili i, osjećajući da nešto nije u redu, namah su ustali. Đipio je i Kurjak sa drugovima.

— Ruke uvis! — viknuo je uperivši pištolj u Čembu. Ali i Čembo je bio čovjek koji nije uzalud nosio oružje. Čim je osjetio da mu se o glavi radi, potegao je pištolj i opalio. Na sreću Kurjakovu, metak ga je za dlaku mimoišao. Taj promašaj, koji se može objasniti samo slučajnošću, bio je dovoljan da Kurjak i Kićo opale, da ugrabe trenutak i ubiju Čembu i jednog četnika. Ostali su odložili oružje, bez riječi.

— A vi mislili da smo došli da s vama rakiju pijemo? Pravite se da ne znate šta se dogodilo u Vukosavcima?! — upita Kurjak prestravljene četnike.

— Nismo mi ništa krivi, mi nismo bili u Vukosavcima — procijedi jedan od njih.

U međuvremenu Lazo je s četom razoružao četnike koji su se zatekli oko štaba. Međutim, njih nije bilo mno-

go, jer je veći deo Čembinog bataljona bio tobože na položaju. Kurjak je odlučio da krene sa četom na »položaj«.

Odjednom, tek što su odmakli od sela, začula se cika i dernjava, u kojoj su se jedva razabrale riječi pjesme »Marširala kralja Petra garda«, koju su četnici izazivački često pjevali. Kurjak je naredio svome ljudstvu da se pomjeri s puta i, za svaki slučaj, da se priprema za obračun s četnicima.

Ljudstvo nije stiglo ni da se lijepo rasporedi, kad ugledaše deset zapreka sa saonicama, na kojima se glavnina Četničkog bataljona vraćala s »položaja«. Manje-više svi su bili pijani i, očevidno, bezbrižni. Kurjak je ocijenio da takva vojska nije ratoborna i da su njeni »položaji« bogate trpeze i neobuzdana veselja. Stoga se, ne pomišljajući na opasnost, sam ispriječio pred prvu zapregu. Kolona je zastala i pjesma umukla čim iz jarka nikoše partizani. Bez ikakvog otpora, poslušno preko očekivanja, četnici su napustili saonice, ostavljajući u njima oružje i opremu.

Vraćajući se u Korenitu sa zarobljenim četnicima, Kurjak je rekao Lazi:

— Ovo je tek početak osvete, početak obračuna, moj Lazo. Od danas će nekome biti tijesno po Semberiji i Majevidici, nama ili njima.

Kurjak je održao riječ: već sutradan je, u okviru šire akcije, učestvovao u razbijanju četničkog bataljona Milana Marića, pri čemu je zahtijevao da se sa zarobljenim četnicima postupa ljudski. A kad je Đuro Bižić, komandant grupe od oko 200 četnika, čuo kako su prošli Čembin i Marićev bataljon, uplašio se za svoju kožu i poručio partizanima da njegova puška na njih neće pucati. Uz to, pozvao je partizanske rukovodioce da dođu u Magnojević da razgovaraju.

Stab Majevičkog odreda je odlučio da iskoristi Bižićevu kolebljivost i dotad ispoljenu neutralnost, odnosno njegovu ponudu za saradnju s partizanima u predstojećem sukobu sa četničkim starješinama, koji su sudjelovali u mučkom napadu u Vukosavcima. Zbog toga su sa njim i prihvaćeni pregovori.

Za pregovarače su određeni komesar odreda Milenko Stojaković, Veljko Lukić, Đorđe Dojić, Ivica Karnas i Ivan Mandić. Oni su poznavali većinu Bižićevih četnika, čak i dio onih koje je Bižić, kao jezgro, doveo sa Korduna,

odakle je bio rodom. Za svaki slučaj povelili su sa sobom i vod boraca. Poslije Vukosavaca računalo se i na iznenađenje, na Bižićevo izdajstvo na licu mjesta. Zato je predviđeno i to ko bi kojeg četnika iz Bižićevog štaba ubio ako bi došlo do obračuna.

Pred Bižićevim štabom su zatekli jaku stražu. Bilo je jasno da je Bižić za tu priliku htio da pokaže snagu i impresionira pregovarače. Kad su ušli u štab i posjedali, Kurjak je sio do Bižića tako da je mogao da mu kontroliše svaki pokret. U toku pregovora nije naročito pratio šta ko kaže, više je razmišljao o tome kako je to idealna prilika za obračun sa doratnim žandarmerijskim narednikom iz Ugljevika. I sad je pretpostavljao, više srcem, dušom, nego na osnovi trezvene procjene, da Bižić nikad neće biti saveznik, pa je zato priželjkivao da Milenko dâ ugovoreni znak za početak obračuna.

Bižić je bio nevjerovatno ljubazan prema partizanima i osuđivao je izdajstvo četnika u Vukosavcima. Pri kraju razgovora digao se na noge, uzeo parče hleba i, u moćio ga u so, zakleo se:

— Tako mi Boga i ovog hljeba i soli, moja puška neće nikad pucati na partizane, i radije ću je prebiti nego opaliti metak na vas! — Onda je pošao od jednog do drugog i redom svakog zagrlio i poljubio u oba obraza.

Znalo se ko je Bižić i čemu se od njega pošten čovjek može nadati, ali svojom rječitosti, teškom narodnom klevetom i zakletvom u ono što je čovjeku najsvetije izazvao je snažan utisak, tako da su mnogi pomislili da on, bez golemo jada, neće na partizane, ne bar u dogledno vrijeme.

Kurjak je bio nesrećan zbog toga što je, po njegovoj ocjeni, ta akcija propala. I, tek što su izašli iz četničkog štaba, rekao je komesaru:

— Vjerujem ti ja u Bižićevu zakletvu koliko u lanjski snijeg. Lopuža je to žandarska, on će rođenom ocu na samrti tamjana ukrasti, a nama će nožem u leđa. Znamo se nas dvojica, ehej! Kivan sam ja na njega još od prije rata, kad je mene i moga brata Mila ganj'o po sijelima i vašarima da nam otme pištolje.

Kurjak je više naslućivao Bižićevo izdajstvo. Zato što je znao da je nitkov, smatrao je da on mora izdati. Inače, ni on ni ma ko iz štaba odreda tada pojma nisu imali o tome da Bižić još od decembra pregovara sa devetori-

com oružnika i sa dvadeset dva domobrana iz postaje u Dragaljevcu o zajedničkim akcijama protiv partizana.

Tako, dakle, Kurjak je nekim, njemu svojstvenim, instinktom predosjećao da Šuro pregovara i razgovara s partizanima a snuje izdaju.

Dva dana poslije pregovora sa Bižićem, Majevički odred se prikupio u Korenitoj i krenuo prema Majevidici, na četnike. Uz put je rastjerao neke grupice četnika, a u Vukosavcima i Tobutu dosta ih je zarobio. Ali, svi koji nisu bili okrvavili ruke, pušteni su da idu kućama. Kurjakova četa je nabasala na desetak zatočenih seljaka, Muslimana iz Koraja. Dva dana ranije njih su četnici pohvatili kada su sa volovskim zapregama došli u šumu Tisovicu po drva. Povezali su ih žicom, dotjerali u selo i zatvorili kao stoku u podrumu jedne kuće. Niti su ih hranili, niti ispitivali. Kada su partizani otvorili taj podrum i rekli da izlaze, oni se nisu pomjerali s mjesta; držali su se jedan uz drugog i ćutali, pretpostavljajući da je posrijedi četnička šala. Ali, kada su čuli da borci pozivaju Kurjaka, neki su se prenuli, jer im je to ime bilo jemstvo da im se ništa neće desiti.

— Kurjače, živa ti majka, ništa mi nismo krivi — rekao je jedan — sirotinja smo, pa pošli u šumu da naci-jepamo drva, djecu i dušu da zagrijemo . . .

— Niko vas i ne krivi. Idite kući, samo volove i saonice ne možemo vam vratiti, jer ih mi nismo uzeli. Daćemo vam nekoliko boraca da vas otprate i osiguraju, pa neka su žive glave — biće volova.

Zaplašene seljake otpratila je patrola do Žutavke i tu sačekala dok su zamakli prema Koraju.

Odred je zanoćio u Vukosavcima. Na okolnim brdima i raskrsnicama postavljene su straže i jača obezbeđenja, naročito prema Tobutu.

Te noći bio sam određen s Kurjakom da obilazim stražu. I tada sam prvi put čuo otkud mu nadimak Kurjak. Znao sam da Lukiće zovu Kurjakovićima, ali sam pretpostavljao da su ga tako u odredu nazvali zbog njegove, na izgled, kurjačke čudi i oštine. Za mene, lično, on je bio prava kurjačina, oličenje vještine i hrabrosti. U borbi kidiše na neprijatelja, a neobično je spretan prilikom izvlačenja iz opasnosti; kad sijevne okom, ili kad škripne zubom — čuvaj ga se. Zbog toga su ga, vjerovao sam, prozvali Kurjak. U stvari, drugi je razlog bio posri-

jedi. Po njegovom kazivanju, njegov pradjed Mitar iskrčio je utrinu u šumi i napravio kuću. Prolazeći tuda, turski beg se čudio kad je video gdje se pradjed nastanio i kako živi. »Eno Mitra u šumi — govorio je on — živi sam, kao kurjak«. Otada je za Mitra i njegove nasljednike ostao nadimak Kurjaci, Kurjakovići.

Slušajući tu anegdotu, razmišljao sam o tome kako se taj stari, porodični nadimak podudara sa onim što Kurjak ispolji kad je neprijatelj u pitanju, kada je, u krajnjem slučaju, dobro biti vučki raspoložen. On ni te kišne i teške noći, dok je obilazio straže i jedinice, nije zaboravljao neprijatelja:

— Koliko sutra, počće proljeće pa ćemo lakše izlaziti na kraj s ovim izrodom. Vidiš ti — kažnjavaš ih, a oni pokoru čine. Nije uzalud rečeno: koza lipsuje, a rep diže. Ali mira nema. Mi, ili oni. Drukčije ne može biti.

Svanuo je 28. februara. Četnici su u zoru napali odred u Vukosavcima. Udar su nanijeli od Tobuta, pokušavajući da iznenade i slome baš Kurjakovu četu. Razvila se oštra borba. Četa se nije dala. Napad se širio. Vukosavci su obuhvaćeni sa tri strane. Međutim, odred je bio u pripravnom stanju. I to je bilo presudno, jer su četnici računali s iznenađenjem...

Odjednom su od Kamenitog Brijega doprli poklici: »Naprijed Srbijanci! Živio Đuro Bižić«!

Lijevo krilo Kurjakove čete bilo je izloženo bočnom napadu. Komandant bataljona i Kurjak osluškivali su glasove, da bi stvorili kakvu-takvu predstavu o jačini snaga koje su se približavale Prljuzi.

— Čuješ li ti to, Mirko? — reče Kurjak, malo zajedljivo. — Vala mi je žao što onog krivokletnika Bižića ne ubih na svoju odgovornost, pa makar me osudili na smrt. Sa takvima se samo preko nišana može razgovarati. To nisu ljudi, bolan ne bio.

— Sada nam ništa drugo i ne preostaje nego da s njim razgovaramo preko nišana — reče komandant.

Razvila se još žešća borba. »Kurjački«, kako su sebe s ponosom zvali borci Kurjakove čete, borili su se kao lavovi. Ali im je ubrzo ponestalo municije, a četnici su se uvlačili u njihov položaj, pokušavajući da ih demorališu pojačanom pucnjavom i mnogobrojnim ručnim bombama. Lijevo krilo čete moralo se povući. Pri tome su dva borca poginula, a trocija ranjena. To se dogodilo zbog

toga što je jedna desetina naglo, gotovo panično, odstupila. Kad je to vidio, Kurjak je s najbližom desetinom izvršio protivnapad i izazvao upaničenu desetinu da se postidi i da mu se pridruži. Četnici su odbačeni, ali su četne rezerve municije bile sasvim pri kraju. Povlačenje je čete, pa i samog odreda, bilo je neodložno i neminovno. Prilikom povlačenja Kurjakova četa je ostavljena u zaštitnici.

Poslije ove borbe odred je napustio Majevicu i stigao na oslobođenu teritoriju Birča, gde se slobodnije disalo nego na Majevidi, na kojoj su četnici privremeno zagospodarili.

S Majevičanima na Romaniji

Na Birču se pristupilo sređivanju Majevičkog odreda. Od njegovih boraca formiran je Drugi udarni majevički bataljon. Mahom su to bili probrani i prekaljeni borci iz Semberije i sa Majevice, spremni da se bore do posljednjeg daha. Za komandira 6. čete tog bataljona postavljen je Kurjak, a ona je imala 70 boraca.

Kurjakova četa se brzo pročula širom Birča i na Romaniji. Odlikovala se primjernim jedinstvom i drugarstvom, tako da je izgledalo kao da je jedna porodica u čijem je središtu bio Kurjak. Oni su naslijedili i atribut »Kurjačići« iz Veljkove prvobitne čete.

Novoformirani bataljon je nastavio borbu protiv četnika, koji su, pod rukovodstvom ozloglašenog Save Derikonje, i u ovom kraju bili u ofanzivi. Kurjakova četa se sukobila s njima na Romaniji. Po običaju, s puškom na »gotovs«, Kurjak je bio uvijek u streljačkom stroju. Po njemu su se ravnali najhrabriji. On sebe drukčije nije mogao da zamisli.

Kao i na Majevidi, i ovdje je držao do svoje spoljašnosti. Na glavi je imao astragansku šubaru, zabačenu na zatiljak. Kratak kožni kaput, s kojim se nije razdvajao, nosio je preko majevičkog, bogato izvezenog koporana. Težio je od rane mladosti da bude zorli-deliya i to ga ni pored svih peripetija nije prošlo.

Prostodušni Romanijci često su se okupljali oko njega, mjerkajući ga znatiželjno od glave do pete.

— Alal ti vjera, sinovče, jesi naočit delija, nema šta, još si, čujemo, i junak za gusle — rekao mu je jednog dana neki postariji brkajlija.

Starija žena je dovela dječaka, vjerovano unuka, n zamolila borce da pokažu Kurjaka njoj i njenom unuku. Kad su joj ga pokazali, ona ga je blagoslovila: »Neka te, sine, bog sačuva od dušmanina!«

— A može li ovog Kurjaka puška ubiti? —animalo je unuka.

— Bogami, dijete, ovakvi ne umiru kao ostali ljudi — rekla je baba, da bi zadovoljila dječju radoznalost.

Sigurno je da je u tim riječima Romanijama bilo pretjerivanja, pa i naivnosti, ali i vjere u partizansku vojsku i njene komandante. U stvari, takve riječi o junaku i junaštvu bilo je moguće čuti samo u kraju kakav je Romanija, gdje se uvijek hajdukovalo i borilo protiv nasilja i nepravde, odje je priča i pjesma o Starini Novaku živjela i razbuktavala se u srcima ljudi kad god im je bilo teško. Na Romaniji se junaštvo uvek smatralo jednom od najljepših čovjekovih vrlina. Priče o Kurjaku ovdje su prvi donijeli četnici, i to oni koji su s njim imali rđavo iskustvo. One su se prenosile, dotjerivale, uveličavale, živjele u narodu. Njih su prenosili, takođe, »Kurjačići«, jer im je takav, iz priče, bio potreban i nezamjenljiv. Ni sam Kurjak nije bio ravnodušan. Bio je čovjek, smrtnik, i sve mu je to laskalo. Potajno se veselio kad bi ga nepoznati ljudi prepoznali, kad bi se zdravili sa njim, udarajući ga prijateljski po ramenu, ili kad bi ga pitali za savjet i očekivali odgovor na mnoga pitanja koja mu postave.

Krajem aprila 1942. godine Drugi bataljon dobio je zadatak da napadne četnički bataljon u selu Kostrešama na Romaniji. Kurjakova četa, kao prethodnica, trebalo je da se, po mogućnosti, neprimetno privuče do dvospratne kuće u kojoj se bio smjestio štab sa glavninom bataljona i da ih razoruža.

Noć je bila mračna, u koloni je vladala disciplina, a naprijed, na čelu čete, grabio je Kurjak. Na predviđenom mjestu zaustavio je četu i s dvojicom boraca krenuo prema kući, s namjerom da zarobe ili ubiju stražara, koji je, prema dobijenom obavještenju, obezbjeđivao ulaz u kuću. Imali su sreću i u mrkoj noći potpuno iznenadili stražara, i to tako da se ničim nije mogao oglasiti. On

im je, pod prijetnjom, razumije se, kazao gdje ko spava. Dok je Kurjak na taj način »rekognoscirao« objekat, jedan od boraca je pošao da dovede četv. Ona je ubrzo blokirala kuću, a Kurjak je s grupom odabranih boraca upao unutra. Soba u koju je baš on upao bila je velika; u njoj je škiljava petrolejska lampa osvjetljavala velike palače, pored zida, na kojima su spavali četnici. On je za trenutak stao nasred prostorije, toliko da osmotri četnike. Jedan od četnika, koji je kao zec tanko spavao, podigao je glavu, obuhvatio pogledom naoružane došljake i, praveći se da ih nije video, opet je prillegao i pokrio se po glavi.

Na Kurjakov znak borci su, brže-bolje, zgrabili puške iz čoškova sobe i poskidali sa zidova opasače sa redecima. Četnici su se počeli meškoljiti i protezati, bez pomisli na to što ih je snašlo. A Kurjak je viknuo sa sredine sobe svojim prodornim glasom:

— Diži se, bando četnička!

Iznenadeni i bunovni, četnici su pobacali sa sebe pokrivače. Neki su krenuli da prihvate oružje. Međutim, gdje god bi se okrenuli, naišli su na pušćane cijevi Kurjakovih boraca.

— Niko da se nije mrdnuo i nikome glas da ne čujem! — zapovijedio je Kurjak i upitao ko je od njih komandant.

Neko je odgovorio da komandant spava gore na spratu. Njega je u međuvremenu svezala grupa boraca koja je bila određena da razoruža četnike na spratu. On je sproveden u Srednje, gdje ga je narodni sud osudio kao izdajnika na smrt.

— Vama je mjesto u partizanima, dosta je bilo klanja i ubijanja, treba da se zajednički borimo protiv okupatora i njegovih slugu — rekao je Kurjak, ostavljajući četnicima na volju — da idu sa partizanima, ili kući.

Dok je razgovarao sa četnicima, jedan je borac nabasao, negdje u potkrovlju, na skrivenog pratioca četničkog komandanta. Mada se bio skupio i postao manji od mrava, partizan ga je isprebijao na mrtvo ime. Kad je Kurjak za to čuo, naredio je da mu se taj borac javi. Ne okolišući, on ga je čak pred zarobljenim četnicima izgrdio na pasje opanke. Mada je Kurjakov postupak prema borcu bio izuzetno grub, surov, borci su bili na njegovoj strani. Ne iz straha, nego iz osjećanja discipline i povjerenja koje su gajili za svog komandira. Njihova je odjeća

i obuća sasvim dotrajala na Romaniji. Često su bili gladni i premoreni. To su bili dani kada su mnogo oboljeli od tifusa. Bilo je i ranjenih. Pa opet, nigdje se bolje i sigurnije nisu osjećali nego u Kurjakovoj i svojoj četi. Ranjeni su često, uz pomoć drugova, pješačili sa kolonom.

U borbi i na maršu Kurjak sebe nije štedeo, a o četi i svakom njenom borcu uvijek je brinuo koliko god je bilo moguće. Brinuo je naročito o ranjenim i oboljelim. Zato nije slučajno što je i sam obolio od tifusa. Dobio je visoku temperaturu, ali mu se iz čete nije išlo. Noću su mu borci pomagali da se održi na nogama. Bio je nesiguran, omršavio je i postao razdražljiv. No prošlo je i to. Kurjak je bio zdrav i mlad čovjek, uz to — čovjek jake volje. Ta snaga, ta volja i pomoć pospješili su njegovo ozdravljenje.

Kurjak je volio borbe i pobjede. U borbi, u radovanju pobjedi, bio je svoj, bio je pravi Kurjak, posebno srećan kad četa prođe bez žrtava. Pogibiju svojih boraca veoma je teško doživljavao. Kao komandir, kao starješina, osjećao se odgovornim za život svakog borca, prvenstveno pred četom i pred svojom savešću. Njegova je želja bila da te svoje borce, koje je poveo u borbu, daleko od njihovih domova, vrati u što većem broju na Majevicu i u njihovu rodnu Semberiju.

Za njega kao komandira boravak na Romaniji bio je to teži, jer je ishrana čete bila slaba, katkad nikakva. Borci su dobijali najčešće hljeb od zobi i obareno meslano meso. U takvim prilikama, a dešavalo se da nema ni toga, on je na svoju ruku i bez posredstva bataljonske intendature dopuštao da se ljudi »snađu« i obezbijede hranu za četu, makar da je to bilo strogo zabranjeno. On je to krio od pretpostavljenih starješina. No, uvijek se za to saznalo, istina, nešto kasnije, pa mu se tim lakše progledalo kroz prste. Kad bi mu neko od rukovodilaca zamjerio za takve, samovoljne postupke, on je nalazio način da se opravda i izbjegne kaznu.

— Ma slušaj, komesare, gladan se čovjek ne može ni putem vući, a ne ratovati — odbrusio je jednom prilikom komesaru bataljona, koji mu je »nabio na nos« jednu od tih samovoljnih akcija čete.

Ipak, Veljkova ovlašćenja ekonomima i intendantima da se »snađu« bila su izuzetna, i to mahom na teritoriji sa stanovništvom neprijateljski raspoloženim prema Na-

rodnooslobodilačkoj vojsci. Valja reći, bio je prema selima s takvim stanovništvom neumoljiv, strog. S druge strane, i za najmanju nepravilnost, krađu ili nasilje nije nikoga poštedio.

Desilo se, početkom novembra 1943, kad je brigada bila u okolini Vlasenice, da je jedan seljak došao u štab i požalio se da su mu borci odnijeli iz pčelinjaka dvije košnice.

— Šta veliš, dvije košnice? — pripitao ga je Veljko.

— Drugovi, kuću svoju ne vidio ako nije istina.

— Slušaj, prijatelju, sjedi, ispuši cigaru, pa ćemo poći zajedno kod vojske koja je tamo, pored tvoje kuće. Sve ćemo ih postrojiti, pregledati, pa ako nađemo da se neki osladio iz tvoga pčelinjaka, dajem ti riječ, biće mu posljednje.

Seljak je bio iznenađen Veljkovom strogošću. Primjetio je kako mu navire krv u lice, kako je namah pocrvenio. Dok je savio i ispušio cigaretu koju su mu ponudili u štabu, Veljko se spremio da pođe s njim u jedinicu koja je bila, zaista, s pravom osumnjičena.

U međuvremenu kurir štaba je čuo od seljaka i Veljkovu odluku, pa je otrčao, bez ičijeg znanja u jedinicu i predočio šta komandant namjerava da učini. Grupa boraca koja je na svoju ruku uzela košnice i podijelila med, požurila je i uklonila, brže-bolje, svaki trag da se ne bi ođalala. Tako je, srećom, zakasnila Kurjakova »inspekcija«. Inače bi održao riječ.

Četa je Kurjaku bila privržena kao djeca roditelju. Za neposlušnost, za nedisciplinu on nije imao potrebe da saziva četne konferencije. On je sam, često po kratkom postupku, rješavao takva pitanja na licu mjesta. U jednoj borbi sa četnicima primjetio je da nišandžija na puškomitraljezu puca iz stojećeg stava dok oko njega fijuču meci. Dva-tri puta ga je upozorio, veoma strogo, da iz zaklona puca. Ovaj ga nije poslušao. Da bi spriječio njegovu pogibiju, ustao je, pritrčao mu i ošamario ga. Nije bilo druge, tada je poslušao.

Poslije borbe komesar Kazimir Franković mu je zamjerio zbog tako grubog postupka sa svojim drugom i saborcem. Kurjak se najpre pravdao time da ga je borac, nakon šamara, poslušao i ostao živ. No, pošto se komesar nije zadovoljio takvim izgovorom, Kurjak je priznao da

je prenaglio i obećao da će se izviniti borcu kad za to bude smogao snage.

Komesar je razgovarao i sa ošamarenim puškomitraljescem, jer se plašio da Kurjakov postupak ne izazove teže posljedice. Međutim, nišandžija je presjekao stvar, tvrdeći da nije kriv Kurjak, već on, zato što nije izvršio naređenje.

U Šestoj istočnobosanskoj brigadi, u čiji sastav je ušao Drugi bataljon i Kurjakova četa, velika pažnja je posvećivana političkom uzdizanju ljudi. Tako se, na primjer, na jednom sastanku komunista, na kome je bio i komesar brigade Cvijetin Mijatović Majo, raspravljalo, između ostalog, o teorijskoj izgradnji komunista. Kurjak, koji nikad nije prećutao ono što misli, otvoreno je priznao svoju »alergiju« prema toj izgradnji.

— Ne ide mi taj marksizam, druže Majo, i ja bih radije na bunker nego na pitanja države i revolucije.

— Svaki se komunista, Kurjače, mora i teorijski osposobiti, da zna za koga i za šta se bori. Kakav bi ti bio komandir, kakav bi bio ma koji rukovodilac u brigadi, ako ne bi znao objasniti kako mi shvatamo društvenu zajednicu i državu, a kako četnici, na primjer, koji u ime kralja i kraljevine, hoće da stave pod nož pola našeg življa!

— Slažem se, druže komesare, da učimo kad se mora. No ja, k'o velim, ne bi li vi, političari, preuzeli tu nauku, a nama prepustili da se dobro tučemo s neprijateljem, a manje da učimo...

Morao je da kaže svoje, pa puklo kud puklo. Njegova prirodna oštroumnost i seljački šeretluk zaštitili su ga često i kad nije bio u pravu.

Taj njegov šeretluk, vedrina duha i spremnost da se našali i zapjeva i kad je bilo teško, kao toga proljeća na Romaniji, te njegove izuzetne osobine često su bile osvježenje za cijelu četu. On nikad nije zaboravio urođenu i u ranoj mladosti odnjegovanu sklonost da se s vršnjacima porve, da skoči u dalj, da baci kamen s ramena, jednom rečju da ispolji svoju snagu i spartanski duh. Za sve to jedva da je imao premca u cijeloj brigadi. Kad je bilo prilike, takmičio se s Mitrom Minićem, komandantom Prvog bataljona. Taj Romanijac, osrednjeg rasta, čvrst i koštunjav, ponekad bi mu doskočio, ili bi dalje bacio kamen, pa bi se na račun toga šalio izazivajući ga da nas-

tave odmjeravanje snaga i vještine. Tada su se borci sjatili oko njih i bodrili ih — Majevičani Kurjaka, a Romanijski Minića.

Kurjak se, ipak, najradije zabavljao sa svojom četom. Danju, ako je bilo vremena i ako je bila prilika, podsticao je svoje borce da se nadmeću u momačkim igrama, ili da igraju u kolu i pjevaju. U svemu tome, a naročito u pjevanju, sam je učestvovao. Gotovo svi koji su imali smisla za pjevanje znali su pjesme koje je volio, osobito onu »Puklo polje pa poraslo cvijeće, nema cure koja me ne neće ...«

S leva na desno: Veljko Lukić Kurjak, Oskar Danon Jovo, Veso Radojčić, narodni heroj Dojčin Lukić i Mirko Filipović novembra 1942. godine, u selu Vukosavcima

Uveče, ako četa nije bila na obezbjeđenju, okupljala se oko logorske vatre. Do duboko u noć ostajala je sa svojim komandirima uz pjesmu, šale i doskočice kojih je uvijek bilo na pretek.

Početkom avgusta 1942. donijeta je odluka da brigada pređe na Majevicu. Krenula je dolinom Spreče, ali su to otkrili i onemogućili četnici. A na Majevicu je trebalo stići čim prije. Zato je štab odlučio da se pređe pruga

i put Doboj—Tuzla i da se na Majevicu stigne preko Konjuha. To je bio dug i zaobilazan put, ali mnogo sigurniji, jer je vodio kroz nenaseljene i šumovite krajeve.

Petnaestog avgusta, u zoru, brigada je prešla put Tuzla—Kladanj i produžila prema Konjuhu. I negdje popodne izbila na proplanak Miljakovac, u neposrednoj blizini vrha Konjuha. S obzirom na neprohodnost Konjuha, to je predstavljalo dan dobrog hoda od ceste Tuzla—Kladanj. Miljakovac je bio obrastao bujnom travom i okružen gustom borovom i jelovom šumom. Vazduh je bio pun svježine, borci su bili umorni, a trava i hladovina su ih omamljivale i izazivale da predahnu. Sve je bilo kao udešeno za odmor. Trebalo je pribрати snagu, jer Majevica je bila daleko. Tako je mislio štab brigade pa je radi toga naredio odmor.

Jedinice su isturile osmatrače i stražare, makar da je bilo sigurno da ovdje nema žive neprijateljske duše. Ta obezbjeđenja su utonula u visoku paprat i gotovo ništa nisu mogla vidjeti ispred sebe, ne bar na većoj daljini. Ostali borci su odložili oružje i opremu i opružili se po gustoj i zelenoj travi. Većina je ubrzo zaspala.

Majevičani, svrstani većinom u Kurjačkoj četi, radije su htjeli produžiti, jer im se žurilo da što prije stignu na svoju zavičajnu planinu. I, mada su se raskomotili, malo je koji zaspao. Radije su razgovarali i nagađali šta sve mogu zateći u svojim selima i domovima. Svako je na svoj način doživljavao i priželjkivao povratak u uži zavičaj. Jedan je borac tiho pjevao onu pjesmu o Majevici, ali je stih o rastanku preinačio u stih o sastanku: »Majevico, prelivodo, mило l' mi se sastat s tobom«.

Kurjaku se pridrijemalo. Ostavio je kod boraca šubaru i koporan, a on se, s karabinom, pomjerio desetak metara od čete i prilegao. Glavu je naslonio na podeblju borovu žilu i zaspao. Spavao je možda pola sata. Odjednom su zapucale puške, šumom su se čuli jeka i uzvici. Kurjak je dokopao karabin, i, onako sanjiv, za trenutak je oslušnuo šta se događa u šumi, u paprat. I četa je već bila na nogama, s oružjem u rukama. Niko još nije znao šta se zbiva, ko napada, a ko se brani.

Kad je ocijenio gdje je zagustilo, Kurjak se, gologlav i bez koporana, stušio tamo, viknuvši četi da ga slijedi.

Začas su svi utonuli u paprat. Borci su vikali u trku:

— Hvataj žive! Naprijed »Kurjačići«!

Naišli su na jaku grupu ustaša, koju je već glavnina brigade potisnula i satjerala u gustu šumu, izvan maljarkovačkog proplanka. U žestokom okršaju, koji je trajao desetak minuta, poginulo je pet drugova, sve prvoboraca i starješina, ali je u paprati nađeno devet ustaških lješeva, a vjerovatno ih je bilo više. No to nije mogla biti utjeha, jer je brigada izgubila, na pragu od kuće, tako reći, pet prvoboraca.

Kurjak je okupio četu, zagledao se borcima u lica.

— Drugovi, ovome se nismo nadali — rekao je on — ali, trebalo je i tako nešto očekivati, jer kladanjske ustaše bez krvi ne mogu zanoćiti. Zato, kad se najmanje nadaš, iznenadi te, udari po glavi. Stražari i patrole nikad se ne smiju opustiti, uvijek moraju biti budni, jer od njih zavise naši životi i životi brigade.

Tek 11. septembra brigada je ponovo krenula na Majevicu. Ljudstvo Drugog bataljona bilo je najviše uzbuđeno. Svi su strahovali da se i po treći put ne izjalove njihove želje i namjere. A kad dođu na Majevicu, svima se tako činilo, niko ih više neće s nje pomjeriti. Četnicima je odzvonilo.

Takvu atmosferu stvarao je naročito Kurjak.

— Onom psu Bižiću — govorio je on — odletjeće glava kad dođemo na Majevicu, ili moje neće biti. Nas dvojica se ne možemo više grijati pod majevičkim suncem.

No, sve su to bile lijepe želje i nadanja. U odsustvu jačih partizanskih snaga, četnici su se prilično ušančil na Majevici i nije ih bilo lako izbaciti. Osim toga, još ranije započeti sporazumi s ustašama uspješno su se ostvarivali, baš što se tiče zajedničke borbe protiv partizana. Zbog svega toga, od samog početka situacija za brigadu bila je složena i teška, pa se procjenom vojno-političke situacije na Majevici došlo do zaključka da dio snaga treba uputiti u Srem. Odlučeno je da to bude Prvi i Treći bataljon, a Drugi bataljon je ostavljen na Majevici sa zadatkom da ne prepusti narod četničkom uticaju, da održava veze s partijskim i omladinskim rukovodstvima, odnosno s organima narodne vlasti...

Četvrtog novembra štab bataljona je obavešten da je glavnina brigade stigla u Bosutske šume. Bila je negdje prema selu Brocu. Štab brigade je poručio Drugom bataljonu da dođe i pomogne glavnini brigade da se prebaci.

preko Save. To je bio marš na koji su svi borci krenu s velikom radošću. Išli su kao na krilima da posjednu obalu Save i organizuju prihvrat svojih saboraca. Kurjak je sijao od sreće. Bio je čas na čelu kolone, čas na zadržanju, čas na čelju.

Spuštila se hladna i oblačna jesenja noć. Čete su se kretale prema Savi. Komandiri su znali gdje treba da izbiju. Prije dolaska na Savu štab bataljona je dobio obavještenje da se u selu Donjem Crnjelovu na dva kilometra od rijeke, nalazi veća grupa četnika, pa je naredio Kurjaku da uputi jaču patrolu da izvidi i provjeri dobijene podatke. Patrola se ubrzo vratila i izvijestila da se u selu nalazi dvadesetak četnika, među kojima je i jedna žena. Naložili su vatru, sjede i peku prase, i to bez ikakvog osiguranja.

Sad je Kurjak pošao u selo s vodom boraca koji je ponio i dva puškomitraljeza. Prisjeće im narodna muka noćas ili nikad, pomislio je u sebi kad je krenuo.

Zaista četnici su sjedeli oko vatre, pili i pričali bez brižno, čekajući da se prase meraklijski ispeče. Kad se Kurjak s vodom približio na pedesetak metara, zastao su da se, prema odsjaju vatre, uvere o brojnosti četnika; pri tom su zapazili da se trojica delija stalno obraćaju ženi, koja je sjedila među njima. Čas su je, onako veseli, grlili, čas je nalivali rakijom. Kurjak je poslao puškomitraljesce da se namješte tako da niko ne može umaknuti njihovim rafalima.

— Ošinite, ne štedite, neka im se stuži od rakije od ljubavnice.

— Pripazite, burazeru, da ne izbušite prase, jer će nam dobrodoći za večeru — našalio se Jovo Radovanović Jovaš.

Rafali su preklali noćnu tišinu. Sa vatre su zaiskrile varnice. Neko je vrisnuo, a neko jauknuo.

— Predajte se, izrodi! — povikao je Kurjak, jurišajući sa svojim borcima.

Iznenadeni četnici nisu mogli doći k sebi. Namah su pobacali oružje i digli ruke uvis. Neki nisu imali snage ni da se dignu. Pored vatre su stenjali ranjeni, a nekolicina je zdimila, bez oružja, u mrak.

— Ovako vi ratujete, a?! Ko je od vas komandir? — dreknuo je Kurjak na preplašene četnike.

— Ovaj, na Cvancika se odaziva — reče jedan od četnika i izgura ispred sebe bradatu spodobu.

— Hm, Cvancika. E, jesi mi neka cvancika i rugoba. Bijeda si ti i rđa, zajedno s ovima što te slušaju. Veži gamad, da požurimo, pa ćemo ih sutra pitati ko su i šta su. Pokret!

— A kome ćemo prase, družo komandire? — upita neko bojažljivo, iz mraka.

— Podjelite i ponesite, ako je pečeno, ali bez zadržavanja.

Kurjak je s četom stigao na vrijeme na Savu.

Susret bataljona bio je vojnički dirljiv, ratnički kratak. Utoliko više što su tog dana stigla na semberijsko tle sa brigadom i tri bataljona Sremaca.

U Donjem Brocu bio je zajednički ručak. Borci Drugog bataljona osjećali su se kao domaćini. Sremci su bili veseljaci, imali su hrane po torbicama na pretek; bili su dobro naoružani. Majevčani su s njima osjetili izvjesno samopouzdanje, činilo im se — sad će tek Majevica biti njihova.

Sredinom novembra 1942. četnici sa Trebave su krenuli u pomoć četnicima na Majevici. Tih dana štab Šeste brigade je dobio obavještenje da je dio četnika zanoćio u selu Lukavici, pa je onamo odmah uputio Drugi bataljon — da ih razbije i rastjera.

Bataljon je užurbano krenuo. Po mraku i hladnoći gazio je blato, pomiješano sa snijegom.

Poviše Lukavice nalazi se brdo Žunovo, visoko preko 500 m; od njega se nastavlja kosa, obrasla rijetkom šumom, a mjestimično i gustim ševaram. Na brdu su se vidjele vatre izdaleka i po tome se moglo zaključiti da su tu zanoćili četnici. Ali Kurjak je, ipak, u to posumnjao, jer otkad ratuje protiv njih nikad ih nije zatekao na drugom mjestu, osim u selu, po kućama, tamo zapravo gdje se moglo jesti i piti. Neki drugovi, opet, nisu vjerovali u pretpostavku da su četnici zapalili vatre na Žanovu, a zanoćili u Lukavici. Smatrali su da su izabrali brdo zato što je bilo pogodno za odbranu. Hoće biti — neće biti, nagađalo se i, kako vremena za čekanje nije bilo, odlučeno je da se napada na Žunovo, ravnajući se prema vatrama, jer je većina iz štaba bataljona smatrala da nije posrijedi obmana.

Svaka četa je krenula tačno naznačenim pravcem. Kurjak je krenuo sa dvije čete, i to kroz selo, s ciljem da se druge strane izvrši juriš na Žunovo. Kao znak za početak napada ugovorena je bijela raketa koju će on ispaliti.

Čete su stigle na određene položaje za napad i tu su pričekale podugo, jer se Kurjakove nisu pojavljivale, ma da je trebalo prije svih da stignu. Drugovi iz štaba bataljona su postali nervozni, počeli su i da se ljute, računajući da je Kurjak samovoljno izostao zato što nije prihvaćen njegov prijedlog da se udari pravo na selo. Nervoja je rasla, jer su se bojali da će četnici primijetiti prisustvo četa i da će pobjeći nekažnjeni.

Oko ponoći, kad se čekanje i previše otešlo, banuo je Kurjak na ugovoreno mjesto sa grupom boraca.

— Šta radiš, pobogu brate, sigurno su četnici već pobjegli?! — dočeka ga je komesar bataljona.

— Ko kaže da su pobjegli? Eno ih u selu, pohvatali smo oko 70 i razoružali, ne opalivši metka. Na brdu, pred vama, nema žive duše!

Štab bataljona je pustio većinu četnika da ide kućama, a Kurjak im je dao tvrdu vjeru da će sa njima drukčije postupiti ako ih još jednom zarobi.

Komandant bataljona u Šestoj brigadi

Sada je Majevicom ratovalo sedam partizanskih bataljona, a od novih dobrovoljaca je krajem novembra 1942. formiran Drugi majevički partizanski odred. Tada je za komandanta Drugoga bataljona u Šestoj brigadi postavljen Kurjak.

U to vrijeme je štab brigade doznao da se četničke snage iz Posavine, sa Ozrena i Trebave koncentrišu u selu Maleševcima, s namjerom da zadaju partizanima udarac sličan onome u Vukosavcima. Radi toga se koncentrisalo 500 četnika iz Posavine, oko 350 sa Majevice i iz Podrinja i oko 500 četnika Đure Bižića, čiji se štab nalazio u Maleševcima, u zaseoku Žabarima. Ovaj zasetak se nalazi na uzvišici Mramorje, sa koje je preglednost odlična, a mogućnost za odbranu izuzetno povoljna. Tu se Bižić ranije bio utvrdio rovovima i bunkerima, u kojima je postavljen znatan broj automatskih oružja. Govorilo se

da su Maleševci neosvojiva tvrđava. Ipak, štabovi partizanskih jedinica su procijenili da je bolje napasti četnike nego čekati da oni napadnu. Stoga je načinjen zajednički plan akcije, kojim je predviđeno da se napad izvrši iz više pravaca, s krajnjim ciljem da se četnici opkole i energičnim dejstvom razbiju i unište.

Napad je izveden u zoru 28. novembra sa tri kolone, koje su se kretale utvrđenim pravcima. Kurjakov bataljon, s bataljonom Sremaca, bio je na glavnom pravcu napada.

Prije polaska Kurjak je izvršio smotru bataljona, pregledao oružje i opremu, pravično podijelio municiju. Ovo ga puta on je to učinio pažljivije nego ikada ranije. Tako je i tom, na izgled beznačajnom pojedinošću stavio do znanja svojim borcima kakav značaj pridaje toj akciji. Uz to, pitao je puškomitraljesca Branka Stojanovića, poznatog po nadimku Krvavi, ima li ulja za puškomitraljez i je li ga podmazao. Kad mu je Krvavi rekao da ga nije imao čime podmazati, Kurjak je iz svoje torbice izvadio flašicu Singerovog ulja (niko nije znao kako je i kad je do njega došao!) i dao mu je, napominjući da svi puškomitraljesci treba dobro da podmažu svoja oružja.

— Vi danas imate riječ. Od vas zavisi hoće li se Đuro Bižić održati na svom Mramorju. Prenesi to i drugima, Krvavi — upozorio je Kurjak, očevidno zadovoljan što mu se, najzad, pružila prilika da s Bižićem »razgovara« i preko nišana.

Spuštala se tmurna novembarska noć. Sitna kiša, pomiješana sa snijegom i nošena vetrom, zasipala je borce pravo u lice. A trebalo je prevaliti preko 30 km do Maleševca. Hladnoća je štipala za lice, vjetar je nabacivao talase kiše i snijega, blato se lijepilo za obuću. Ali odmicalo se i grabilo, bez zastoja. Tišina je carovala u koloni.

U praskozorje sve su kolone stigle na polazne položaje, preivalivši oko 30 km. Kiša je prestala, a magla se razmicala iz uvala.

»Kurjačići« su na položaju čekali početak napada. Njihov komandant je već izdao posljednja naređenja komandirima četa. Druga četa, u kojoj je doskora bio komandir, orijentisana je na komandno mjesto Đure Bižića, a ostale lijevo i desno od nje.

Čim je napad počeo, bilo je jasno da su četnici iznenađeni. Istina, neki njihovi dijelovi brzo su se snašli i

pokušali da poprave svoj položaj protivnapadom. Osjećajući se brojno nadmoćnijim i znajući, uz to, da je borba koju vode odlučujuća za njihov opstanak na Majevici i njenoj bližoj okolini, četnici su se žestoko borili. I, što je borba više odmicala, bila je sve žešća. Kurjakovi bombaši su tek oko podne uspjeli da ručnim bombama raščiste djelimično četničke rovove. Na stotinjak metara ispod neprijatelja Kurjak je ovoga puta komandovao iz zaklona zato što mu je komesar zaprijetio da se kao komandant bataljona ne smije izlagati prevelikoj opasnosti. Komesar je dobro postupio, jer je znao da bi Kurjakov eksplozivni temperamenat isuviše došao do izražaja.

Kurjakov kurir Boro Simić prikrao se četničkim rovovima da u njih ubaci svoje dvije bombe. Ali, prije nego se dovoljno približio, neko ga je preduhitrio: dvije bombe, jedna za drugom, pale su u njegovoj blizini. Priljubljen uz zemlju, čekao je, bez daha, da eksplodiraju. Na njegovu sreću, one nisu eksplodirale. Onda je on, ne pokušavajući više da puži prema rovu, bacio svoje bombe, jednu za drugom. Jedna od njih je eksplodirala na ivici rova, a druga u njemu. Uto je iz rova izašao četnik, ramajući i oslanjajući se na jednu ženu, koja ga je pridržavala.

Krenuli su udesno da bi se dohvatili mrtvog ugla. Niko iz četničkih rovova nije štitio njihovu odstupnicu. Boro je pratio njihovo kretanje i pri tom je zapazio da četnik ima automat. Želeći da dođe do takvog oružja, uzeo je četnika na nišan. Ali baš tada, na desetak metara od rova, oboje su pali, pokošeni vatrom. Kurir je htio, pošto-poto, da se sastavi sa automatom. Potrčao je na mjesto gdje je četnik pao sa ženom. Ona je bila mrtva, a on, davalja sila, pokušavao je pištoljem iz svoje malaksale ruke da se zamijeni. Kurir ga je dokusurio, zgrabio automat i, pod kišom metaka, stušio se prema svome komandantu. Pri nego što je stigao, vikao je iz sveg glasa:

— Druže komandante, Bižić je poginuo — evo njegovog »pikavca«!

Kurir je prišao Kurjaku, zagrlio ga i pružio mu Bižićev automat. Međutim, Kurjak nije vjerovao da je baš Bižić poginuo, pa je sam, u povoljnom trenutku, potrčao da se uvjeri. Stvarno, on je mrtav. Pored njega ležala je mrtva i njegova žena.

Pošto je izvršen i posljednji juriš, bataljoni su upali u četničke rovove i, poslije sedmočasovne borbe, preos-

tale četničke snage su kapitulirale na svim stranama. Ubijeno je i ranjeno oko 260 četnika, a zarobljeno oko 600; neznan broj je uspio da pobjegne. Zaplijenjena su 4 teška mitraljeza, 32 puškomitraljeza i oko 800 pušaka; zatim deset neraspakovanih sanduka puščane municije sa oznakama domobronskih štabova i pismenim potvrđama da je to poklon domobrana četnicima, »sa željom da se upotrebi protiv partizana«.

Gubici partizanskih jedinica bili su: 12 poginulih i oko 30 ranjenih. Među teže ranjenim bio je Branko Stojanović »Krvavi«, čuveni puškomitraljezac Šeste brigade. Njemu je bila prebijena lijeva ruka; ali, i pored toga puškomitraljez nije ispuštao, držao ga je desnom! Kad ga je Kurjak ugledao, začuđeno ga je upitao:

— Zar i tebe nađe, Krvavi?

Vjerovalo se da ovaj puškomitraljezac može biti ranjen samo slučajno, jer je umio nevjerovatno da manevriše vatrom i pokretom. Već kako njemu dolikuje, ranjavanje je stoički podnio. Kurjaku je odgovorio da nije tako strašno, pošto mu je ostala desna, »a za četnike i ne treba više«.

Pobjedom na Maleševcima slomljena je kičma četničkog pokreta na Majevici i nastala je prekretnica u razvoju oslobodilačke borbe u tom kraju. Stari borci su se sjetili Irca, Španca i ostalih drugova.

Priča o ovoj pobjedi pronijela se od Romanije do Fruške gore. Istina o njoj bila je uvjerljiva i velika, mogla je da osokoli, da podigne duh. Nju nije trebalo mnogo začinjavati i dograđivati. Sama od sebe se nametnula koji dan kasnije. U naivnim i prostodušnim stihovima našli su mjesta i vile koje prenose glasove, i orlovi što pomažu junacima, a prije svega i prije svih — Kurjak, komandant i junačina. Očevidno, pjesnik je bio pristrasan, on je srcem za Kurjaka, po njegovom vjerovanju i uvjerenju Kurjak komanduje divizijom, on lično ubija Đuru Bižića. A s pjesmom su kolale i priče, kao na primjer: Usred najžešćeg boja, ustao Kurjak i isprsis se ispred rova, ispred Bižićeve cijevi: »Hajde, Đuro, ako žena nisi, da se ogledamo i da vidimo čija je Majevica — partizanska ili tvoja?« Na to je Bižić potegao mašinkom na Kurjaka, ali, kako to obično isprede mašta naroda, na Kurjakovu sreću, u mašinki, slučajno, nije bilo municije. Na to će Veljko: »E, Đuro, izdade tebe tvoja sreća i dođe čas da

osvetim Španca i Irca«. Prirodno, njegova desnica nije zatajila, on je uskočio u rov i revolverskim metkom sastavio Bižića sa zemljom.

Tako je narod kitio pobjedu, dajući maha, kad je u pitanju Kurjak, svojoj razigranoj mašti. Kurjak je za života, polako, izrastao u legendu, u komandanta jaka kao što je narod, u čovjeka kojemu zrno ne može nauditi.

Krajem decembra brigada se orijentisala prema Romaniji, takođe u potjeru za četnicima. I boraveći na Romaniji, brigada je za dvadeset dana razbila četnike i stvorila uslove za mobilizaciju novih boraca. Kao i uvijek kad su bili u pitanju četnici, Kurjak im se svojim bataljonom nije dao okom stati. Po povratku u Šekoviće, početkom februara 1943, njegov bataljon je upućen na Milan-planinu. 7. februara bataljon se, tako reći, nije ni razmjestio, a Kurjak je stupio u akciju. Poslao je jednu patrolu u selo Žeravice da izvidi situaciju i ispita mogućnost prelaska preko pruge Olovo — Han-Pijesak. Ta patrola je uspjela da se poljskim telefonskim aparatom uključujući u liniju koja vezuje Olovo i Han-Pijesak. Predstavljajući se kao ustaška jedinica, ona je saznala da će tuda proći sutradan jedna ustaška satnija (četa).

Kad se patrola vratila i podnijela izvještaj, Kurjak je odmah naredio da se pruga minira. No, da bi obezbijedio uspeh u svakom slučaju, jer nije bio sasvim siguran u minere i njihova sredstva, naredio je da se pruga poruši na nekoliko mjesta, ali tako da vozovođa ništa ne primijeti. Razumije se, postavljanje bataljona u zasjedu rezervisao je isključivo za sebe. On je lično izabrao mjesto i rasporedio čete, vodeći računa da budu prikrivene i dobro maskirane.

Na voz se dosta dugo čekalo. Cupkajući ni snijegu i drhteći od hladnoće, borci su počeli gubiti strpljenje. Komandant je morao stalno da ih obilazi i hrabri da još malo izdrže. To njegovo »malo« se oteglo, dok nije naišla kombinovana kompozicija, sastavljena od putničkih i teretnih vagona. Voz se približavao zasjedi. Ubrzo je odjeknula snažna eksplozija. Izbačena iz šina, lokomotiva se izvrnula pored pruge, a vagoni su najahali jedna na drugi, razbijajući se uz zaglušni tresak i lomljavu. Glavni dio posla je obavljen. Na opšte zadovoljstvo. Onda je stupio u akciju bataljon. Razvila se veoma oštra borba. Štektanje mitraljeza i eksplozije pomiješali su se sa grlatim poklicima

Majevičana. Otpor ustaša je brzo slomljen. Ukupno ih je ubijeno 16, a ranjeno 20. Bataljon je kompoziciju, sastavljenu od šest vagona i lokomotive, survao u potok pored pruge.

U akciji je zaplijenjeno 40 pušaka, 4 puškomitraljeza, 10.000 pušanih metaka i cijela ratna oprema satnije. Ali dva dobra nikad ne sastavi! U ovoj akciji poginuo je komandir 5. čete, Refik Bešlagić. Tog postojanog i tvrdog radnika iz napredne muslimanske porodice u Doboju Kurjak je neobično volio i cenio, tako da se osjećao, poslije njegove pogibije, kao pobijeden, a ne kao pobjednik.

Komandira Bešlagića bataljon je sahranio, odajući mu zasluženno priznanje. Komesar Mirko Filipović je govorio nad otvorenom rakom omiljenog komandira, a zatim mu je plotunom njegove čete odata posljednja počast.

Ubrzo potom, u jednom okršaju sa kladanjskim ustašama, jednom od mlađih i neiskusnijih boraca zaglavio se metak. On je pokušao da ga izvadi, ali nije umio. Kurjak se našao u njegovoj neposrednoj blizini i, videći ga kako se muči, prišao je da mu pomogne. Ali, trudeći se da izvadi metak, nije bio dovoljno oprezan i — metak je opalio. Cijev je prsla i komadić čelika je ranio Kurjaka u desno oko. Vijest o njegovom ranjavanju brzo je prostrujala od čete do čete. Bila je porazna, jer Kurjakovi borci su sve prije mogli zamisliti nego da ostanu u borbi sami, bez svog komandanta. I on je to veoma dobro znao. Zato nije htio poći u bolnicu, već je, sa zavijenim okom, ostao među njima. To neobično ranjavanje Kurjak je jako teško izdržao. Zapravo, nije mogao da trpi zavoj, a zamaralo ga je to što se samo jednim okom služio. I povremeno bi, željan da što prije progleda na oba oka, skinuo zavoj. Ali odmah be ustanovio da mu oko zasuzi u dodiru s hladnim vazduhom. I opet ga je zavezivao, dosta ljutito i nervozno.

Na čelu Majevičkog odreda

Prvih dana proljeća u Šekovićima je formirana od Majevičkog odreda Grupa majevičkih udarnih bataljona, u čiji je sastav ušao i Kurjakov bataljon. Neposredno poslije toga Šesta brigada i Grupa majevičkih bataljona dobili su zadatak da pođu na prostoriju između Kalino-

vika i Igmana, u susret glavnini snaga NOVJ i Vrhovnom štabu. Tom prilikom je, s obzirom da se znalo da brigadu i Grupu bataljona očekuju veliki naponi i dugi marševi, odlučeno je da se bolesni i iscrpljeni borci ostave u Šekovićima, sa Birčanskim odredom, koji je na toj teritoriji ostao da se bori. Međutim, i većina lakše ranjenih i oboljelih je željela da krene na put, u susret proleterima i drugu Titu. Zato su uslijedile konferencije i partijski sastanci, na kojima je odlučeno ko bezuvjetno mora ostati. Na jednom sastanku u štabu Grupe bataljona donijeta je odluka da i Kurjak ostane, zajedno sa Milenom Stojakovićem, i da se, kad mu oko prezdravi, prebaci na Majevicu. Nije bilo druge, on je bataljon predao svom zamjeniku Milenku Cvitkoviću studentu iz Sarajeva, članu KPJ od 1937, učesniku u španskom građanskom ratu, jednom od organizatora ustanka u Bosanskoj krajini. (Kasnije proglašen za narodnog heroja). Rastanak sa svojim bataljonom, sa drugovima, s kojima se bio saživio, s kojima je mjesecima dijelio radosti pobjeda i žalosti za poginulim drugovima, bio je veoma dirljiv. Gотово se sa svima izgrlio, kao da je pretpostavljao da većinu od njih nikada više neće vidjeti.

Prije nego što će primiti odred, zadržao se u partizanskom selu Međašima, nedaleko od Bijeljine. Terenska partijska organizacija je zahtijevala da se odmori, da mu ranjeno oko, čije se stanje stalno pogoršavalo, bar malo prezdravi u kući uglednog domaćina Svetozara Spasojevića Čeke. On se s domaćinom brzo sprijateljio. Čeko mu je predložio da ga, pod imenom i sa ispravama svog starijeg sina, pošalje u Zagreb, da ga pregleda specijalista za oči, da bi mu spasio oko, koje je već bilo u veoma kritičnom stanju. Poslije dužeg ubjeđivanja, on je pristao da pođe, ali samo ako mu partijska organizacija odobri. Ova to nije učinila, jer bi se Kurjak teško snašao na putu, a naročito u Zagrebu, a ako bi bio otkriven i uhapšen ustaše bi dobro iskoristile njegovu popularnost.

Negdje sredinom aprila pozvao ga je Rodoljub Čolaković u Trnovu. Nije mu bilo ni na kraj pameti zašto ga zove. Kad su se sreli i izmijenjali uobičajena pitanja. Čolaković je insistirao da mu prikaže pravo stanje s njegovim okom. No, nije mu dao ni naslutiti zašto ga to toliko interesuje. Kurjak se pred njim ponašao kao đače sa sela. Ispričao mu je potanko kako se osjeća da bi na

kraju zaključio, sasvim utješno, da se može živjeti i ratovati i sa jednim okom.

— Znači li to da bi već mogao ratovati, Kurjače?

— Kako da ne bih, družo Ročko. I te kako, Kurjak je za to uvijek spreman.

— Onda da primiš Majevički odred. Zasad ćeš imati 250 boraca, a za mjesec dana, ja se nadam, biće ih 500. Gdje ćeš uzeti oružje za nj — to sam znaš.

— Znam, znam — rekao je Kurjak, radujući se što će se opet sastaviti s vojskom, gdje se jedino osjećao svojim.

Čim je primio dužnost komandanta Majevičkog odreda, preduzeo je nekoliko akcija na neprijateljeva uporišta. Uto je i majka Đuka čula da je ostao bez oka pa je poručila da dođe kući, da bi ga vidjela. Kad je majka u pitanju, morao se odazvati. Jednoga dana, neočekivano, našao se s ukućanima. Majka nije skidala pogled s njega. Pažljivo je zavirivala u njegove oči. A on je za tu priliku bio skinuo zavoj. Inače, dok je bio u Međašima, oko se bilo znatno popravilo.

— Eto, majko, pogledaj sama, vidiš da su mi oči zdrave. Vidim kao jastreb — šalio se na svoj račun, grleći majku.

Dugo su razgovarali. Rekao joj je da još nije propuštao, podsjećajući je na obećanje koje joj je dao kao dječak kad ga je uhvatila da s Miletom potajno puši.

— Sad već možeš pušiti, sinko moj, sad si odrastao, sada si komandant!

— A ne, nipošto. Da znaš samo koliko mi valja što si me onda spriječila da naučim pušiti! — dočekao ju je i ispričao joj kako se pušači pate bez duvana.

Krajem aprila Rodoljub Čolaković je krenuo u neka sela bijeljinskog sresa da bi održao političke zborove s narodom. S njime je krenuo i Kurjak s jednim bataljonom.

Na čelu kolone jahali su Čolaković i Kurjak. Po običaju, bataljon je išao pjevajući. Pjevao je o borbi i svom komandantu, bez kojega, po njihovom, ne bi bilo ni borbe, ni pobjede, ni slobode.

— Slušaš li ti, Kurjače, ovu pjesmu? — upitao ga je Čolaković.

— Slušam, slušam, i milo mi je što vjeruju u mene i što će poći za mnom, ako treba, u vatru i u vodu. Pravo

reći, nisam ravnodušan kad čujem da se o meni pjeva. Znači, biće da dobro radim i da nešto valjam. Pa mislim: što sam bio do rata, što sam znao o svijetu i ljudima? I zašto sam živio, uostalom?

Zadovoljan što ga Čolaković sluša i zapitkuje, Kurjak mu je pričao o sebi, svom djetinjstvu i momačkim danima, o pojetku ratovanja, drugovanja sa Špancem i ostalim rukovodiocima ustanka.

Na zboru u Vršanima govorio je i Kurjak poslije Čolakovića. Kada su polazili na zbor, Ročko mu je rekao da narod drži do vojnika, do starješine i njegove riječi. Kurjak se branio, tvrdeći da nikada, sem pred svojom četom, nije javno govorio. Ročko je uvažio njegove razloge, ali ga je i savjetovao da se ne ustručava da javno istupa.

— Ti si komandant, imaš vojsku. Tebi se vjeruje. Ovo je narod koji je uvijek ratovao i davao svoju djecu takvima kao što si ti. Moraš mu nešto reći o borbi i odredu u koji treba da stupe njihovi sinovi i kćeri. . .

Videći da nema kud, da je i to zadatak kao i drugi, Kurjak je pristao. Da bi ga okuražio Čolaković mu je predložio da kaže samo nekoliko rečenica, jednostavno, baš kao da priča sa svojim seljacima. Kurjak se osmjehnuo i začutao. Kao da je htio da smisli tih četiri-pet naručenih rečenica.

Na zboru je, međutim, govorio čitav četvrt sata; govorio je jezgrovitim jezikom pametna i razložna seljaka. Gledajući i prateći reakcije seljaka, Čolaković je zaključio da su ga razumjeli i da su njegove riječi izazvale snažan utisak.

Krajem maja 1943. Kurjak je predložio komesaru da napadnu domobransku satniju u Suvom Polju. Ona je imala zadatak da brani istoimenu željezničku stanicu i prugu Ugljevik — Bijeljina, kojom se neprijatelj koristio prvenstveno za prevoz uglja i poljoprivrednih proizvoda. Komesar se složio s prijedlogom pa su zajednički načinili plan za napad.

Uoči napada odred se prikupio u šumi udaljenoj od Suvog Polja nešto više od tri kilometra. Dok je štab odreda izviđao teren, komesaru se učinilo da domobranska satnija nije baš orna za borbu, kad dopušta da joj se primaknu na puškomet, bez ikakvog otpora. Zato je pripitao komandanta.

Kurjak i Ročko Čolaković, na Majevidi 1943. god.

— Šta misliš, Veljko, da im pošaljemo pismo da se predaju? To su domobrani, neće se oni tući, predaće se, valjda?

— Pa da pokušamo. Uostalom, ako se ne predaju mi ćemo ih prisiliti na to. Samo, to će, bogme, debelo platiti.

Pošto su se dogovorili o tome šta bi trebalo da sadrži pismo, Milenko je uzeo da ga napiše. Dok su se oni dogovarali, patrola je, u međuvremenu, dovela jednog seljaka, Muslimana iz sela Janjara, koji će pismo da odnese domobranima u Suvom Polju.

Seljaku nije bilo pravo što ga izlažu takvoj opasnosti, ali je, ipak, pristao. Uto je čuo da neko pita gdje je Kurjak. To mu je dalo povoda da ga i sam pogledom potraži. A onda se osmjelio i upitao:

— Svega vam na svijetu, ljudi, koji je od vas ovdje Kurjak?

Komesar odreda koji je dovršavao pismo, okrenuo se seljaku i, pažljivo ga zagledajući, pokazao mu Kurjaka. Na to je seljak ustao, skinuo fes i pošao prema Kurjaku, kao da će da ga zagrlji. Oči su mu zasijale od zadovoljstva.

— E, vala, Kurjače, ne žalim sada poginuti kad sam te vidio. Mnogo te ljudi pominju i divane o tvom junaštvu, a legionari i domobrani strahuju od vas, naročito noću. Danaske su me u Bijeljini ispitivali jesam li vidio gdje god vojsku i koliko je ima.

— A hoćeš li ponijeti pismo? — upita ga Kurjak, gledajući ga, kao da bi mu htio pročitati iz očiju što misli.

— Hoću, hoću, bezbeli, pa glava — glava. . .

U pismu je stajalo, između ostalog, da se svim domobranima koji se predaju garantuje život i potpuna bezbjednost i da im se ostavlja na volju da odluče — hoće li otići svojim kućama, ili će ostati s partizanima.

Pismo su potpisali komandant i komesar.

— Kaži im, prijatelju, da nas ima kao mrava i da će izginuti ako se ne predaju prije nego što ih napadnemo — rekao je Kurjak seljaku prije nego ga je otpustio s porukom.

Seljak se vratio neočekivano brzo. Usplahiren, preplašen, vratio je i pismo i ispričao da mu je domobranski časnik psovao majku komunističku, da ga je htio čak i ubiti, ali se popišmanio, jer mu je stalo da poruči Kurjaku i partizanima da samo napadnu pa da vide svoga boga. . .

— More, prijatelju, ništa se ne sjekiraj. To iz njega strah zbori. Platiće on sve to, kao vuk kožom — rekao je Kurjak i naredio kuririma da pozovu komandante bataljona na dođu na sastanak.

Kurjak je na sastanku upoznao komandante sa postupkom i porukom domobranskog satnika. Pošto se dogovorio o vremenu i rasporedu jedinica za napad i njegovo spoljašnje obezbeđenje, posebno je skrenuo pažnju na to da bi dobro bilo da minobacačka odjeljenja ispitaju, po mogućnosti za vidjela, koje bi objekte trebalo tući.

— U svakom slučaju, valja voditi računa o utrošku mina, jer je pitanje koliko ćemo toga zaplijeniti kod ovih »junaka«.

U početku napada, koji je izvršen, uglavnom, prema planu i Kurjakovim posljednjim uputstvima, razvila se prilično oštra borba. Ali domobrani nisu izdržali.

Poslije nepuna dva sata borbe potpuno je slomljen njihov otpor. Zajedno sa 20 domobrana, pred Kurjakom se našao i satnik Tošočić.

— Misam mogao da pogazim zakletvu, gospodine komandante — pokušavao je da se opravda.

— A kojim si se bogovim zakleo, gospodine satniče, te toliko držiš do te zakletve?

— Pa poglavniku Paveliću, novoj državi...

— Jakako, imao si i kome! Ali odslužio si, satniče, ja ti kažem.

Čuvši to, neko od boraca koji su slušali prepirku između Kurjaka i satnika je povikao uglas:

— U svinjac s njim, među buve!

— Imaš pravo, momče, za ovakve nije ni zatvor — reče Kurjak prezrivo i pođe prema koloni koja je odvlačila zaplijenjeno oružje i materijal.

Ubrzo su očišćena sva uporišta koja su predstavljala spoljašnju odbranu Bijeljine. Iskidane su veze i razorene komunikacije. Ona je potpuno odsječena od ostalih većih uporišta. Opkoljeni garnizon sačinjavali su pretežno domobrani. Strah je hvatao njihove starješine, jer će partizani, po njihovoj procjeni, koliko je sutra nagrnuti u grad. U gradu se pričalo o strašnom Kurjaku sa Majevice i njegovoj vojsci, kojoj se nikad i nigdje nisu mogli oduprijeti domobrani i četnici. Vlast je natjerala omladinu da pravi bunkere oko grada i na raskrsnicama. Time bi odbrana znatno ojačala. Ali, s druge strane, postao je intenzivniji

i rad bijeljinske partijske organizacije. Mnogi su omladinci pobjegli iz grada u partizanske jedinice. Bježali su naročito oni koji su bili prisilno mobilisani.

Između 9. i 10. maja iz bijeljine je izbjegla velika grupa omladinaca. Stigli su u Trnovu i izrazili želju da budu raspoređeni u Kurjakov odred. U Bijeljini je Kurjak bio domaći čovjek. Ne samo među omladinom. Svi građani su čuli za njega i izgovarali, veoma često, njegovo ime. Neko s poštovanjem i ljubavlju, a neko sa strahom. Ali, za omladinu, u većini, Kurjak je bio oličenje iskonske narodne snage.

To su bili dani kada su i mnogi domobrani, pa čak i pojedini njihovi oficiri, na koje je Partija imala uticaja, izlazili iz garnizona na oslobođenu teritoriju. Kako su se čaršijom sve glasnije prepričavale vijesti o silnoj vojsci koja je pritisla i opkolila sa svake strane, i kako su u strahu velike oči, jer se nisu uzdale u se i u domobransku pukovnicu koju su često i podrugljivo nazivali »proleterska pukovnija«. Razumljivo, uostalom, jer su se baš iz nje predavali partizanima, po nekoliko puta, ne samo pojedinci nego i cijele jedinice.

Jednog dana je i komandant pukovnije, potpukovnik Jurković, jednim »bregejcem« uzletio iz Bjeljine da bi lično svojim pretpostavljenim predočio opasnost koja pretila Bijeljini. Ubrzo zatim javio je da će iz Brčkog dovesti kao pojačanje, cijelu Treću domobransku pukovnicu.

Partizanska obavještajna služba u Brčkom i Bijeljini odmah je saznala za pokret te pukovnije i hitno je o tome izvijestila komandanta Majevičkog odreda. U štabu odreda užurbano su vršene pripreme da se dočeka domobranska pukovnija. Vrijeme je bilo suviše kratko i Kurjak je naredio da se sva tri bataljona što prije prikupe.

Put koji presjeca ravnu Semberiju i povezuje Brčko i Bijelinu, Kurjak je poznavao od malih nogu. To se ovom prilikom pokazalo kao velika prednost, jer je s više pouzdanja mogao da donese odluku i rasporedi bataljone. Pošto je u štabu odreda taj put na karti proučio i upoznao, i pošto su se saslušali Kurjakovi prijedlozi, ostalo je da se odredi najpogodnije mjesto za izvođenje predviđene akcije. Na kraju je izabrana Donja Čađavica.

Osvanuo je 11. jun. Lijep i sunčan dan.

Kurjak je izdao posljednja naređenja pred pokret. Ukratko, bataljoni su dobili zadatak: lijevokrilni — da

zatvori put začelju pukovnije, desnokrilni — da joj one-mogući izlazak iz sela, a srednji — da razbije i razoruža glavninu pukovnije kad se bude našla između bataljona. U akciji je učestvovao i bataljon Vojvođana.

Držeći u strogoj tajnosti sve što je bilo u vezi sa ovom akcijom, Kurjak je računao s iznenađenjem. Do toga mu je jako bilo stalo, jer je neprijatelj bio brojno jak i bolje naoružan od odreda. Kretao se sa srednjom kolonom, kojoj je odredio najteži zadatak i čutao je. Bio je čak i zabrinut, jer je bila u pitanju jedna od najvećih i najvažnijih akcija koju je sa svojim štabom samostalno pripremio.

Bataljoni su stigli na određena mjesta i rasporedili se u šumaricama. Svi su se dobro maskirali i organizovali za održavanje međusobne veze. Komandat je još ranije, prije nego što su bataljoni raspoređeni, uputio dva borca konjanika, presvučena u seljačka odijela i naoružana pištoljima i bombama, sa zadatkom da se približe Donjem Dragaljevcu i prikupe što tačnije podatke o domobranskoj pukovnji i njenom pokretu.

Vrijeme je sporo prolazilo. Najzad, osmatrači su najavili dolazak prethodnica. Malo kasnije i Kurjak je ugledao kolonu koja je, tromim korakom, išla putem. Uglavnom, sve je govorilo u prilog tome da je plan akcije sačuvan u tajnosti. Domobrani su nastupali bez veće opreznosti, smireno i ležerno, očevidno, bez naročite želje da što prije stignu u Bijeljinu, iz koje je zatražena njihova pomoć za borbu protiv partizana. Mnogi su nehajno nosili puške, zaturivši ih na leđa. Izgledalo je kao da su krenuli u lov. Neki su, opet, bili raskopčani i gologlavi. Mislili su, možda, ta tu smo, nadomak Bijeljine, gdje nam se ništa nepredviđeno ne može dogoditi.

Kad se prethodnica počela spuštati prema sredini sela i kada je već i začelje kolone bilo u domenu neposredne vatre, komandant odreda je dao znak za napad. Sa svih strana je proključalo nad Čadavicom. U iznenađenoj, zbunjenoj, upaničenoj domobranskoj koloni nastala je opšta pometnja. Konji su se otimali i propinjali, kola natovarena municijom su se prevrtala; domobrani, izgubivši glavu, nisu mogli da se snađu i zauzmu bilo kakav zaklon. Neki oficiri su, svaki za se, pokušavali da organizuju makar kakav otpor, prijeteći svojim potčinjenima čak i pištoljima da zalegnu i da se prihvate oružja. Ali svako je o svojoj glavi mislio.

Bataljoni su iskoristili takvo stanje u redovima neprijatelja. Čete i bataljoni su djelovali odlično i u duhu Kurjakova primjera i poklika: »Juriš! Naprijed Majevičani!«

Ubrzo su se partizani izmješali s domobranima. Juriši su učestali s obje strane puta i podsjećali su na bujicu koja ponese sve što zahvati.

Kurjak nije imao vreme da uživa u toj slici. Sad je imao onaj svoj veliki trenutak, sad je iz njega progovorio onaj Kurjak iz ustaničkih dana, kojega je zanio i opio juriš. Htio je, kao i uvijek, da se iskaže ne kao starješina nego kao čovjek; to je bio trenutak lične hrabrosti, one hrabrosti o kojoj se već nadaleko slušalo i pjevalo.

Uzvikujući kako je ko htio i umio, borci su pucali iz trka i uskakali među domobrane, da se obračunaju s njima prsa u prsa. Ali, njima nije bilo do toga: brzo su bacali puške kao cjepanice i dizali ruke uvis.

Komandant pukovnije, Nikola Cviljušac, i komandant odbrane Bijeljine, potpukovnik Jurković, pokušali su s grupom oficira i domobrana, da umaknu ka Brčkom. Čak su izmakli koristeći se opštim metežom i željom boraca da što prije savladaju glavninu kolone. Ali nisu daleko stigli, — prepriječili su im put »terenci«, odbornici, partijski radnici, omladinci. U okršaju Cviljušac je poginuo, a Jurković je zarobljen. To je bio onaj komandant Jurković, koji se, ne tako davno, zaklinjao nasred bijeljinske čaršije: »Ili ću uništiti odmetnike na Majevici, ili mene neće biti živa!« Taj kočoperni i ratoborni domobranski oficir sada je pred Kurjakom bio sitniji od makova zrna. On je u ranijim borbama s partizanima dva puta izbjegao zasluženu kaznu. Ovoga puta ona ga je stigla.

Po jarkovima i na cesti ležali su mrtvi i ranjeni domobrani. Nesreća je njihova bila u tome što su mnogi pali prije nego što su stigli da se sklone ili predaju, kao što je to učinio veći dio pukovnije. Zarobljeno je, naime, 1.256 domobrana, sa 25 oficira. Oni su predali četiri protiv tenkovska topa sa 161 granatom, 2 brdska topa, 6 minobacača, 9 mitraljeza, 27 puškomitraljeza, 34 automata, 900 pušaka, 106 konja i dosta ostalog ratnog materijala.

Kao i uvijek kad su bili u pitanju domobrani, Kurjak ih je, u dogovoru sa štabom odreda, pustio da idu u Bjeljinu, ili kuda god žele, ako hoće — čak i preko Save!

Većina mu je povjerovala. U znak povjerenja i zahvalnosti, počeli su da prokazuju prikrivene ustaše u svojim redovima, koje su bile ubačene, naročito među podoficirima. U masi zarobljenika, razoružanih i bez uniforme, neko je iz Kurjakova štaba prepoznao dotad više puta zarobljavanog poručnika, koji je uvijek davao svoju časnu riječ da se više neće boriti protiv partizana. On ima, navodno, troje sitne djece, radi koje je bio primoran da služi u domobranstvu, jer kako drukčije da ih prehrani? Skinuvši bluzu, on se sad bio umiješao među svoje vojnike, sa željom da se sakrije. Ali, eto, bio je zle sreće — prepoznali su ga.

— Gospodine poručniče, ako me pamćenje dobro služi, nas dvojica smo se bar triput sreli? I svaki put smo te pustili, radi dječice, verujući tvojoj časnoj riječi. Sad, nema druge, nego pred sud! — prekratio je Kurjak.

Dok je Kurjak govorio, domobrani nisu skidali oči sa njega. Bili su zadivljeni hrabrošću i rječitošću tog čuvenog partizanskog komandanta sa Majevice.

Ustaše u Bijeljini, koje su s nestrpljenjem očekivale pomoć, dočekali su gomilu razoružanih domobrana. Masa njih je ušla u grad i prošla glavnom ulicom, i to u bijelim gaćama i košuljama, bez oružja. Narod je izašao na ulice da ih vidi. Mnogi su se radovali, a stariji ljudi, koji su pamtili mnoge bune i ratove u ovom nemirnom vijeku, govorili su:

— Bezbeli, ovi su opet partizanima predali topove i municiju.

Već sutradan sva je Bijeljina znala da je Majevički odred napao i razoružao »hiljade domobrana«. A o Kurjaku je kolala nova verzija. Ljudeskara kakva ne hoda ovom čaršijom: leđa mu gotovo metar široka, a mišice kao od konopca ispletene. Glava mu velika, obrve guste i crne, spuštene kao u Kraljevića Marka. Strašno ga je pogledati. Vojska ga mnogo voli. I boji ga se!? Kada je pojahao konja, poletio je kao zrno iz puške. Varnice su sijevale, a kamenje letjelo; Kurjak se primakne topu i začas opali granatu preko Save, čak na Srem! Njemu nisu potrebni ni nišandžija, ni punilac, ni donosilac, a ponajmanje komandir baterije i njegova omalovažavajuća naređenja — da se uzmu i provjere elementi, da se pazi na komandu, da se potroši zdravo pola sata dok se opali jedna granata. . . Ne, Kurjak je sam sebi dovoljan, i padne li mu na um da

zapali Bijeljину, sâm će je zapaliti, sa pola one municije koju su oteli u Čađavici. . .

Tako, da se izazove nemir, da se noći pretvore u očajanje i užas, uveličavale su se stvari, pa i izmišljale. Istina, Kurjak je odavno bio poznat kao hrabar čovjek. Nije isključeno da se, kao nekadašnji artiljerac, naročito obrađovao zaplijenjenim topovima, i to je bilo dovoljno da se stvori strah i trepet od tih »njegovih« topova, koje će okrenuti protiv Bijeljine.

U isto vrijeme domobrani su u tom pretjerivanju osobito imali udjela, jer je, ipak, trebalo nečim pravdati izgubljeno oružje i pretrpljeni poraz.

Među pobednicima u Čađavici nastalo je opšte veselje. S djelovima odreda koji nisu bili angažovani oko plijana i domobrana ubrzo se pomešala omladina. Uхватili su se u partizansko kolo, a pjesma se razlegla ravnicom:

Nema borbe, nema rata,
bez Kurjaka komadanta.
Kada Kurjak komanduje
tada vojska napreduje . . .

Među pobjednicima u Čađavici nastalo je opšte veselje. Komesar odreda se dogovorio s Kurjakom da iskoriste priliku, kad se već okupila prilično velika masa omladine i naroda iz Čađavice, da održe zbor. Kurjak se prvo obratio svojim borcima i čestitao im pobjedu. Oni su to primili kao priznanje, kao najveću pohvalu, koja im se može dati. Zatim je govorio narodu i omladini. Obraćajući se omladini, naglasio je da je došlo vrijeme za njen odlazak u partizane, jer se više ne oskudijeva sa oružjem, a vojska je već u mogućnosti da drži u opsadi ili da napada čak i velike garnizone, kao što je garnizon u Bijeljini.

Dok je štab odreda bio zauzet mitingom, starješine sa određenim ljudstvom su raspoređivale i odvlačile plijen, a drugi su, opet, uputili u selo Čengić zarobljenike kojima je trebalo suditi. U zaplijenjenoj opremi nađen je, između ostalog, izvjestan broj šatora sa kompletnim priborom. Kurjak je naredio da se jedan od tih šatora postavi privremeno za štab odreda. Tu su on i ostali članovi štaba nastavili razgovore s odbornicima i domaćinima iz Čađavice i susjednih sela. Raspoloženje je bilo inzvaredno. Ali se nisu uljuljkivali dobivenom pobjedom, već su razmotrili izgleda za mobilizaciju novih snaga, obezbjeđenje žetve itd.

Sesnaestog juna štab odreda je odlučio da napadne i likvidira neprijateljevu posadu u Ugljeviku. Nju su sačinjavali satnija (četa) domobranske pukovnije iz Bijeljine i oko 250 legionara. Ugljevik je predstavljao jače uporište. Na prilazima i okolnim brdima bili su izgrađeni jača utvrđenja, a željeznička stanica i neke seljačke kuće bile su preuređene za odbranu. Neprijatelju je bilo stalo do Ugljevika, jer je eksploatisao rudnik i željezničku prugu koja ga je povezivala s Bijeljinom.

Nakon nepuna dva sata veći deo posade se predao. Ostali su se razbježali, ukoliko su izginuli, jer napad je bio silovit, sa svih strana. Zaplijenjeno je dosta oružja, municije, eksploziva, karbita i drugog materijala, koji se koristio za rudnik; takođe su zaplijenjene i velike količine sanitetskog materijala s jednom kompletnom ambulantom. Po Kurjakovom naređenju, novac koji se zatekao u blagajni rudnika podijeljen je rudarima. On je znao da su ti rudari teška sirotinja iz okolnih sela, pa je zato tako odlučio. Neki od tih rudara, koji nisu bili opterećeni sitnom djecom, kako je to već običaj u rudara, odmah su stupili u odred.

Prilikom evakuacije plijena Kurjak je naredio da se sanitetski materijal i rudarske lampe s karbitom pošalju u partizansku bolnicu u Trnovu, u kojoj se tada liječilo nekoliko stotina boraca. Kad je primila taj materijal, doktorka Roza Papo, upravnik bolnice, rekla je borcima koji su ga dopremili da pozdrave Kurjaka i da mu zahvale u ime ranjenika i bolesnika.

— Danas nam je ovo dragocjenije nego da nam je poslao suvo zlato...

— Nas, drugovi, ratna sreća dobro služi — govorio je Kurjak pred jedinicama koje su određene da ostanu u Ugljeviku. — Prije pet dana razoružali smo pukovnicu, a danas ovu posadu u Ugljeviku. Tačno je da nam je protivnik bio slab u oba slučaja. Mi nismo imali gubitaka, ali to ne znači da ih nismo mogli imati. Kad se puca, može se poginuti i od sopstvenog metka. Stvar je u tome da ste se vješto borili, da niste uludo srljali. Komandiri i vodnici su najbolje obavili svoje dužnosti. Njima se ima zahvaliti što smo izvojevali pobjede i što smo sad na okupu. Tako se treba boriti, tako ćemo se moći pohvaliti pred Šestom i Majevičkom, kad nam se vrate.

Sutradan su komadant i komesar odreda obišli jedinice ostavljene u Ugljeviku. Uz put su naišli na troje djece koja su se bezbrižno igrala pred jednom kućom, ne hajući za rat i ratovanje. Kurjak ih je upitao čija su. Djeca su za trenutak prekinula igru. Stidljivo su pogledala u nepoznate i naoružane ljude. Oborila su pogled, ne odgovarajući.

— Kako vam se zove otac? — pitao je Kurjak, milujući jedno od njih po kosi.

Djeca su i dalje ćutala i gledala preda se. Odjednom, najmlađe — imalo je, sudeći po izgledu, tri ili četiri godine — stidljivo proslavi ime i prezime oca. Kurjak značajno pogleda komesara. To ime mu se učini poznatim. Zagleda se u djecu i sjeti se čovjeka koji se poslije oslobođenja Ugljevika našao u zatvoru kao ustaški službenik. I trebalo je, koliko sutra, da mu sudi narodni sud.

Kurjaku je namah udarila krv u lice, u njemu su se sudarila dva oprečna shvatanja. On, beskompromisni ratnik i komandant, da ga je juče cio Ugljevik molio da poštedi tog ustaškog službenika — ne bi popustio. A sad, pred obezglavljenim ugljevičkim domom, pred bezazlenom djecom, ni traga od toga i takvog Kurjaka. Potisnuo ga je onaj drugi, pitomi Kurjak koji se raskravi kad se pomene majka, ili, u rijetkim prilikama, kad se nađe s majkom. Povukao je u stranu komesara, malo podalje od djece, i rekao mu tiho, da djeca ne čuju.

— Milenko, ja nisam otac, ne znam ni da li ću dočekati da to budem, ali žao mi je ove dječice...

Komesar je počutao. Osjetio je da se u Kurjaku, dok su se zadržali s djecom, odigrala čitava drama.

— Ako im strijeljamo oca, koji je nesumnjivo kriv, makar da nije okrvavio ruke, djeca će ostati siročad, zlopatiće se kroz život, bez obzira na to što su nevina.

— Ti misliš da je kriv? Prema tome, ako je kriv, ja sam bezuvjetno za kaznu. Međutim, ti vidiš taj ustaški sluga u Ugljeviku, i to mi je neka vlast, priklonio je glavu i sluša zato što voli ovu svoju djecu; povrh toga, on je slabić i kukavica, vjerovatno. Po mom ličnom ubjeđenju, to nije takva krivica radi koje bi mu trebalo glavu odрубiti.

— Pa ti si mišljenja da ga pustimo? Ali šta će reći mještani u Ugljeviku?

— Šta će reći? Nije nikoga ubio, to je najvažnije. Možda bi nam gore rekli da im ostavimo ovu djecu na milost i nemilost?

Produžili su kroz Ugljevik. Kurjak se borio sa samim sobom. Pitanje je za njega bilo veoma osjetljivo pa se utoliko teže mogao odlučiti. No, na kraju su se složili da ga puste.

Bataljon se odmarao. Većina članova štaba zatekla se u kući gdje su se smjestili. Svi su bili dobro raspoloženi. Veoma su se obradovali kad su vidjeli komandanta odreda.

Kad su obaviješteni gdje su čete raspoređene, Kurjak je pitao kako na njih mještani gledaju?

Svi su se složili da je većina zadovoljna što su protjecrani legionari i domobranci, mada niko od njih nije nikakvo nasilje počinio.

— Da nisu ratoborni, u to smo se uvjerali i juče — primjeti zamjenik komandanta bataljona i zamoli da mu dopuste da kaže što je čuo od jednog komandira voda.

— Nastavi, nastavi! — na to će komesar.

— Privlačimo se mi bunkeru, — priča taj naš komandir. — Odjednom, pet-šest legionara digoše ruke uvis. Znači, možemo naprijed. Jedan od njih reče da hoće da se predaju, ali nas mole da im dozvolimo da ispale nekoliko metaka iznad nas. Mi se začudismo: ko da im vjeruje da neće spustiti vizir? Ma toliko da se možemo opravdati kad nas neko pita zašto smo se predali, objašnjava onaj njihov »parlamentarac«. Mi im povjеровасмо. Pa jest, oni se borili, ali ih sila skolila...

Dok se u štabu ozbiljno razgovaralo i ćaskalo, iz jednog obližnjeg šljivika doprla je pjesma koju dotada niko u odred u nije pjevao:

U torbici proja,
u kazanu soja,
izdaću te Nezavisna moja!

— Eto to je raspoloženje domobransko — javi se opet zamjenik komandanta. — Tu pjesmu su naši čuli i naučili od domobrana.

— Ipak im nije vjerovati, Ipak su oni uz onog ko ih -ljebom 'rani. Pitao bih ja tebe — reče Kurjak, obraćajući se zamjeniku komandanta, — da li bi oni izdali svoju »Nezavisnu« kad bi se tvoj bataljon kolebao u jurišu?

Ne treba se zavaravati, imamo mi među njima simpatizera. Ali još više neprijatelja.

Početkom avgusta štab odreda, s Kurjakom na čelu, odlučio je da napadne ustaško uporište Brezovo Polje, na samoj obali Save. Mnoge ustaše iz tog mjesta u prve dvije ratne godine počinile su zločine nad stanovništvom okolnih srpskih sela. U ljeto 1941. zapalile su i Veljkovu kuću, a ranije su mu i majku i sestru zlostavljale i otjerale u zatvor. Međutim, borba je učinila svoje: dio tih zločinaca nastradao je boreći se protiv partizana, a drugi dio je uspio da pobjegne i izbjegne zasluženu kaznu.

Za vrijeme napada, iz jedne zgrade ustaše su sa dosta automatskog oružja uspješno tukle veliki dio prostora, tako da su jedinice mogle pretrpjeti osjetne gubitke. Kurjak je pratio razvoj borbe iz neposredne blizine. On je na vrijeme zapazio opasnost koja prijeti iz te kuće. Na intervenciju partijskog rukovodstva, on je bio prestao da ide s bombašima kao komandant bataljona i odreda. Ovoga puta, međutim, nije se mogao uzdržati. Prikupio je grupu bombaša i privukao se dosta blizu kuće. To su primjetile ustaše. Pošto se s bombašima bio pritajio iza čoška susjedne kuće, ustaše su pokušale da ga bombama istjeraju na čistinu. Našao se u izuzetno teškom položaju. Jedna aktivirana bomba zamalo mu se nije sručila na glavu. Dočekao ju je kao jabuku i vratio ustašama, pored kuće. Njena je eksplozija omogućila ostalim bombašima da ubace svoje bombe u kuću. U njoj nakon toga niko nije čitav ostao i ona je ubrzo zauzeta.

U uporištu je ostalo još samo nekoliko žandarma i legionara. Kad su primjetili da je zauzeta kuća koja je predstavljala oslonac odbrane, i oni su odlučili da se predaju.

Znajući da Kurjak ima odlučujuću riječ, zarobljenici su nastojali da se pred njim opravdaju, zaklinjući se da nisu pravili zločine.

— Dobro, dobro. Utoliko bolje za vas — rekao im je Kurjak, s uvjerenjem da će im narod najpravičnije presuditi. Zato je dodao:

— Izvešćemo vas pred narod, pa ako ljudi koji vas poznaju potvrde da ste nevini, odmah ćete biti pušteni.

Odmah po oslobođenju Brezovog Polja organizovan je zbor, na kome je Kurjak, govoreći o bratstvu i jedin-

stvu, poimenično pozivao Muslimane, svoje školske drugove, da stupe u Narodnooslobodilačku vojsku.

Kasnije, u pravoslavnom Brezovom Polju, na Molitvištu, takođe je zakazan zbor, na kome je trebalo presuditi zarobljenim ustašama i žandarmima. Interesovanje je bilo ogromno. Svi su željeli da učestvuju u suđenju. Ljudi su žagorili i tiskali se želeći da priđu što bliže improvizovanoj sudnici, pred koju su dovedeni zarobljenici. U to se i Kurjak pojavio. Prolomili su se uzvici: »Živeo komandant Kurjak, živjeli narodni borci!«

Kada su se stišali žamor i povici, Kurjak se obratio narodu:

— Mi smo zakazali ovaj zbor, kako znate, da bi sudili zarobljenim žandarmima i legionarima. Da bi im sudili po narodnoj pravdi, po duši. Vi ih sve znate. I recite o svakom šta mislite. Oni će izlaziti pred vas pojedinačno, a vi se javljajte, sudite. Gdje terazije pravde pretegnu, tamo će se naći. Vi ste mučeni, vaši su najdraži ubijeni, vaši su domovi paljeni i nema tog suda koji bi pravičnije sudio od vas.

Molitvište je odjekivalo od uzvika, od aplauza. Seljaci su se izjašnjavali o svakom zarobljenom, pojedinačno i poimenično.

Presude su izvršene po volji naroda. Ni u čemu se nije odstupilo. Ljudi su se razišli, govoreći jedan drugom: »Odavno sam ja rekao da će im Kurjak doći glave, i evo je došao. Bilo je sve po božjoj pravdi«.

Ustaše i žandarmi koje je narod osudio na smrt dovedeni su i zatvoreni u Ražljevo. Prije nego što će kazna biti izvršena, žandarmerijski narednik Mahmut Nahić je molio da ga primi komandant odreda, da bi mu, navodno nešto važno saopštio. Kurjak je pretpostavljao da će narednik moliti za milost. Iako se od presude nije moglo odstupiti, ipak je odlučio da ga primi. Došao je u pratnji stražara. Krupan i naočit čovjek, oštra pogleda, stao je mirno, isprsi se i vojnički pozdravio.

— Šta je, Nehiću, šta bi još htio poslije Molitvišta?
— upitao je Kurjak.

— Čospodine komandante, ja bih htio vašu milost. Nadam se da ćete mi je učiniti, jer ja sam spasio vašu majku i sestru, u avgustu 1941, kada su bile zatvorene u Brezovom Polju. Trebale su biti strijeljane, ali su puštene kući na moju riječ i jemstvo — izdeklemovao narednik

dosta odriješito i samouvjerljivo svoju usmenu molbicu.

— Znam za to — odgovori Kurjak. — I za to ti hvala. Ali ti nisi ostao čestit čovjek. Čuo si kako ti narod danas javno nabraja koga si sve ubio, koliko si djevojaka silovao, koje si domove opljačkao. I za to te osudio na smrt. Zato te moramo strijeljati. Druge nema.

Nahić je na to začutao, snuždio se i oborio pogled preda se. Bio je svjestan da Kurjak neće poreći što je rekao. Riječi više nije prozborio. Stražari su ga izveli.

Poslije razbijanja i razoružanja Treće domobranske pukovnije, 11. juna, odbrana Bijeljine je izgubila svako samopouzdanje. Ustaše i gestapovci stalno su krstarili ulicama i kontrolisali domobransku posadu. Kad bi im se u vrijeme tih danonoćnih inspekcija neko od domobrana učinio sumnjiv, na licu mjesta bi ga strijeljali. I to bez ikakva saslušanja. Sve saobraćajne veze garnizona s drugim mjestima bile su prekinute. Jedino saobraćajno sredstvo bio je jedan »bregejac«, koji je svakodnevno donosio poštu u Bijeljini. Ustaške starješine su ga iskoristile za prebacivanje svojih porodica u Slavonski Brod.

Tih dana užurbano su se utvrđivali položaji oko grada i sam grad. Ogradili su ga bodljikavom žicom, ispred koje su postavili više minskih polja. Sem opšte pripravnosti, uveden je policijski čas. No, i bez toga, čim bi se spustila noć, mračne ulice bi opustele i zavládala bi čudna, prijeteća tišina. Grad je tada izgledao kao mrtav.

Imajući takvu situaciju u vidu, štab 16. vojvođanske divizije je procijenio da se Bijeljina može osloboditi u zajednici s Majevičkim odredom. Stoga je odlučio da sa glavninom svojih snaga i odredom izvrši napad 9. avgusta. Uoči toga dana Kurjak je, uz saglasnost štaba divizije, poručio legiji i domobranima u Bijeljini da će 9. avgusta u 19 časova napasti jake partizanske snage; zato ih poziva da se do 18 časova odluče na predaju i izadu na zagonsku maltu, gdje će ih prihvatiti i obijezbediti partizanske jedinice. U protivnom, ko ne izađe do tog vremena snosiće sve posledice zbog neprijateljstva i sabotaže oslobodilačke borbe.

Poruka je stigla u prave ruke i kad su dijelovi odreda prispjeli na zagonsku maltu, zatekli su oko 200 domobrana, legionara, pa čak i neke policajce.

Napad je izvršen tačno u određeno vrijeme. Borba je trajala cijelu noć. Najžešća je bila oko utvrđenog vojni-

čkog logora. U osvit 10. avgusta miještani su provirili iz svojih kuća. Ulicama i pored kuća prebacivali su se Vojvođani, Majevićani, Semberci. Pretrčavali su od zaklona do zaklona.

Sem vojnih kasarni, u koje se sklonila posada od oko 500 vojnika, čije je jezgro sačinjavala njemačka policijska četa, Bijeljina je bila oslobođena već prvog dana borbe. U kasarnama se neprijatelj grčevito branio, koristeći se čak i podrškom avijacije.

Noću između 12. i 13. avgusta ostatak garnizona probio se u pravcu Rače i prebacio preko Save, u Srem. Bijeljina je 13. avgusta bila potpuno oslobođena. Neprijatelj je ostavio veliku količinu opreme i naoružanja, što je dobrodošlo za jedinice 17. divizije, koje su formirane početkom jula.

Čim je grad oslobođen, Kurjak je obišao svoje jedinice da vidi što čine. Tako je banuo pred zgradu katarskog ureda. Grupa njegovih boraca bila je privela kraju pripreme za paljenje grunтовница.

— Nemojte, drugovi, to paliti. Trebaće nam te knjige, jer kad se oslobodimo, ako njih ne bude, ljudi će se potući između sebe oko međa. Te su knjige naše, a ne neprijateljeve — rekao je Kurjak, da bi se njegovi borci okanili posla, koje su počeli.

Bio je dobro raspoložen pa je pomirljivo djelovao i nastupao. Takvo raspoloženje stvorio je kod njega i sam narod, koji mu je prilazio i pozdravljao na ulicama. A on se smješкао jašući na konju i uživajući u tome.

Štab odreda se smjestio u kući bivšeg Stojadinovićevoг ministra i petokolonaša Ljubomira Pantića. Kad je ušao u Pantićevu kuću, Kurjak se zavalio u fotelju, očevидно raspoložen da se šali:

— Da i ja malo sjednem i odmorim dušu u ministrovој fotelji — rekao je komesaru, razgledajući namještenu sobu kakvu do tada nije vidio. — Znala je buržoazija da uživa, krst joj ćaćin.

Nisu imali vremena da se užive u ministrovom ambijentu. Ubrzo su obaviješteni da se oko 3.000 neprijateljskih vojnika već prikuplja i kreće ka Bosanskoj Rači i dalje, prema tek oslobođenoj Bijeljini. Odlučeno je da se grad ne brani nego da se što prije evakuiše štamparija i bar dio opreme i naoružanja. Zbog toga su Rodoljub Čolaković i Avdo Humo povjerali Kurjaku zadatak da, uz po-

moć organa narodnooslobodilačke vlasti, mobiliše iz obližnjih sela konjske i volovske zaprege, kako bi se lakše i brže organizovao utovar i prebacivanje što više zaplijenjenog materijala u Donju Trnavu. Kurjak se pokazao kao dobar organizator. Naveče su poluosvijetljenim ulicama prolazile kolone natovarenih zaprega. Sjatile se masa naroda, bijeljinska čaršija je bila punija nego i danju. Sem zaduženih oko evakuacije, bilo je mnogo radoznalih, a i onih koji su željeli da u gužvi štogod ušićare.

**Kurjakova fotografija iz
1937. godine**

Cijele noći evakuisan je ratni plijen. Do jutra veći dio onoga što je zatečeno u neprijateljevim magacinima, u kasarnama, po bunkerima, u magacinima saradnika okupatora bilo je u Donjoj Trnavi, ili na putu k njoj. Kurjak je naredio da se zapale kasarne i razore bunker i druga utvrđenja na raskršćima grada. Neko ga je upitao zašto se na tome gubi vrijeme?

— Ti se, izgleda, ne misliš više vratiti u Bijeljinu? — odgovorio je pitanjem i dodao: Pa da ih ne osvajamo, koliko je sutra, pobogu brate.

U gradu je ostala jedna četa, toliko da drži red dok odstupe i posljednji dijelovi, da spriječi pljačku, osvete i razmirice, kojih je bilo i odviše, kao i svugdje gdje se zacare oskudica i nemaština. Štab odreda posljednji je napustio Bijeljinu.

Prilikom povlačenja u selima i zaseocima pred partizane su istrčavala djeca, mašući rukama, pozdravljajući stisnutim pesnicama i nudeći šljive i jabuke. Potom su se priključivala začelju, pjevajući i ne misleći na to da partizani odstupaju i da će iza njih stići vojska pred kojom se čuti, od koje se zebe.

Kurjak je čutao, mada je osjećao da treba da kaže riječ ohrabrenja, nade. Ali on će se vratiti Bijeljini ubrzo, 23. septembra, kada je, sa svojim odredom, učestvovao u novom napadu na nju. Borba je trajala cijelu noć. Izuzimajući vojni logor, koji je iznova uređen za odbranu, grad je u toku noći zauzet. Osim logora, ovoga puta neprijatelj se dugo držao u katoličkoj crkvi. Ta otporna tačka bila je tim više povoljna za neprijatelja, jer je sa tornja crkve imao veću preglednost bojišta. Grupa boraca iz odreda bila je nemoćna zato što je neprijatelj brisao rafalima, ne dajući nikome da priđe crkvi. Zato je tamo prispio i sam Kurjak, jer nije vjerovao da njegova grupa odabranih boraca sa puškomitraljescem Stevom Juhasom nije kadra da savlada jednu otpornu tačku. Kurjakov dolazak je bio, u izvjesnom smislu, prijekor puškomitraljescu i njegovoj grupi. Zato je naljućeni Juhas, ne razmišljajući, utrčao u kuću, iznio sto na ulicu i naslonio na njega puškomitraljez. Sada je sa čvrstog oslonca, preciznijom vatrom, tukao otvore na tornju. Kada je Kurjak za trenutak skinuo pogled sa crkve, zapazio je puškomitraljezac nezaštićen i izložen kiši njemačkih kuršuma. Da ne bi poginuo, naredio mu je da se odmah povuče u zgradu u kojoj je bila cijela grupa. Znajući da Kurjak neće izmijeniti naređenje, puškomitraljezac se sklonio. Koju sekundu kasnije rafal je sasjekao sto po sredini. Taj rafal Juhas sigurno ne bi preživio.

Negdje oko podne, vidjeći da se neprijatelj neće tako lako protjerati iz crkve, Kurjak je uzeo tri ručne bombe i jurnuo prema njoj preko ulice. U tom trenutku prilaz crkvi je zasut bombama s tornja. Pukom slučajnošću, kakva se samo u ratu događa, Kurjak je ostao živ.

Sutradan je neprijatelj, pred početak povlačenja, zasuo varoš iz logora jakim minobacačkom vatrom. Dvodnevna borba protiv nekompletne 8. lovačke pukovnije i njemačkih i ustaških dijelova u Bijeljini bila je žestoka. O tome govore gubici neprijatelja: poginulo je 78, a zarobljeno 278 vojnika. Zaplijenjeno je 9 minobacača, 6 mitraljeza, 13 puškomitraljeza, te velika količina municije i druge opreme i hrane.

Raspoloženje ljudi u Bijeljini bilo je drugačije nego prilikom prvog oslobođenja. Ljudi su stjekli vjeru u snagu partizanskih jedinica, uvjerali su se da Bijeljina nije više prepuštena na milost i nemilost njemačkim policijskim jedinicama i domobranskim pukovnijama. Mnogi ljudi, a naročito omladina, i ovoga puta su se stavili na raspoloženje oslobodilačkoj vojsci. Takođe su se i jedinice drugačije osjećale. Majevčani su u gradu našli mnogo poznanika i prijatelja. Bilo je privatnih ručkova i domaćeg veselja u cijeloj varoši. Naročito se Veljko osjećao kao domaći. Njega je pola Bijeljine poznavalo i pozivalo u goste. Jednom prilikom neki radoznali i slobodniji dječak prišli su mu i pitali ga nosi li oklop ispod odijela. S mnogobrojnim anegdotama nastala je i ta da mu metak ništa ne može.

On se dobroćudno nasmejao i odgovorio dječacima da ne nosi ništa što bi ga moglo zaštititi, osim oružja, ratnog iskustva i junačke sreće.

— Ponekad, kad zagusti, srce mi zaigra, uzdrhti. Uplašim se i ja, kao i svaki drugi. Samo budala se ne boji, samo ludom se ne živi — rekao je mališanima i poželio im da im mladost bude bolja i ljepša od djetinjstva.

Oslobođenjem Bijeljine, oslobođena je i velika teritorija koja se protezala do Brčkog, Tuzle i Zvornika. Ta teritorija, slobodna i partizanska, sa organima narodne vlasti i sudstvom, sa školama i bolnicama, obuhvatila je cijelu Semberiju i Majevicu. Tako je Bijeljina, za cijelo pola godine, ostala uglavnom slobodna.

Ubrzo je izvršen i napad na Tuzlu. U sklopu opšteg zadatka Majevičkom odredu je naređeno da uništi neprijateljevo uporište u Lukavcu, koje je predstavljalo dio dobro utvrđene spoljašnje odbrane grada.

Napad je počeo noću između 29. i 30. septembra. U toku noći odred je uspio da prodre u mjesto i slomi svaki otpor. Time su presječeni put i pruga između Tuzle i Do-

boja. Isto tako spriječen je pokušaj Nijemaca da iz Doboja prodru u Tuzlu.

U toku završnih borbi, kada se garnizon već nije mogao održati, Majevički odred je uspješno odbio mnogobrojne pokušaje Nijemaca da od Doboja, preko Lukavca, pruže pomoć opkoljenom garnizonu. A kada je grad oslobođen, kada se čulo za silan plijen i zarobljenike, odred se počeo veseliti s mještanima. I komandantu je bilo veselja. On je bio ponosan na to što je njegov odred izvršio zadatak u sklopu jedne tako krupne operacije. Kada je sve bilo gotovo, uzjahao je konja, stavio preko grudi šmajser, nakrivio titovku, tako da mu proviruje čuperač iza ušiju ispod nje, što je za borce bio znak da je izuzetno dobre volje, i projahao je s kuririma kroz Lukavac, burno pozdravljen od svojih boraca i mještana.

Za divno čudo, desilo se ono što se ne bi desilo da je odred bio sam ili s manjim brojem jedinica: čio komandni sastav, zajedno s Kurjakom, zanio se u veselje i zaboravio za trenutak da isturi obezbeđenje. No, baš taj trenutak bio je dovoljan za Nijemce — da upadnu u Lukavac! Odjednom je zapucalo sa svih strana. Na prvi pogled, situacija je izgledala bezizlazna. Međutim, Kurjak, pobjednik iz desetina takvih akcija, istrčao je iz kuće i, već samom svojom pojavom, učinio je najvažnije: spriječio je paniku i organizovao protivnapad koji Nijemci nisu izdržali.

Poslije toga postavljena su obezbeđenja »po svim propisima«. Zadovoljan što se, ipak, sve dobro svršilo, Kurjak je na osoben način priznao grešku:

— E nećeš, Švabo, Kurjaka više iznenaditi!

Komandant Sedamnaeste majevičke

Poslije oslobođenja Tuzle istočna Bosna je bila oslobođena, sem Brčkog i Zvornika, i priliv boraca u brigade i odrede bio je velik, naročito iz tek oslobođene Tuzle. Tada je formirana Sedamnaesta majevička od Majevičkog odreda i novih boraca, mahom rudara iz okoline Tuzle. U njen sastav je ušlo oko 150 komunista i 300 skojevaca sa teritorije Majevice i Semberije. Za njenog komandanta je postavljen Veljko Lukić Kurjak, a za komesara Milutin Pejanović, dosadašnji rukovodilac u proleterskim jedinicama.

Komesar Trećeg udarnog korpusa Vladimir Popović poznao je i cijenio Kurjaka. On je upozorio Pejanovića, prije nego što je primio novu dužnost, da nije lako biti komesar uz komandanta Kurjaka.

— Kurjak, Milutine, voli rukovodioce koji su hrabri. Za njega je to važnije od njihove rječitosti i zrelosti — rekao je Vlado.

Komesar, učitelj i čovjek iz naroda, bio je proleter i rukovodilac s velikim iskustvom u radu i ophođenju s ljudima iz raznih nacionalnih i socijalnih sredina. Ipak, malo je bio zabrinut, naročito poslije razgovora s komesarom korpusa, jer kako se postaviti prema novom komandantu? Kako se snaći u novoj sredini? Zaokupljen takvim pitanjima komesar je krenuo iz Tuzle u štab Majevičkog odreda.

Bilo je negdje predveče, kad je, idući prema Bukinju, srio jahača, u kome je, bar po spoljašnjem izgledu, prepoznao partizanskog rukovodioca. On je projurio ne skrenuvši pažnju na Milutina. Međutim, ubrzo se vratio i sustigao ga. Hitro je sjahao s konja i, pružajući ruku Milutinu, predstavio mu se, rekavši da se zove Kurjak. Pomalo zbunjen tim obrtom, Milutin je odgovorio:

— E, a ja sam Vuk, a idem Kurjaku!

Kurjak ga je snažno potapšao po leđima i rekao mu:

— Videćemo, druže, videti!

Pošli su zajedno prema Bukinji.

Brigada još nije bila organizovana kad je došao komesar. To je tek trebalo učiniti u Šiminom Hanu, kod Tuzle. Zadatak je bio hitan i na njemu su radili komandant i komesar sa svojim štabom. Iz prvih razgovora s Kurjakom, koji su trajali, bezmalo, cijelu noć uoči formiranja brigade, komesar je shvatio da se o Kurjakovoj samovolji i svojeglavosti ne može govoriti. I shvatio je, prije svega, da Kurjak traži od svakog svog saradnika, naročito od komesara, da ono što govori potvrđuje u borbi, da daje primjer borcima, kako je to on činio.

Sedamnaesta brigada prvi put je svečano postrojena 10. oktobra 1943. u Šiminom Hanu. Njenu osnovnu snagu činili su borci Majevičkog odreda i tuzlanski rudari.

Na svečanosti povodom formiranja brigade trebalo je da govori komandant, jer je bio poznat u tom kraju, i na njegovu se riječ čekalo. A ta riječ nije mogla biti ona

uobičajena, sa zborova i sastanaka. Na takvoj svečanosti hteo je biti otvoren i neposredan; zato se uoči svečanosti skoro cijelu noć, uz pomoć svoga komesara provjeravao podatke, redosled misli, šta će posebno naglasiti... Nije mu bilo lako. Odistu, on ne bi bio Kurjak kad bi svoju riječ sputavo i kontrolisao, čitajući je, užtogljenu i friziranu, sa papira.

— Eh, moj Milutine prosto me hvata trema od pomisli da se sutra mogu obrukati. Znaš, da u boj krećemo nebi se Kurjak plašio...

**Ratnički predah komandanta i heroja Kurjaka
na rodnoj Majevidi**

Sutradan je brigada postrojena na jednoj poljani. Na tribini, ukrašenoj ćilimima, zastavama i cvijećem, stajali su partijski i vojni rukovodioci. Tu je bila i vojna muzika. Neposredno pozadi stroja i oko njega bila su se okupila masa naroda iz Tuzle i okolnih mjesta. Došla je na svoju svečanost.

Borci brigade bili su postrojeni po bataljonima i četama. Sve je bilo spremno da dočeka komandanta Trećeg korpusa, general-majora Kostu Nađa i političkog komesara Vladimira Popovića, komandanta novoformirane 27.

divizije Peru Koserića i druge rukovodioce sa terena i iz drugih jedinica.

— Brigada mirno! Brigada pozdrav nadesno! — odjeknula je reska Kurjakova komanda.

Muzika je počela da svira partizanske marševe. Komandant brigade, major Veljko Lukić Kurjak, u stavu mirno, stajao je pred strojem svoje brigade, kojoj se, pod zracima sunca, oružje presijavalo od čistoće. Imao je na sebi lijepu uniformu, titovku malo nakrivljenu na desnu stranu i sjajne oficirske čizme; bio je utegnut kaišima od ličnog naoružanja i opasačem, o kome su visile četiri bombe i pištolj. Automat je bio prebacio preko leđa.

Komandant korpusa Kosta Nad se rukovao s njim a potom je, uz njegovu pratnju, izvršio smotru stroja. Time je svečanost počela. Kurjak je, kao prvi vojnik brigade, trebalo i prvi da govori. Prišao je mikrofону na improvizovanoj tribini, na kojoj su se poredali rukovodioci, i počeo je dosta odrešito. Govorio je smireno, lijepo. Kada je naglašavao izvjesne riječi, kako je bio predvideo dok se pripremao, izazivao je dugotrajne aplauze i povike. Ali to aplaudiranje i klicanje Partiji, vojsci, pa i njemu samom, toliko mu je pomrsilo misli i zbunilo ga da je odjednom zastao, u po rečenice. Bilo je očevidno da mu je nit misli prekinuta. Komesar korpusa Vlado Popović je stajao uz njega i pokušavao da mu pomogne. Kurjak je to čuo, shvatio je da ga komesar upućuje, hrabri. On je izvikivao parole da bi Kurjak dobio u vremenu, odnosno da bi se koncentrisao. Najzad, nastavio je da govori, tako da se, na kraju, i zaboravilo na zabunu i zamuckivanje.

Doduše, on se danima neprijatno osjećao. Zadugo se tako osjećao, jer je vjerovao da mu govor nije uspio. To je i shvatljivo, ako se ima u vidu da ni u čemu nije bio naučio na neuspjeh.

Poslije jednomjesečnih borbi koje je brigada vodila, Kurjak se osvjedočio da je komesar Milutin Pejanović hrabar i iskren drug. S druge strane, komesar se uvjerio u komandantske i ljudske kvalitete, u lijepe i samo ponekad pomalo čudne osobine svoga komandanta. Izveo je zaključak da je Kurjak, prije svega, izvanredno hrabar i veoma neposredan u istraživanju misli, u postupku s čovjekom. Kurjak je osjetio da ga je taj predratni komunista ne želi podrediti ni u kom pogledu i da se prema njemu postavlja kao drug i saradnik. Njih dvojica su se do te

mjere zbližili i sprijateljili, tako da se nije moglo zamisliti da jedan bez drugog o nečemu odlučuju.

Komesar je Kurjaku pomogao naročito tamo gdje je bio najslabiji, ako se tako može reći. Kao i uvijek, on je znao da prenamagao prema potčinjenima, čak i prema komandantima bataljona ako ne bi prilikom izvršenja zadatka postupili onako kako je predvidio štab brigade. Tada je posredovao komesar, razložno i smirujuće, trudeći se da urazumi komandanta da se ispravno postavi, ali i da ne povrijedi njegovu osjetljivost. Kurjakova naglost će doći do izražaja i prilikom jednog sastanka u štabu divizije. Riječ je o tome da je Kurjakova brigada poslije oslobođenja Goražda dobila zadatak da likvidira ustaško uporište koje je čuvalo vodovodne objekte na Jahorini. Čitav dan se, po kiši, blatu i snijegu, penjala uz Jahorinu. Najzad, u borbi koja je trajala nekoliko časova, slomljen je svaki otpor ustaške satnije, koja je, braneći se, bila u mnogo povoljnijem položaju od brigade. Nakon bjekstva ustaša prema Palama umornim borcima je omogućeno da se sa hladne golometine sklone u velike drvene barake, da se ogriju i odmore. Ne pretpostavljajući nikakvu opasnost, svi su se opustili više nego što je trebalo. Nepuna tri časa kasnije, ustaše iz Pala su se prebacile kamionima u neposrednu blizinu vodnih objekata. Odatle su, u pogodnom trenutku, direktno udarile na neobezbeđene barake. Iznenadenje je bilo potpuno. U vojničkom smislu brigada je, zbog nesmotrenosti, pretrpela neusjeh, mada su vodovodni objekti bili već porušeni.

Dva dana docnije održan je sastanak u štabu Dvadeset sedme divizije. Kada se raspravljalo o tome kako je Sedamnaesta brigada izvršila zadatak na Jahorini, štab divizije je veoma strogo ocijenio nebudnost rukovodstva brigade, a posebno komandanta. Kurjak je, na izgled, mirno slušao kritiku, ali mu se, na kraju, ocjena očevidnog propusta učinila prestroga. Nervozan, prilično netrpeljiv, zaključio je, čak, da je ona i nepravedna. U jednom trenutku skočio je iza stola, ostavljajući šmajser, dvogled i torbu — što nikad do tada nije učinio — i napustio sastanak, izjavivši:

— Ja odoh!

Na izlazu je srio jednu drugaricu iz saniteta divizije, koja se, ne znajući šta se dogodilo, našla pobuđena da mu zamjeri zbog toga što su na Jahorini sanitetski organi nje-

gove brigade zaboravili na ranjenike. Oni nisu bili blagovremeno previjeni i zaštićeni od hladnoće, pa se komplikovalo njihovo liječenje u diviziji bolnice. Sada je već dara prevršila mjeru. Kurjaku je bilo dosta: drugarica iz saniteta našla je baš sad da mu čita bukvicu! Zgrabio ju je, bez riječi, i prodrmao tako da joj je dah zastao. Odgurnuo ju je, bolje reći sklonio ju je ispred sebe i nastavio kud je naumio.

Trebalo je nekoliko dana njegovom komesaru da ga smiri i ubijedi da je štab divizije bio u pravu kad ih je kritikovao i da ta kritika nije bila sračunata na to da umanji ugled brigade i njenog rukovodstva. Kurjak je, najzad, pored sve svoje plahovitosti, shvatio da je prenaudio napuštajući sastanak u štabu divizije.

Kada je izgledalo da su se stvari stišale i da se o jednom neuspjehu brigade može mirno rasuđivati, komesar je smatrao da treba da se održi sastanak sa štabovima bataljona. Međutim, pokazalo se da Kurjak još nije stišao svoju gorštačku čud. On je na sastanku postupio prema potčinjenima gotovo u dlaku kao što su prema njemu postupili u štabu divizije. No niko se nije branio, svi su se osjećali kao krivci; osim toga poznavali su ga kao oštrog ali pravična sudiju, pa su bili spremni da mu oproste za pretjerivanja i neodmjerenosti. Odmah poslije sastanka komesar mu je to, više u šali, i rekao. Osjećajući i sam da je prenaudio, on je Milutinu dao za pravo:

— E, moj komesare, to ti je ono: lakše je kritikovati nego primati kritiku.

Potom su došle nove borbe. Kurjak je u svakoj odmicao ispred brigade. On je mogao dugo i naporno da pješaci. I kao da nikad umor nije osjetio. Poslije dugih marševa nije mu bilo teško da provjeri kako su jedinice smještene, kad će dobiti hranu, kako je organizovano obezbjeđenje. Po nekom nepisanom redu, najčešće je posljednji odlazio na počinak.

Inače, ma koliko da je bio dobar jahač, bio je više pješak. Rijetko je kad jahao na čelu kolone. Obično, i kad je bilo najteže, ustupao bi konja ranjenom ili iznemoglom borcu. Ako bi ga neko upitao gdje mu je konj, nemarno bi odmahnuo rukom i odgovorio:

— Zdravo mi noge bile, konj mi neće trebati. Konji su, bolan, za parade...

Treća rana najteža

Prvih dana decembra 1943. godine brigada je bila na Romaniji, u obruču i, prema odluci štaba divizije, morala se probiti ka planini Zvijezdi. Prema procjeni štaba brigade, proboj je trebalo izvršiti u dva pravca. U tom smislu odlučeno je da Kurjak i partijski rukovodilac brigade, Svetolik Gospić Brko, pođu sa dva bataljona jednim pravcem, a komesar brigade sa trećim bataljonom — drugim pravcem.

Pokret je izvršen noću. Pomrčina je bila gusta kao tijesto. Išlo se kroz šumu, po dubokom snijegu. Studen je stezala, vjetar je hućao i zavijao u krošnjama drveća, strešajući snijeg na prozeble kolone boraca.

Bataljoni s kojima je krenuo komandant nisu mnogo odmakli kad ih je zasula iznenadna žestoka vatra s jedne i druge strane u uvali. Po dubokom snijegu nije se moglo ni lijevo ni desno. Mine i granate su padale duž kolone, kao da ih neprijatelj rukom sadi. Jedna je granata pala blizu Kurjaka. Nakon eksplozije neki gelerić ga je pogodio u glavu. Za tren oka oblila ga je krv. Zbog iznenadne vatre, među borcima je nastala pometnja. Noć, pomrčina, uska uvala, komandant ranjen, neprijatelj blizu... Komandant, kome nije prvi put da osjeti na sebi usijani čelik, zatražio je samo peškir da obriše krv. Dok su mu dodali peškir i zavili ranu, rekao je Brki da izdvoji jednu četu i zaštititi izvlačenje bataljona, s tim da ne odstupi dok ne bude siguran da su se i posljednji dijelovi probili.

On je, međutim, za kratko vrijeme s bataljonom izbio na čistinu i onemogućio neprijatelju da ih tuče za dana u uskoj uvali i spriječio njihov proboj. Pokazalo se da se komandant, čak i ranjen, brzo snašao i još brže reagovao, tako da su bataljoni, sabijeni inače na uskom prostoru, izbjegli katastrofu.

I ovoga puta borci su bili svjedoci njegovog izuzetnog požrtvovanja. On se brinuo ne samo o bataljonima nego i o svakom pojedincu. Nekako uoči samog pokreta zapazio je pored sebe gotovo bosog komandira čete Vitu. Imao je na nogama parčad ćebeta, povezana žicom. Ne dvoumeći se, izuo je i dao komandiru svoje kratke čizme, skinite sa zarobljenog njemačkog vojnika. Komandir nije htio da ih uzme. Međutim, on je bio uporan, tvrdeći da će

bolje i lakše izdržati na konju i da ima dobre vunene čarape. Nemajući kud, komandir se obuo.

U vrijeme njemačke operacije protiv jedinica Dva-deset sedme divizije — Sedamnaesta brigada se zatekla na planini Zvijezdi, na nešto više od 1.000 m nadmorske visine. Planina je izbrazdana vododerinama i mnogim potocima, koji se slivaju u rijeku Bosnu i djelimično u Krivaju. Strme kose i padine obrasle su gustom bukovom i borovom šumom. Snijeg je mjestimično bio visok preko jednog metra. Pod težinom snijega drveće se bilo povilo do zemlje, tako da je vidljivost u šumi i usred dana bila jako smanjena. Nigdje se nisu nazirale staze, nigdje nije bilo kuće, ni ma kakvog znaka da je tu boravio čovjek. Samo su gdje-gdje zvijeri ostavile tragove, i to rijetko.

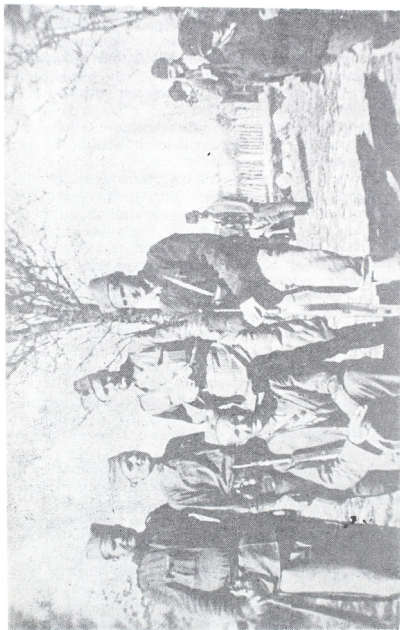
U takvoj sniježnoj pustinji situacija brigade je izgledala bezizlazna, strašna. Okruženi od neprijatelja i izloženi najtežim iskušenjima, borci su okretali zabrinut pogled u komandanta Kurjaka, koji je bio svjestan težine situacije i svoje odgovornosti. Istina, oni ni tada, kao ni ranije, nisu pomišljali na to da on neće naći izlaz. Po njihovom dubokom uvjerenju, za njega nije moglo biti bezizlazne situacije; oni su mu bez rezerve vjerovali. On je strasno volio i cijenio onog koji je kadar stići i uteći, ali je i prezirao neodlučnost i kukavičluk. Ponekom slatkorječivom koji je na sastancima bio primjeren, a u borbi i ovakav i onakav, znao je otvoreno reći da se pokaže i u streljačkom stroju i da manje »politizira«.

U subotu 25. decembra, odmah iza podneva, brigade su krenule ka Romanovcu (kota 1239 m). Znalo se: onaj ko prvi osvoji Romanovac imaće, bar za noć, situaciju u svojim rukama.

Na čelu kolone išla je Druga krajiška brigada, dok je Kurjakova brigada, kao zaštitnica divizije, dobila zadatak i da obezbijedi prebacivanje divizijske bolnice.

Kurjak nije imao potrebe da prikriva ozbiljnost situacije. Moralna snaga brigade bila je na zavidnoj visini. Stoga je pred komesarom i komandantom bataljona još više naglasio težinu i složenost zadatka koji se pred njih postavio.

Spuštala se zimska noć. Hladnoća se probijala do srži kostiju. Ledeni vjetar je nosio snijeg. Kolona je sporo odmicala. Borci su na zastancima tapkali na snijegu da im se noge ne bi smrzle. Na njihovim obrvama, brkovima i

S leva na desno (stoje): Haso Burić, Kurjak, Ročko Čolaković i
Cviko Radovanović, a čuči Nikola Simić Uča; u Vršanima,
aprila 1943. godine

pupercima nahvatalo se inje. Svako je strepeo od proboja, jer nije se lako probiti ni pod povoljnijim uslovima. Kurjak je odmicao pred kolonom, smišljajući šta da preduzme ako Druga brigada ne otvori put iz okruženja. Kolona brigade oteгла se unedogled. Još su je više izdužili ranjenici. Kako prikupiti brigadu i udariti njome u kritičnom času? Kako čak i bez borbe izvesti tu kolonu ranjenika, koja mu je danas izgledala beskrajno duga, kako je izvesti iz nepregledne šume, po snijegu, čija visina doseže na nekim mjestima i do dva metra? Činilo mu se da bi se lakše probio u prethodnici, bez ranjenika koji su ovdje i suviše ograničavali brzinu njenog nastupanja. U neko doba noći bljesak neprijateljevih raketa koje su se rasprskavale u zraku i osvetljavale planinu, učinio je atmosferu još stravičnijom. Ubrzo zatim zaštekтали su puškomitraljezi. Prethodnica je počela proboj. Odjekivao je tresak bombi, poklici za juriš. Ali kako i kuda jurišati? U tamnoj noći, na planinskom terenu, neprijatelj se mogao savladati samo sistematskom vatrom oružja. Tek poslije tročasovne borbe paljba se utišala. Druga krajiška uspješno je izvršila zadatak. Njena glavnina je probila neprijateljev položaj i našla se van obruča, a jedan bataljon je osatvljen na Romanovcu da prihvati Sedamnaestu brigadu s divizijskom bolnicom. Međutim, Nijemci su s druge strane izbili na Romanovac i našli se, zapravo, između bataljona Krajišnika i Majevičke brigade.

Ne znajući za takvu situaciju na Romanovcu brigada se našla na oko 50 metara pred njemačkim položajima. Na čelu kolone bio je njen komandant. Njemu, kao i većini boraca, već je bilo laknulo, jer su mislili da je najteže prošlo. Borci su se u mraku držali jedan za drugog, trudeći se da ne prekinu vezu.

Odjednom, jaka neprijateljeva vatra s čela i s desnog boka kolone ošinu po brigadi. Komandant naredi da se kolona razvije u strelce. Nastala je oštra borba. S vremena na vrijeme, iz streljačkog stroja grmio je Veljkov glas, koji je hrabrio i pozivao na juriš:

— Naprijed Majevičani! Bacajte bombe...

Zanesen jurišom, Kurjak nije osjetio da je sa nekoliko boraca ostao osječen na desnom krilu, bez veze sa glavinom, koja je odstupala ulijevo. Negdje oko 22 časa, u blizini Romanovačkih voda, našao se s grupom boraca u mliječnoj svjetlosti bijele neprijateljeve rakete. Znaju-

či šta će uslijediti, on je komanodvao »lezi« i hitro se bacio iza najbližeg drveta. Strahovita eksplozija bombe odjeknula je u njegovoj neposrednoj blizini. Osjetio je oštar bol u prijedelu kičme i toplu krv koja se slivala niz tijelo. Nije mogao da se pomakne s mjesta. Viknuo je da je ranjen i da ne može da se digne. Pritrčala je Bogdanka Budisavljević Boka, referent saniteta brigade. Čim je čula da sám kaže da ne može da se digne, bilo joj je jasno da joj je potrebna pomoć. Pozvala je borce koji su se tu zatekli da joj pomognu. Pošto mu je ukazala pomoć, naredila je borcima da ga što brže iznesu u pravcu koji joj se učinio najsigurnijim. Ali sve to nije išlo tako lako. Položili su ga i ponijeli na čebetu, jer pri ruci nisu imali nosila. U stroju brigade nosila su se smatrala suvišnim i nepoželjnim. Kurjak je mislio da demoralizatorski djeluju pa je govorio da u stroju treba nositi samo oružje. Pošto je bio ranjen u kičmu, noge su mu bile potpuno oduzete. Ni na koji način nije bio kadar da pomogne ni sebi ni svojim borcima kojima je palo u dio da ga makar ranjenog spasu i iznesu iz vatrenog kotla. Prilikom nošenja on je trpio strahoviti bol. Borci su posrtali i često padali, žureći da što prije i što dalje odmaknu.

Brigada je vodila borbu s neprijateljem. Bogdanka se u međuvremenu izvukla s grupom boraca koja je prihvatila ranjenog komandanta. Ali, u žurbi koncentrišući se isključivo na ranjenika, grupa je zalutala i izgubila svaku predstavu o prostoru i svom položaju. U to se Bogdanka odlučila da prođe s grupom i ranjenim Kurjakom, tako reći, neprijatelju ispred nosa. Dok su se povlačili, bez daha, predani sudbini na milost i nemilost, čuli su, tu, i tamo, sasvim razgovjetno, njemačke komande i razgovor. Tada bi dah zastao, krv nadošla u lice, a ruke onih koji trenutno nisu nosili Kurjaka još jače bi stezale oružje. Ipak, imali su sreću: neprimjećeni, negdje pred zoru, kad je mraz štipao ruke i lice, kad je počeo da pada sitan snijeg, nabasali su na bataljon Druge krajiške brigade, koji je bio ostavljen Majevićanima za vezu. Tu su dobili nosila i nekoliko boraca da pomognu nositi ranjenika.

Teško je zamisliti kako se Kurjak osjećao u toj situaciji, nemoćan, nošen na čebetu, odsječen od svoje brigade, izložen surovoj hladnoći u teško prohodnoj šumi. Ali i u najtežim trenucima — kada je grupa lutala, posrćući i ispuštajući ga na bespuću, on je bez jauka podno-

sio sve ,vjerujući da će izdržati i da će ga njegovi požrtvovani borci sastaviti s brigadom.

Glavnina brigade u toku noći nije saznala da je ranjen komandant. Znajući šta je značilo njegovo ime za borce, naročito u kritičkim situacijama, članovi štaba brigade su nastojali da se vijest o ranjavanju zadrži što duže u tajnosti. Tek sutradan, u selu Vijaki, borcima je saopšteno da je komandant ranjen i da je u toku noći iznesen iz borbe.

U toku proboja neki dijelovi brigade bili su odsječeni, tako da su tek treći dan saznali da je Kurjak ranjen. Među njima bila je i četa čiji je komesar bio Veljkov brat Aco. Njemu je bilo veoma teško kad je vidio nepokretnog brata na nosilima. Iako je nastojao da ne zaplače, suze su same poletjele. Sticajem okolnosti, u posljednje vrijeme Veljko je rijetko kad bio u prilici da porazgovara sa svojim bratom. Uoči proboja, kada je obilazio kolonu, on ga je samo upitao kako je, i to više radi reda, jer je produžio ne čekajući da čuje odgovor.

Te noći, za vrijeme proboja, brigada je pretrpjela velike gubitke, jer je, osim poginulih i ranjenih, znatan broj boraca promrzao. Naročito su stradali ranjeni i bolesni. Nekima se nije moglo pomoći — ostali su u prtini smrznuti.

Komandanta Kurjaka su odnijeli u divizijsku bolnicu, gdje ga je operisao dr Ivo Herlinger. Operacija je bila izuzetno teška. Utoliko teža što je izvršena bez narkotičkih sredstava. U jednom trenutku, kad mu se učinilo da Kurjak neće izdržati, doktor Herlinger ga je upitao kako se oseća.

— Samo ti nastavi, doktore, — odgovorio je Kurjak. — Ne pitam ni ja vas kako vam je kad ste u borbi pod mojom komandom.

Operacija je trajala oko tri sata. Kurjak je junački trpio bolove, grčevi lice. Samo bi, s vremena na vrijeme, škrgutao zubima, što je bio znak da su bolovi neizdrživi. Tada mu se niz lice slivao znoj.

Kurjakovo ranjavanje brzo se pročulo. O tome je saznala i njegova majka. Kao i svaka majka, mislila je na najgore. Pretpostavila je da nije živ. I neprekidno je kukala, tugovala i kopnula iz dana u dan. Sve dok jednog dana nisu dobili njegovo pismo. Dok je ležao u bolnici, koja se nalazila u konaku manastira Lovnice, napisao je

pismo bratu Miletu. U tom pismu tačno je opisao gdje je ranjen i kako se osjećao. Misleći da roditelji to ne znaju, zamolio je brata da im ništa ne kaže, pogotovo ne da je teško ranjen. Poručio je i to, takođe, da se nada da će u najskorije vrijeme doći u Semberiju, na oporavak. Pošto je pozdravio roditelje i brata, pismo je završio početnim slovima partizanskog pozdrava »Smrt fašizmu — sloboda narodu«.

Prvih dana marta 1944. godine, nekako uoči većih ofanzivnih dejstava koje je neprijatelj preduzeo u istočnoj Bosni, Kurjak je sa brigadom krenuo iz Šekovića na Majevicu. Trebalo je prevaliti pedesetak kilometara. Mada je bio težak ranjenik, on nije dopustio da ga nose, već je zahtijevao da mu daju konja. Znao je dobro koliko bi operetio borce ako bi ga nosili iz Birča, preko Jelice, do Majevice.

Jahao je kao i kad je bio zdrav. Samo se nešto čvršće pridržavao za sedlo, a ponekad bi, na lošem dijelu puta, kad konj posrne, grčio lice od bolova, jer rana je još bila svježja. Uprkos tome, trudio se da bude veseo. A i bio je veseo, jer se vraćao rodonj Majevici. Nije ni slutio da će to biti njegov posljednji marš sa brigadom, posljednje viđenje s borcima, koje je neizmjereno volio. Uz put, s vremena na vrijeme, požurivao je borce, da bi za noći prošli opasnu zonu i izbjegli napad ustaša. Ujutro su stigli na Ravni Zavid, na Jelicu planinu, gdje se Kurjak našao u istoj kući sa bratom Acom, koji je bio ranjen u borbi s ustašama na Djedovcu, kod Rogatice. Mada Kurjak nije bio s brigadom, u toj borbi, kao i u svim drugim, borci su jurišali s povcima »Naprijed Kurjakova brigada!«, »Živio Kurjak!« Pokazalo se, međutim, da su ustaše bile obaviještene o njegovom ranjavanju. »Lažete, majku vam komunističku, nema Kurjaka među vama. Njega smo ranili, a udešićemo i njegova brata«, odgovorile su na povike Majevičana. Zaista, slučaj je htio da Acu rane u ovoj borbi.

Pošto se malo odmorio i porazgovarao s bratom i dvojicom ranjenika koji su s njima bili, Veljko je ustao i počeo da hoda po kući, naslanjajući se na ramena dvojice svojih pratilaca. Čak je i pred kuću izašao. Bio je raspoložen i, očevidno zadovoljan svojom pokretljivošću i dotadašnjim liječenjem.

Veljko je čeznuo za svojim krajem. Naročito od kada je ranjen. Uvijek je tražio povoda da nešto kaže o Majevici, o svom djetinjstvu, o prvim ustaničkim danima, o boljim uslovima života koje majevičika sela pružaju vojsci... I kad je pričao, i kad je ćutao, bio je na Majevici. Kao da je predosjećao da će se s njom ubrzo rastati. Zauvijek.

Smešten je u trnovsku bolnicu, u zaselak Jaković, u kući Tome Stevića. Gotovo svakodnevno su dolazili borci i rukovodioci sa terena da ga posjete, da mu donesu ponude, da porazgovaraju sa njim.

Kurjakovo liječenje u trnavskoj bolnici se otešlo. Petog aprila saznao sam u Đurkovićima, od doktora Iva Leva, upravnika trnovske bolnice, da je još u kući Tome Stevića. Odmah sam krenuo da ga obiđem. Zatekao sam ga u sobici sa još trojicom ranjenih drugova. Ležao je u jednom uglu, na podu. Nadohvat je imao kompletno lično naoružanje: šmajser, parabelum i tri ručne bombe. Mada se njegovo liječenje držalo u tajnosti, on je želeo, ipak, da se lično obezbijedi, odnosno da se ne razdvoji s oružjem.

Izgledao je veoma dobro. Bio je raspoložen. Rekoh mu:

— Čujem da si na konju dojahao ovdje, čak iz Šekovića.

— Jesam, ali nije se trebalo izložiti tolikom naporu. Morao sam radi brigade — da me ne nose. Pogriješio sam, sad vidim. Iznova sam povrijedio kičmu. Ljekari me grde, s ranom je okrenulo nagore.

Pokušao sam da ga ohrabrim, govoreći mu da doktor Lev misli da će uskoro moći da se kreće.

— Pravo da ti kažem, ne vjerujem mnogo u to doktorovo »uskoro« — rekao je, kao za sebe, pomalo odsutno.

Pored uzgalvlja sam zapazio gotovo sva izdanja koja je štampala tehnika Oblasnog komiteta. Bile su tu brošure »Osnovi lenjinizam«, »Nacionalno pitanje«, »Seljačko pitanje«, »O partiji« i dr. Ta mala biblioteka bila je povod da primjetim da će savladati partijsko-politička pitanja bolje nego da je u brigadi. Na to će on s neočekivanim samozadovoljstvom:

— U pravu si. Teorijski sam više naučio otkako sam ranjen nego od kad sam postao član Partije. Znaš i sam, teško se može u jedinici učiti. Stalno si u pokretu i borbi, s raznim predviđenim i nepredviđenim obavezama, a starješine...

Zastao je, zagledao se preda se, kao da hoće nečega da se prisjeti. A onda je dodao, smješkajući se:

— Znaš i sam, nama seljacima teško ide nauka. No može se sve postići kad bi vremena bilo. I upornosti, razumije se — dodao je, na kraju, s naročitim naglaskom.

Kad se poveo razgovor o brigadi, u kojoj je poznavao gotovo svakog starješinu i većinu boraca, zapazio sam da teško podnosi odsustvo iz jedinice. Bolovanje, sklanjanje po kućama i bazama za njega nije bio život. Ipak, bila je srećna okolnost što je brigada bila u neposrednoj blizini »male «Moskve«, tj. Donje Trnove, pa mu je, tako reći, svakodnevne bio poneko u posjeti.

— Nisam mogao da vjerujem da sam toliko na cijeni dok nisam ranjen, — našalio se na račun tih posjeta, bez kojih bi on, zaista, očajavao. On se kao šalio, ali je u toj šali bio prikriven njegov ponos. On, na primjer, nije propustio da kaže da su ga posjetili komandanti korpusa i divizije, da ga često Sremci posjećuju i da mu je komesar Milutin obećao, u ime štaba brigade, da će ga povesti sa sobom, sa brigadom, u slučaju da neprijatelj zauzme Trnovu.

— Ne sumnjam u to da bi me pazili, ali se nisam složio s njihovim prijedlogom — rekao je sasvim odlučno i nastavio: — Ovdje mi je dobro, siguran sam u ljude, u sebe. Ako neprijatelj naiđe, skloniće me u bazu, koja je za mene već pripremljena. Uostalo, prostrane su Semberija i Majevice, neprijatelj nema toliko vojnika da bi pretresao svaki šumarak. Nema te vojske na svijetu, sem narodne, partizanske, koja može osvojiti i čuvati svaku stopu Majevice i Semberije. Zato je, mislim, bolje da ostanem ovdje, nego da budem teret za brigadu. Znam dobro koliko su to teškoće za brigadu kada mora da vuče i ranjenike.

Razgovarali smo, na kraju, o nekim zajedničkim doživljajima iz borbi. I samo što mu suze nisu navrle kad sam se prisjećali i hrabrih zajedničkih drugova koji su izginuli.

— Znaš i sam, nisam se štedio u borbama, a još manje sam štedio neprijatelja. Računam da sam svoj život odavno iskupio, no kad se sjetim izginulih drugova, onda tek zažalim što sam ovdje, što ne mogu da se borim i da ih svetim. Ali, nadam se da nisam još ispalio posljednji metak — rekao mi je na rastanku samopouzdati komandant.

Dani življenja u zemunicama

Ofanziva koju je neprijatelj preduzeo u istočnoj Bosni sredinom marta bila je neobično svirepa. Trinaesta SS divizija je prebačena iz Srema u Semberiju. Zajedno s četnicima i ustašama, esesovci su mjesecima divljali po Majeveci i Semberiji, ne štedeći ni dijete u koljevci. Nastali su najteži ratni dani za te krajeve.

Iz Trnoveke bolnice, u kojoj se liječilo preko 1.000 boraca, uoči ofanzive blagovremeno su evakuisani svi pokretni ranjenici i lakši bolesnici. Za teže ranjenike i bolesnike bile su pripremljene baze. Svaki ranjenik je znao u koju bazu treba da bude smješten i ko je od terenskih radnika i sanitetskog osoblja zadužen da se brine o njemu.

Kurjakova baza je bila u selu Čengiću, niže kuće Branka Kneževića. Kada su se jedinice pred brojno nadmoćnijim neprijateljem povlačile sa Majevice, namjerno se pronijela vijest da je Kurjak otišao sa svojom brigadom na Birač, kako bi neprijatelj u to povjerovao i odustao da traga za njim. Za njegovu bezbjednost bio je zadužen Jovo Sojić, sekretar Mjesnog komiteta KPJ za Modran. Nekoliko prvih dana poslije ofanzive Kurjak je bio smješten u jednu bazu u Jankovićima. Međutim, kad su esesovci, uz pomoć četnika, počeli da otkrivaju pojedine baze i ubijaju ranjenike, njega je grupa komunističke noću, u kolima, prebacila u Čengić. Iz opreznosti čak ni čengićkom domaćinu nije rečeno ko je nepokretni ranjenik koji je u najvećoj tajnosti unesen u njegov voćnjak.

Jedanaestog aprila esesovci su zauzeli Donju Trnovu i Čengić. Po ustaljenoj praksi, odmah su počeli da tragaju za bazama i skloništima i da maltretiraju i ubijaju stanovništvo i ranjenike, zajedno sa bolničkim osobljem koje su pronašli. Zbog takve situacije, u kojoj su stotine ranjenika iz korpusne bolnice suočene s neizbježnom smrću, donijeta je odluka da se Sedamnaesta majevička brigada probije do sela Čengića, da bi pružila pomoć svojim bespomoćnim drugovima, da bi spasla svog komandanta. I borci i rukovodioci su svesrdno primili taj zadatak i požurili da ga što prije izvrše. Tri dana se brigada probijala između neprijateljevih uporišta, razbijajući, uglavnom u susretnim borbama, esesovske i četničke

jedinice koje su bile posjele pojedina sela i zaseoke. Pri kraju trećeg dana, 21. aprila, brigada se probila do bolnice i spasila ranjenike koje neprijatelj nije bio otkrio i pobio. Bilo je odlučeno da se Kurjak prenese u Birač. Grupa rukovodilaca, pošto je saznala gdje je sklonjen, sastala se sa njim i saopštila mu odluku štaba divizije. On je, međutim, uporno odbijao da pođe iz baze. Prije svega, nije htio da optereti drugove da ga nose; uz to, bio je ubijeden da je u bazi potpuno bezbjedan, tim prije što se za njegovu ličnu sigurnost, sem Jove Sojića, brinulo nekoliko komunista, zajedno s njegovim ličnim pratiocem Dragom Kneginićem.

Kroz Čengiće se munjevito pronijela vest da je stigla Kurjakova brigada (u narodu ona to ime nije izgubila, iako on već dugo nije njome komandovao). Mnogi seljaci, zaplašeni njemačko-četničkim nasiljem i pokoljem, gotovo nisu povjerovali da je ona u tako teškoj situaciji uspjela da prodre do Čengića. Ipak, ona je bila tu, ona je unijela radost naročito među ranjenike, jer ih je uvjeravalo da se na njih ni u najkritičnijim trenucima nije zaboravilo. Ali ta radost nije bila duga vijeka: zbog nadmoćnosti i danonoćnog pritiska neprijatelja, brigada nije mogla duže ostati na tom terenu. Prikupila je oko 150 pokretnih ranjenika i bolesnika i probila se svojim poznatim stazama preko planine Jelice, u pravcu Šekovića. To je bio svojevrstan podvig. Ona je pod izuzetno teškim okolnostima stigla u Čengiće i prihvatila pokretne ranjenike u trenutku kada je i najhrabrijima položaj izgledao bezizlaznim. Za taj podvig i dasadašnje borbe maršal Tito ju je pohvalio. Nešto kasnije Kurjaku je to saopštio Jovo Sojić. To je na njega povoljno djelovalo, jer je u tom priznanju osjetio i nešto za sebe, nešto veliko i ohrabrujuće.

U bazi u Čengiću on je ostao desetak dana poslije odlaska brigade. Jednog dana Jovo Sojić je izvješten da jedan od ranjenika češće izlazi iz svoje baze i sjedi ispred nje, zamišljen, sa šmajserom preko krila. Jovo je lako pogodio da je to Kurjak. Kad je to čuo, prva mu je misao bila da će ga neko prepoznati, odnosno da će ga pokazati četnicima, koji su stalno krstarili, tražeći nove baze za koje su pretpostavljali da postoje, iako su već mnoge bili otkrili i u Čengiću i u drugim zaseocima. Rukovodstvo partijske organizacije na terenu odlučilo je da se Kurjak što prije prebaci u selo Modran, u vinogradu kod kuće Du-

šana Kajmakovića. Tu je ostao tri dana, pa je noću i odatle premještn u Kojčinovac, u kuću Žike Miljanovića. Pretpostavljalo se da je to sigurnije sklonište. Koji dan kasnije, preseljen je u kuću Dike Obrenovića, takođe iz Kojčinovca.

Prebacivali su ga na improvizovanim nosilima, na čebadima, na konju, na kolima, kako kad i kako gdje. U Dikinoj kući skrivao se duže vreme. Diko j bio sekretar partijske ćelije u selu, a njegova porodica čvrsto je bila vezana za oslobodilački pokret. Dikina majka je banjala Veljka u toploj slanoj vodi, njegovala ga i hranila. Zahvaljujući takvoj pažnji, dobro se oporavljao i uskoro je mogao, uz pomoć drugog, da se ispravi i održi kratko vrijeme na nogama, ili da iskorači dva-tri koraka. Tome se radovao kao dijete. Računao je: nema za nj opasnosti ako se nogu domogne.

U Kojčinovcu je Kurjak posjetio komandant Trećeg bataljona Majevačkog odreda Branko Stojanović Krvavi, koji se tuda povlačio k Sremu. Komandant i komesar bataljona su pošli kod Kurjaka, s namerom da ga nagovore da ide s njima u Srem. Zatekli su ga u jednoj sobici da leži i razgovara s domaćinom kuće i sa svojim pratiocem Dragom Kneginićem.

Njihov razgovor nije dugo trajao. Komandant i komesar su tvrdo vjerovali da će Kurjak krenuti s njima i da će kasnije biti vremena za razgovor. Rekli su mu da bataljon ne može više da se održi u Semberiji i da su odlučili da se čim prije priključe glavnini odreda. Pri tom su mu predložili da krene s bataljonom, ukazujući mu na sve veću opasnost kojoj se izlaže ako ostane u Kojčinovcu. On je i njima odgovorio da mu je dobro, da ima sigurnu bazu u koju se ulazi iz bunara, i da nema potrebe da opotrećuje bataljon. U tome se nije pokolebao, uprkos njihovom navaljivanju i molbama.

Pred sam rastanak Kurjak se zagledao u Brankovu mašinku ustaškog porijekla, koja je imala drveni kundak.

— Kakva ti je to mašinka, Krvavi? Bolje je da uzmeš moju, za nju je lakše nabaviti municiju. Meni ionako ne treba, vidiš da me prebilo... Uostalom ostavićeš mi svoju.

Komandant se nećkao, uvjeravajući ga da će mu ta mašinka ubrzo trebati u borbi. Ali Kurjak je ostao pri svome: uzeo je podelbji ekser i na bakelitnoj ručki svoje

mašinke napisao: »Krvavom od Kurjaka«. (Ta mašinka se i danas čuva u Zemaljskom muzeju u Sarajevu).

Čuvši to, kao i nešto kasnije vijesti da se Kurjak posljednih dana krije u Glogovačkim šumama i da ga gotovo svakodnevno prebacuju s mjesta na mjesto, da ga neprijatelj ne bi pronašao, štab Majevičkog odreda je održao sastanak i razmotrio mogućnosti da se on prebaci u Srem. Bilo je raznih mišljenja i prijedloga. Iznijeti su ozbiljni razlozi u prilog tome da se ne pokreće iz okoline Glogovca, jer ga je bilo nemoguće prebacivati, s obzirom na njegovu nepokretnost i daljinu do Save i Srema, koja se nije mogla preći za jednu noć. Uz to, u svim selima na putu za Srem nalazile su se neprijateljeve posade ili zasjede, i to kako danju tako i noću. Zbog toga bi se put još više otegao, jer bi se moralo ići van puteva kroz zasijane njive i šumarke, što je takođe bilo prilično teško i rizično.

S druge strane, većina članova štaba je smatrala da se Kurjak ne može dugo održati u bazama ako se nastave hajke i potjere po Sembriji.

Situacija je bila složena i puna neizvjesnosti. Ipak na kraju je odlučeno da se pošalje grupa boraca u Glogovac da neodložno prebaci Kurjaka u Srem.

Odred je dotada dva puta slao kurire sa zadatkom da s njim uspostavi vezu, ali su oni oba puta stradali. Sad je trebalo izabrati i uputiti dovoljan broj odvažnih i snalažljivih boraca, koji dobro poznaju teren Semberije.

U grupi izabranih boraca bio je brat Fadila Jahića Španca, Izo Jahić, koji je učestvovao gotovo u svim borbama vođenim na Majeveci i u Sembriji. On je 1. juna oko podne pozvan u štab odreda, gdje mu je komandant odreda objasnio da treba da pođe s grupom boraca u Sembriju i uspostavi vezu sa Kurjakom.

— Na svaki način Kurjak morate prebaciti ovamo, u Srem, — rekao je gotovo zapovjednički komandant. — On će se, vjerovatno, opirati, ali vi ne smijete popustiti i odustati. Naše je mišljenje da ne pođeš s većom jedinicom, jer ne bi mogao sačuvati tajnost pokreta. Mi smo raspravljali o svemu i smatramo da si najpogodniji za ovaj zadatak, i da ćeš ga obaviti sa deset boraca koje sam odabereš. U svakom slučaju, neka to budu ljudi, puškomitraljesci većinom, jer treba da uzmete automatskog oružja što se najviše može. Eto, da ne duljim, bolje da čujem šta ti misliš o svemu tome.

Izo je bez razmišljanja odgovorio da se prihvata zadatak i da vjeruje da ga može izvršiti. Članovi štaba su mu samo pomogli da odabere borce, dobre poznavaoce svakog raskršća semberijskog. U grupi su bila četiri borca. Još jednom, pred odlazak, Dojčin Lukić, partijski rukovodilac odreda, upozorio ih je na izuzetnu važnost zadatka koji im je povjeren. I ovom prilikom Lukić je naglasio da se neko ne prevari da svrati kod svojih kuća. Takođe, provjerio je da li su ostavili nepotrebne stvari, jer su bili prilično opterećeni naoružanjem — svaki je imao pištolj, bombe i 400 metaka za automat.

U štabu odreda zadatku ove grupe pridavao se veliki značaj, ali se držao u tajnosti iz bojazni da se nešto ne sazna i da vijest ne »procuri« i preko Save. Odred je, ipak, saznao ko će ići u Semberiju i radi čega. Prva je u štabu dotrčala Zaga Lukić Kurjače, osamnaestogodišnja Kurjakova sestra i rukovodilac Skoja u Trećem bataljonu. Ona je molila da pođe s grupom. Bila je uporna. Drugovi iz štaba su joj objašnjavali da je posrijedi naporan i rizičan put i da ona ne bi mogla izdržati. Ona je zaplakala, a kad se malo smirila, proslovila je:

— Vi mene, drugovi, potcenjujete! Ja mogu kao i ostali da podnesem sve napore. Mene će nositi ljubav prema bratu, želja da mu pomognem.

Opet su članovi štaba pokušali da je ubijede i smire, govoreći joj da su odabrani ljudi koji Kurjaka vole i poštuju. Naposljetku, ona je prihvatila njihove razloge, ali je bilo očevidno da odustaje iz discipline, a ne iz ubjeđenja da treba da odustane od puta u Glogovac.

Bližilo se veče kad se grupa pozdravila sa štabom odreda. Članovi štaba su joj poželjeli da se za tri dana vrati zajedno sa Kurjakom...

Iz Dikine kuće četvorica komunista su Kurjaka prenijeli u šumu Jabanušu, u grabov gustiš, podaleko od staze, gdje je bio napravljen ležaj sa šarenicom i jastukom. Tu je proveo nekoliko dana. Samo je povremeno, uz pomoć pratioca, ustajao da noge protegne. Malo dalje, iz gustiša, Drago je osmatrao da ih ne iznenadi neprijatelj, čije su se patrole, po cio bogovjetni dan šunjale, pucale i galamile po šumama. Kada bi Jovo Sojić, jedini koji je znao u kojoj je bazi sklonjen Kurjak, ocijenio da ga treba premjestiti, radi veće sigurnosti, prenio bi ga sa Dragom Kneginićem u novu bazu. Na određenom mjestu seljaci su

ostavljali hranu i vodu, a Jovo ili Drago bi prenosili do Kurjaka ono što se ostavi.

Prvih dana juna dobiveni su podaci da će jake neprijateljeve snage »pročešljati«¹ gustu šumu Jabanušu. Grupa komunista odmah je Veljka prenijela preko puta Bijeljina-Janja i smjestila ga u Drinsko polje, odnosno u Govedare. To su bili baš oni dani kada je štab Majevičkog odreda uputio po njega Izu Jahića sa grupom boraca.

U Govedarima je Kurjak smešten u pšenicu, pod jednim velikim džbunom, podaleko od svih puteva. To je bio privremeni smještaj, samo dok neprijatelj pretrese Jabanušu. Poslije, kad šuma bude pretresena, vjerovalo se da će u njoj biti relativno sigurni, pa su namjeravali da ga tamo vrate. To je bilo vrijeme kada je teror u Semberiji bio najjači.

U takvim uslovima Izi Jahiću je poslije dvije noći putovanja od Sremske Rače do Glogovca, trebalo više od dva dana da uhvati vezu sa Jovom Stojićem. Izvjestili su ga da su došli da nose Kurjaka u Srem. Jovo je bio zadovoljan njihovim dolaskom i odlukom odreda, jer mu je bilo stalo da se Kurjak skloni na slobodnu teritoriju, na sigurno mjesto, da bi i sam koliko-toliko počinio i skinuo sa sebe veliku moralnu obavezu, s kojom je, u izuzetno dramatičnim okolnostima, i njegov život bio u stalnoj opasnosti.

U to vrijeme u Glogovcu se skrilavo više partijskih rukovodilaca. Njih je Jovo obavijestio da su došli borci iz Majevičkog odreda da vode Kurjaka u Srem. Neki od njih su bili zadovoljni takvim rješenjem, jer su znali šta on predstavlja i kakva mu opasnost prijeti u nekoj od zemunica. Međutim, preovladalo je mišljenje da je u takvoj situaciji veoma rizično svako njegovo pomjeranje, a pogotovu prebacivanje u Srem. I, kako je mjesto njegovog skrivanja bilo čuvano u strogoj tajnosti, to ni drugovima koji su došli iz Srema nije dopušteno da ga vide, da mu prenesu pozdrave od drugova i sestre, da mu zažele sreću. Grupa se razočarana vratila u Srem.

U to vrijeme u Drinskom polju, u pšenici i šumarcima, skrivalo se dosta drugova, mada nisu znali jedan za drugog.

Mjesto na kojem se skrivao Kurjak znao je samo Jovo Stojić. On je obnoć dolazio kod Kurjaka i upoznao ga sa

situacijom na terenu i zločinima koje četnici čine. Takođe, on mu je donosio hranu i vodu.

— Jovo, brate, zlo čine četnici da gore biti ne može. Opet se osiliše i potraje li ovo njihovo... — stiskao bi pesnice i škripao zubima Kurjak.

— Ne sekiraj se, platiće oni opet — govorio mu je Jovo, da bi ga umirio, mada je mislio kao i on.

— Hoće, sigurno. Biće bolje i meni. Samo sam sada nemoćan bilo šta da učinim, a već je prošlo pola godine kako sam ranjen, pa mi je dotužilo ovakvo živovanje.

Noću između 7. i 8. juna od Lopara na Majevidici se čula snažna artiljerijska i minobacačka vatra. Cijelu noć je Kurjak presjedio sa Dragom, osluškujući grmljavinu eksplozija.

— To naši vode borbu, Drago. Prelaze od Šekovića na Majevidicu. Možda je to moja brigada?

Po artiljerijskoj vatri zaključio je da velike jedinice vode tešku borbu.

— Za dva-tri dana eto ih u Trnovi. Vala, Drago, ako se ikad više sastavim s brigadom, od nje će me samo metak odvojiti. Inače, živ se ni minuta ne odvojih. Pogriješio sam, sad vidim da je bio u pravu komesar Milutin kad mi je predlagao da pođem s njim. Govorili su mi drugovi iz odreda da me prebace u Srem. Čak su, čuo sam, poslali otuda jednu grupu boraca da me prenesu i oslobode ovog seljakanja, koje mu je već dozlogrdilo. Više ne mogu izdržati po ovim prokletim jazbinama. U početku je bilo još nekako. Imao sam s kim porazgovarati, a sad ni tebe ne vidim po čitav dan...

Kurjakov pratilac Drago Kneginić bio je rodom iz Donje Bukovice. Bio je mršav mladić, srednjeg rasta, star jedva osamnaest godina. Kurjak ga je naročito zavolio kao kurira u štabu brigade. Zbog toga što je uživao veliko povjerenje, što ga je odredio da bude uz svog komandanta, da mu pomogne kad se pokreće, kad ustaje, kad se umiva i hrani. Po dolasku u bazu on ga je i šišao i brijačio. Za vrijeme ofanzive veći dio dana provodio je na straži, podalje od skloništa u kojima je Kurjak bio smješten.

Dok su bili u Jabanuši, Kurjak se nalazio u bazi iskopanoj u zemlji, sa zidovima obloženim daskom. Njen otvor je bio gore, poklopljen drvenim kapkom, preko koga je bilo nabacano šušnje. Otvori za vazduh i nešto oskudne

svjetlosti bili su odviše mali. Ta tjeskoba i čamotinja i stalno iščekivanje neprijatelja ubijali su Kurjaka iz dana u dan. Drago ga je zbog toga žalosno gledao kako kadkad izlazi iz baze i nijemo razgovara sa svojim oružjem, zagledan u plave majevičke daljine. U tim trenucima pozvao bi Dragu k sebi da razgovaraju. Drago se dvoumio, jer se plašio da ih ne iznenadi neprijateljeva patrola, ili Jovo Sojić, koji bi ga izgrdio na pasje opanke.

U Govedaru Drago je donosio hranu od kuće Milojke Zelenović, domaćice iz sela Čardačina. Kuća se nalazila na osami, na ivici sela, prema Drinskom polju. Bila je pogodna da joj se neopaženo priđe. Milojka, sredovječna žena, siromašnog imovnog stanja, živjela je sama sa djecom, jer su joj muža otjerali u ropstvo na početku rata. Od ustanka je bila uz oslobodilački pokret.

Kurjak je ponekad danju sjedio u pšenici, sunčao se i čitao. Kako je postao nervozan i željan da što prije stane na svoje noge, često je ustajao i pokušavao sam da hoda. Bojeći se da ga neko od četničkih doušnika ne primjeti, Jovo je odlučio da ga opet prebaci u prvobitnu bazu, smatrajući da mu je tamo mnogo sigurnije. S tom namjerom krenuo je k njemu noću 19. juna. Bio je uvjeren da će ga do zore prebaciti. Ta noć je bila puna zvijezda i mjesečine. Pod naletima noćnog povjetarca povijala se tek požutjela pšenica, a poljem su se prelivali blagi talasi, koji su podsjećali na morsku pučinu. Tišina je bila takva da je iz sela dopiralo, s vremena na vrijeme, četničko dozivanje, pomiješano s lavežom seoskih kerova. I samo katkad bi se oglasio usamljeni pucanj četničke puške.

Kurjak je sjedio ispod žbuna i razgovarao s Dragom o njihovoj Bukovici, o pšenici koja je dobro ponijela. Nije mu se spavalo. Nije htio ni leći, jer su mu već i kosti natukli tvrdi ležaji.

— Znaš, Drago, sjetih se da baš ovih dana treba da napunim dvadeset i sedam godina. Iako već tri ratujem, čini mi se da su mi prebrzo proletjele. Živi mi se, a mislim se hoćemo li nas dvojica dočekati tu slobodu.

Drago ga je slušao i pokušavao da odgonetne zbog čega je zapođenio baš takav razgovor. Uto je, negdje pred ponoć, došao i Jovo. Oglasio se ugovorenim zviždukom kosa, što je za opreznog Dragu bio znak da nema razloga da poteže oružje.

Sjedili su i razgovarali skoro tri sata. Jovo je ubjedio Kurjaka da je ovo sklonište postalo nesigurno, jer postoji vjerovatnoća da će četnici pretresati i selo Čardacine sa njegovom okolinom. Zato se, po njegovom mišljenju, treba vratiti u Jabanušu, gdje će se, uostalom, bolje snaći i za ishranu. Veljko je cijenio Jovinu brigu, smatrajući je kao brigu Partije. Međutim, nije bio ubjeden da se treba iznova seliti.

— Ne mogu, neću više da se seljakam... Hvala ti za sve što si učinio za mene, a učinio si i više nego što si mogao, ali ovoga puta neću te poslušati. Spasavaj sada sebe, gledaj da ne izgubiš glavu.

— Još samo ovaj put, Veljko, — molio je Jovo — i obećavam ti da te više nećemo premještati. Sada će tamo biti bolje, sigurnije, četnici neće skoro kroz Jabanušu. Našao sam i uredio odlično mjesto.

Veljko nije popuštao.

— Uostalom, ja sam odgovoran pred Partijom, ti me moraš poslušati, jer pripadaš Partiji i narodu — pokušao je Jovo i posljednje. Na žalost, nije ni time uspeo da ga pokoleba.

Dvadesetog juna, pred zoru, odmah poslije Jovinog odlaska, Drago je pošao da donese hranu od Milojke. Dobio je dvije čase gustog kiselog mlijeka. Jednu je ponio Veljku, a drugu je pojeo. Pošto je žurio, ostavio je praznu času i kašiku na četrdesetak metara od kuće. Osim toga, načinio je još jednu omašku koja ga je odala. Pošto je prije neki dan padala kiša, jutra su bila zasićena rosom. Stoga je na Draginom putu ostao veoma primjetan trag, koji je vodio baš tamo gdje ne treba.

Rano ujutro dvadesetak četnika, s Dragom Tokićem na čelu, krenula je iz sela Ljeskovca da pretrese Drinsko polje. Saznali su preko svojih doušnika da se u nekoj bazi u polju kriju politički radnici Vaso Miljanović i Jovan Kojić. Kako se kasnije utvrdilo, četnici nisu znali da se tu krije i Kurjak. Kada su sa prvim sunčevim zracima stigli pred kuću Milojke Zelenović, koja još nije bila ustala, zagalamili su da otvori vrata.

Sva van sebe od straha, otvorila im je kuću...

Vršljajući oko kuće, neko je od četnika našao neopranu času i kašiku. Sem toga, vidjeli su i tragove kroz pšenicu, koji su vodili od Milojkine kuće. Tada su pretuk-

li Milojku, pokušavajući da je natjeraju da prizna da je neko kod nje bio toga jutra. Ona im je odgovorila da je sinčić jeo mlijeko i zaboravio kašiku i času napolju. Međutim, četnici u to nisu povjerovali...

Kurjak — legenda za života

Sunce je već bilo visoko odskočilo. Četnici su bili zainteresovani naročito tragovima koji su vodili kroz pšenicu. Stoga su žurno krenuli u dvije grupe. Kurjakovo boravište bilo je oko 1.000 metara udaljeno od Milojkine kuće, prema Drini. Tragovi u rosi vodili su tačno do njega. Uz uobičajenu galamu, četnici koji nisu ni sanjali na koga će naići, grabili su naprijed držeći pripravno oružje. Kurjakov pratilac Drago primjetio ih je prije nego što su se primakli. Vidio ih je i Kurjak. Oči su mu bljesnule, mišići na licu primjetno zaigrali i zgrčili se.

— Drago, vjerni moj druže, dođe dan da se rastanemo.

— Braniću te, komandante, štitiću te vatrom, zadržaću ih...

— Eh, Drago, Drago! Ne umaće ovim psima odavde niko. Ti kao da ne znaš Kurjaka. Nagovaraš me da se povlačim, da me štitiš. Da možeš umaći — ja bih tebe štatio. Naredio bih ti. Ne bih te molio nego ti naredio da se izvlačiš. Ovako, da se tučemo, da časno izginemo. Daj mi junačku ruku...

Pozdravili su se. Razgovor je prekinut. Na brzinu je napravljen raspored. Kurjak se povukao nešto unazad od mjesta gdje je ležao. Kleknuo je u pšenicu, naoružan pištoljem i sa dvije bombe. Drago je sa automatom svoga komandanta i sa dvije bombe otišao malo udesno.

Četnici su prišli na pedesetak metara od žbuna pod kojim su dotad boravili Kurjak i Drago. Nestrpljiv i uzbuđen, Drago je otvorio vatru i jednoga ranio. Oni su se razvili u strijelce i počeli, iz pokreta i neprecizno, da pucaju prema Dragi, zalamajući krilima, kako bi ga uhvatili u klopku.

Kurir je imao veoma malo municije i to je brzo utrošeno. Tada je aktivirao jednu bombu i bacio je među četnike koji su mu se približili na tridesetak metara. Bomba nije eksplodirala. Šinula mu je ideja da pokuša da ob-

mane četnike, pretrčavajući u suprotnom pravcu od mjesta gdje je Kurjak pritajeno čekao. Vjerni drug i saborac u najtežim danima, želio je da skrene pažnju četnika na sebe, da ih povuče za sobom i na taj način spasi, možda, svog komandanta. Pojurio je kroz pšenicu, a četnici su pripucali za njim, više nasumice. Pri tom su galamili, psovali i hrabрили jedan drugog. U trenutku kada je istrčao na jednu njivu s kukuruzom, posrnuo je, pogođen pušćanim metkom. Učinilo mu se da je rana smrtonosna. Naprijed nije mogao, nazad se nije imalo kud. Da ga ne bi uhvatili živa, aktivirao je drugu bombu i stavio je podase. Odjeknula je snažna eksplozija. Osamnaestogodišnjeg borca četnici nisu mogli prepoznati: bomba ga je raznijela.

Kurjak je sačekao dok su mu se četnici primakli na desetak koraka, dok je bio siguran da će se koliko-toliko zamijeniti. Među prve koji su mu se približili bacio je bombu, a zatim još jednu. Na njegovu žalost ni jedna ni druga nisu eksplodirale. Dotada mu se to nikad nije dogodilo. Jedan četnik se prodrao:

— Predaj se!

— Ne predajem se bandi živ! — odgovorio je Kurjak, ispravljajući se krajnjim naporom na koljenja da bi makar parabelumom nešto učinio.

Međutim i parabelum je zatajio; izdao je u najtežoj situaciji koju je Kurjak na svom borbenom putu. Oružje je zato da se njime puca, pomislio je u sebi kad ga je i pištolj prevario. On se ranije nije sjetio da zamijeni municiju, koja je bila već mjesecima, na mokroj travi, između zemljanih zidova, upravo tamo gde je polako i neprimjetno uvlačila vlagu...

Nalazeći se u neposrednoj blizini, jedan je četnik, zvani Čile, zapazio da je Kurjak ostao bez oružja, pa je požurio, s puškom na gotovs, da ga prisili na predaju. Kurjak ga je dočekao i grčevito zgrabio za cijev puške. U tom trenutku metak mu je prosvirao pored glave. Upotrebio je posljednju snagu da se digne i otme četniku pušku. U hvativši se s njim u koštac, ugrizao ga je za palac da bi ga prisilio da ispusti pušku. Ali uzalud! Uto je pritrčao Stevo Tokić, nadaleko poznati četnički zlikovac. Obigravao je oko njih, kao krvoločna zvijer, vrebajući momenat da opali iz pištolja u Kurjakovu glavu. I on je ugrabio taj trenutak. Četnik, zvani Čile, osjetio je olakšanje. Kurjakov stisak je olabavio, noge su ga izdale, tijelo je zemlja povu-

kla. Pao je na izgaženu pšenicu, o čijem je rodu još sinoć s Dragom razgovarao. Ubica Stevo Tokić nadnio se nad njim i ispalio još pet metaka, ne znajući u koga puca.

Nad partizanskim komandantom lješinari su se sjatili da sa njega mrtvog poskidaju odijelo i oružje.

— Ala ginu, majku im komunističku! — oglasio se Čile, skidajući s Kurjaka opasač.

Drugi ga je nogom gurao da bi ga prevrnuo na trbuh i skinuo mu kožni kaput. Kurjakove oči ostale su poluotvorene ispod gustih obrva, kao da su htjele, posljednji put, popiti semberijsko plavo prostranstvo.

Kad su se svi Tokićevi četnici okupili oko Kurjaka, jedan od njih, koji je ranije bio u partizanima, zapanjeno je viknuo:

— Pa to je Kurjak, braćo moja!

Kad je ovaj bijednik rekao da su ubili Kurjaka, svi su za trenutak zanijemili. Kao da su se prepali i od njega mrtvog. Onda je, odjednom, nastalo opšte veselje, grljenje, čestitanje, skakanje kroz pšenicu, oko mrtvog partizanskog komandanta, oko čovjeka koji je za života izrastao u legendu. Potom su ga odvukli prema kući Milojke Zele-nović. Prethodno je Stevo Tokić obukao njegov kožni kaput. Neki su otrčali pod žbun, gdje je ležao, da uzmu torbu sa sekcijama, busolu, literaturu i druge stvari koje su tamo našli.

Milojkinoj kući su se približavali pjevajući, vriskajući, pucajući u vazduh, bacajući kape uvis. Prije nego su se približili, jedan je četnik utrčao u kuću i istjerao Milojku napolje.

— A sad šta kažeš, ološu komunistički? — upitao ju je jedan četnik, trpajući joj u ruke času i kašiku koje su našli pod žbunom, u pšenici.

Ne čekajući odgovor, udario ju je njome po glavi. To je bio znak da se i ostali izdovolje. Tukli su je pesnicama kundacima, ko je čime stigao. Ona je podnosila udarce, posrtala i ćutala. Kako bi koji put posrnula, drugi su je dočekivali, ne dajući joj da padne, da izbjegne udarce. Gledajući to, djeca su vriskala od straha i zapomagala. A onda su se i na njih ustremili, vijajući ih kao zečeve po dvorištu i oko kuće.

Pošto su Kurjaka natovarili na kola, Tokićevi četnici su silom dovodili narod iz sela da ga gleda i prepozna. U tom času to je bio njihov najveći uspjeh i zato su se

trudili da ga maksimalno iskoriste, da opomenu i zaplaše narod. A ljudi su skamenjeno gledali mrtvog Veljka. Mnogi nisu vjerovali, bolje reći nisu htjeli da vjeruju da je poginuo jedan od najpoznatijih partizana iz njihovog kraja.

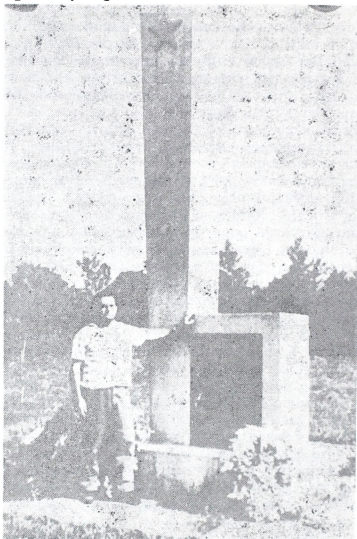
Naposljetku, poneseni neočekivanim uspjehom, četnici su se odlučili da povezu Kurjaka u Bijeljину. Htjeli su, naime, da iskoriste utorak, pazarni dan u gradu, i da pokažu mrtvog Kurjaka što većem broju seljaka, kako bi oni, viješću o njegovoj pogibiji, demobilizatorski djelovali u selima Semberije i Majevice, koja su inače bila u krizi, zbog esosovačko-četničkog terora i dužeg odsustvovanja partizanskih jedinica. Osim toga, računali su da ni Nijemci neće ostati ravnodušni prema pogibiji popularnog partizanskog komandanta, jer i za njihove vlastite snage, da su ga kojim slučajem ubile, bio bi to značajan događaj. U svakom slučaju, četnici su računali na veliku nagradu i izuzetno priznanje od svojih gospodara.

Po običaju, i ovoga puta su izabrali koliko surov toliko neočekivan vid zastrašivanja. Oni su skinuli s Veljka svu odeću i vozili ga tako nagog ulicama Bijeljine. Pri tom su se posebno zadržali na pijaci, pred njemačkom komandom i zatvorom, koji je bio put dojučerašnjih boraca i terenskih radnika.

Docnije, kad su osjetili da narod neće da se okuplja, da zapravo bježi od njih i njihova divljaštva, tražili su od Nijemaca da im dopuste da lješ razapnu u Bijeljini. Međutim, oni su to odbili, čak sumnjajući u to da je ubijen čuveni partizanski komandant. Zato su tražili da se lješ odnese i preda rodbini pa ako ga ona prihvati i sahrani — to će biti za njih uvjerljivo i mjerodavno. Stoga oni četnicima nisu htjeli prepustiti da ga odnesu u Bukvare, nego su naredili da to učini jedan seljak iz Srednjeg Dragaljevca, koji je toga dana bio došao s kolima na pijacu.

Tako četnici nisu dobili priznanje od svojih gospodara koje su očekivali, a od naroda su dobili prezrenje. U Bjeljini, kao i u selima kroz koja je proneseno Kurjakovo tijelo, narod se zgranjavao. To je razumljivo, jer je njegova tradicija od vajkada da poštuje pokojnika, a ne da ga skrnavi. Zato su ljudi izbjegavali da vide taj užasni prizor koji su im priredili četnici. Uostalom, njegovoj pogibiji se nisu obradovali ni pojedini četnici. Nisu, jer on

još nije bio sahranjen, a šapat je išao od sela do sela, od usta do usta, po Semberiji i Majevidi, da će se ponoviti Maleševci, da će Kurjakova brigada žestoko svetiti i osvetiti svoga omiljenog komandanta.

**Spomenik Veljku Lukiću Kurjaku u Bukvarima;
pored spomenika Kurjakov brat Mile**

Tužna vijest o Kurjaku stigla je i u njegove rodne Bukvare. Donijeli su je ljudi koju su na bijeljinskoj pijaci vidjeli mrtvog Kurjaka na kolima. Na prolasku kroz Bukvare rekli su to njegovom bratu Miletu.

Vijest je djelovala kao grom iz vedra neba. Glasnici, ljudi zastrašeni i zaokupljeni svakakvim nevoljama, nisu imali utješnih riječi. Malo su počutali i otišli.

Mile je tu vijest saopštio i ocu. Učinio je to što je pažljivije mogao. Međutim, otac u to nije povjerovao.

— Biće da je to laž — tješio je sebe i porodicu. — Odakle on tamo, pored Drine? On je s brigadom, negdje na Romaniji. Koliko puta su oni dosad pronijeli glas da su ga ubili?

Majka se trudila da vjeruje u Ristine riječi. Ali majka je kao rođena da strijepi, da misli na najgore. Ne kaže se uzalud: ne daj ti, bože, što ti majka misli. Ona cijele noći nije oka sklopila. U toj kišovitoj noći, dok je vjetar nosio pljuskove kiše i zavijao ispod streha, a gromovi se prolamali iznad Bukvara, ona je prešla u mislima cio Veljkov životni put, od kolijevke do posljednjeg pisma koje je napisao iz bolnice u Šekovićima.

— Gđe li je noćas, gđe leži na ovakvom nevremenu, srce majčino. Bože, budi mi na ruci, daj da ga vidim još jednom, prije nego što umrem. . .

Tiho je bugarila i plakala, predosećajući, ipak, da će biti najgore.

Osvanula je srijeda, 21. jun. Lijep i sunčan dan poslije kiše. Miris pokošenog sijena opojio je omamljivo namjernika u Bukvare. Najednom je Ristina familija čula neku lupu i dozivanje, a zatim su na putu ugledali konjsku zapregu. Ubrzo kola su se zaustavila nedaleko od kuće. Nepoznati kočijaš krenuo je prema dvorišnom ulazu. Mile je tačno pretpostavio šta je posrijedi. Pošao je prema kolima. Za njim su pošle majka Đuka i sestra Dušanka. U kolima su ugledali potpuno nago Veljkovo tijelo, pocrnjelo od sunca, oprezno na slami i prekriveno parčetom prljave krpice. Majka je prišla kolima i grčevito se uhvatila za njih. Lice joj se pretvorilo u grč. Zaustila je da jaukne, da nariče. Ali riječ joj je zapela u grlu. Uto se i onesviještala. Kada je došla k sebi, pomislila je da je nepoznati čovjek, vjerovatno, jedan od ubica njenog sina, i da je došao da likuje nad njenom nesrećom. I, da mu ne bi pružila to zadovoljstvo, samo se nadnijela nad mrtvim sinom, poljubila ga je u čelo i pomilovala potamnijelo lice koje je bila isprala noćna kiša.

— Sine Veljko, uzdanico majčina — naricala je, položivši glavu na njegove grudi — uvijek si poručivao da nećeš poginuti, da ćemo zajedno dočekati slobodu. A danas, umjesto da te živa dočekam, mrtva te dušmani poslaše. Dabogda im se sve zatrla, ne imali veselijega dana nego mi danas što ga imamo. . .

Dovlačenje Kurjakovog lješa u Bukovicu okupilo je ne samo Bukovičane nego i seljake iz obližnjih sela. Oni su ostavili posao i požurili da se Risti i Đuki nađu u žalosti, da odaju posljednju poštu i počast njihovom sinu, njegovom junaštvu i samoprijegoru.

Ubrzo, kada se okupila rodbina, Kurjaka su unijeli u kuću da ga okupaju, obuku i pripreme za sahranu. Majku su sklonili da ne vidi njegove izrešetane grudi i šuplju lobanju. Njegovo krupno, koščato tijelo bilo je pocrnilo. Krvi na njemu nije bilo. Isprala ga je kiša. Iznad opuštenih brkova, u visini jagodice, crnila se jedva primjetna zrnobojina Steve Tokića.

Pošto su ga okupali, obukli su mu bijelu košulju i najljepše odijelo koje se u kući zateklo. Pored ostalog, obukli su mu bogato izvezen koporan, koji mu je majka čuvala za praznike i izuzetno svečane prilike.

Po običaju, Bukovičani su se naveče iskupili u Ristinoj kući. To je bilo posljednje viđenje sa Kurjakom. Iznenađeni i utučeni neizmjernim gubitkom, oni su uglavnom ćutali.

Oko kuće su bili četnici. Oni se nisu trudili da sakriju svoje prisustvo. Zaposjeli su šumarke i voćnjake, postavili zasjede na putevima i prilazima selu. Svojim prisustvom htjeli su da onemoguće da se žaljenje i sahrana pretvore u antičetničku manifestaciju. Osim toga, očekivali su čak da će doći neko od ratnih drugova, ili, možda, sestre Zaga i Jela, ili brat Aco. No, noć je protekla mirno, u znaku duboke žalosti.

Sutradan se okupilo mnogo naroda iz Bukovice i drugih sela. Došlo je malo i veliko. Iako niko ništa nije govorio bilo je očigledno da će Kurjakova sahrana biti opštenarodni protest protiv četništva. Neko iz pobožnosti, neko poštovanja tek i stari i mladi nosili su cvijeće. Djevojke su rasplele kose u znak žalosti. Četnici su bili potpuno posramljeni i nemoćni. Oni su zapazili neprijateljsko drža-

nje većine naroda, a bogme i čuli dosta ružnih riječi na svoj račun. I ništa nisu smjeli preduzeti, jer su bili tuđi i nepoznati u Bukovici, koja je sa svim njenim zaseocima listom bila partizanska.

Kurjak je sahranjen u porodičnoj grobnici, na bukvarskom groblju. Majka nije kukala nad sinom. Držala se hrabrosti i dostojanstveno. Poneka od žena iz mase glava povezanih bijelim maramama, naricala bi pominjući junaštvo Kurjaka komandanta, da bi poslije toga spomenula i svoje najbliže, koji su joj izginuli od ruke izdajnika. Četnici su se pravili kao da u svemu tome nisu imali udjela. Masa je ćutala, ukočena pogleda, s grčom na licu, s očima punim prezira prema ubicama i izdajnicima.

Tog junskog dana Sedamnaesta majevička brigada bila je u Birču, a Majevički odred u Sremskoj Rači. Tako je Kurjak sahranjen bez prisustva njegovih boraca i ratnih drugova. Sahrnjen je bez počasne paljbe, bez pjesme partizanske, kojom su on i njegove jedinice ispraćali svoje drugove na posljednje putovanje.

Kurjaka je Majevački odred ožalio pjesmom. Borbenom, Kurjakovom. Istina sa malim zakašnjenjem, tek 2. jula ,kada je doprla vijest o njegovoj pogibiji. U dogovoru sa štabom, komandant je postrojio dio odreda koji se zatekao u neposrednoj blizini Sremske Rače. Borci su bili pod oružjem. Trebalo im je saopštiti da je poginuo njihov popularni komandant. Trebalo je da to učini tadašnji njihov komandant. To je bio jedan od najtežih trenutaka u njegovom životu i, svakako, najteža i najtužnija obaveza. Govorio je grcajući. Zajedno sa njim, plakala je većina boraca. Plakali su ratnici, prekaljeni kroz stotine nevolja, terenski radnici i ranjenici koji su preživjeli Sutjesku. . .

Poslije komandanta govorili su i drugi. Spontano, izazvani težinom trenutka. Niko se nije spremao za ovaj pomen. Jednostavno, Kurjakovi prisni ratni drugovi su željeli da kažu drugarsku i iskrenu riječ u znak zahvalnosti neustrašivom ratniku i komandantu. A o njemu je svaki od njih mogao bez priprema da ispriča poneku karakterističnu pojedinost iz mnogobrojnih borbi i okršaja kroz koje je vodio svoje »Kurjačice« i brigadiste.

Najzad, u njenom tišini zabrujali su hrapavi glasovi boraca, koji su podrhtavali od uzbuđenja. Pjesmu, svima dragu, svima znanu, zapjevao je cio stroj. Kako je ko umio i mogao. Praćena momačkim suzama, ona je odjehnula nekako bolno i svečano. Ispunila je čitav prostor:

Nema borbe, nema rata
bez Kurjaka komandanta. . .

Pola godine kasnije proglašen je narodnim herojem Jugoslavije.

Kurjak je poginuo, ali je ostao da živi u narodnoj pjesmi, u kazivanju ratnika, u legendi.

S A D R Ź A J

Srećno djetinjstvo u Bukvarima	—	—	—	—	—	—	—	—	6
Na početku ratne staze	—	—	—	—	—	—	—	—	9
Pod zastavom Majevičkog odreda.	—	—	—	—	—	—	—	—	23
Pred četom u borbi	—	—	—	—	—	—	—	—	35
Sa Majevičanima na Romaniji	—	—	—	—	—	—	—	—	46
Komandant bataljona u Šestoj brigadi	—	—	—	—	—	—	—	—	57
Na čelu Majevičkog odreda	—	—	—	—	—	—	—	—	62
Komandant Sedamnaeste majevičke	—	—	—	—	—	—	—	—	84
Treća rana najteža	—	—	—	—	—	—	—	—	90
Dani življenja u zemunicama	—	—	—	—	—	—	—	—	99
Kurjak — legenda za života	—	—	—	—	—	—	—	—	108

BIBLIOTEKA LEGENDE

II KOLO

- 1. Krila Franje Kluza**
- 2. Kuzman Josifovski-Pitu**
- 3. Kurjak sa Majevice**
- 4. Boško Buha**
- 5. Vesnici Kosovskih Svitanja**
- 6. Josip Mažar-Šoša**

IZDAVAČ

DEČJE NOVINE

GORNJI MILANOVAC

Takovska broj 6.

